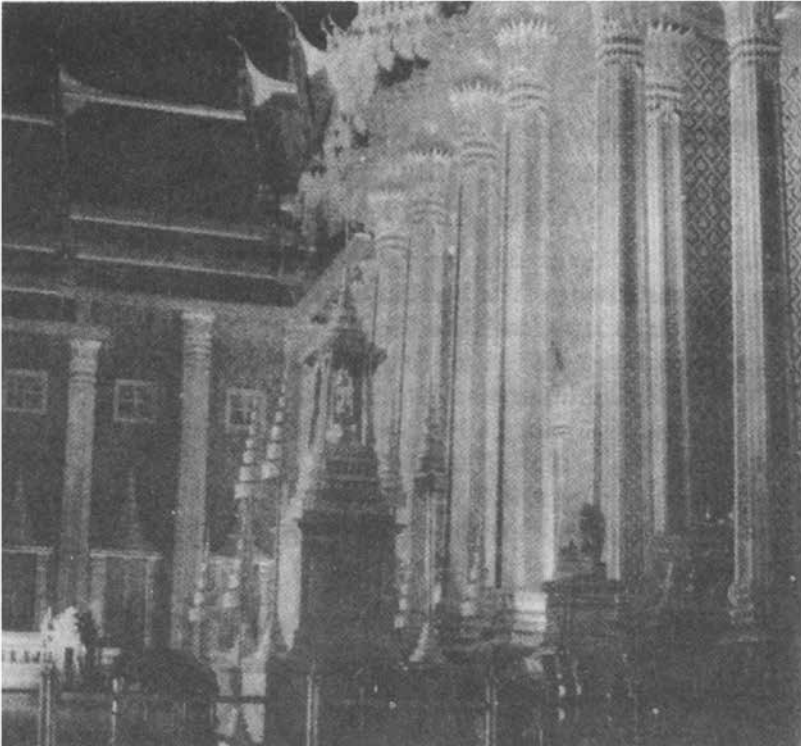

พระพุทธเจ้าสอนอะไร

ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร และคณะ

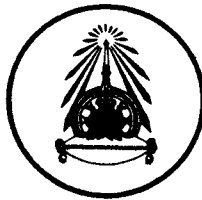
แปลและเรียบเรียง

พระพุทธเจ้าสอนอะไร

ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร และคณะ

แปลและเรียบเรียง

มหาจุฬาวรรณาการ กองบริการการศึกษา
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์
จัดพิมพ์เผยแพร่ พ.ศ. ๒๕๓๒

พระพุทธเจ้าสอนอะไร
ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร และคณะ
แปลและเรียบเรียงจาก
เรื่อง WHAT THE BUDDHA TAUGHT
โดย WALPOLA SRI RAHULA
ISBN 974 - 575 - 041 - 7

บรรณาธิการโดย : นาวาตรี ทองใบ หงษ์เวียงจันทร์
พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๓๒
จัดพิมพ์โดย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โทร. ๒๒๒-๙๘๖๕
เพื่อเป็นคู่มือประกอบการศึกษา หนังสือ “WHAT THE BUDDHA
TAUGHT” สำหรับนิสิตมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และผู้ใฝ่ธรรม
ทั่วไป

Printed for free distribution by
The Corporate Body of the Buddha Educational Foundation
11F., 55 Hang Chow South Road Sec 1, Taipei, Taiwan, R.O.C.
Tel: 886-2-23951198, Fax: 886-2-23913415
Email: overseas@budaedu.org
Website: <http://www.budaedu.org>
Mobile Web: m.budaedu.org
This book is strictly for free distribution, it is not to be sold.
แจกฟรีเป็นธรรมทาน ห้ามจำหน่าย!

ถ้อยแถลงผู้จัดพิมพ์

หนังสือ “พระพุทธเจ้าสอนอะไร” แปลจากต้นฉบับภาษาอังกฤษเรื่อง “WHAT THE BUDDHA TAUGHT” ของ พระ ดร.ดับบลิว ราหุล พระเถระชาวศรีลังกา ได้รับการยกย่องทั่วไปว่าเป็นหนังสือแนะนำพระพุทธศาสนาที่ดีที่สุดเล่มหนึ่ง มีเนื้อหาสาระอธิบายหลักคำสอนขั้นพื้นฐานของพระพุทธศาสนา ด้วยการใช้ภาษาง่ายๆ สบายสมัย แต่ให้ความกระจ่างชัดในหลายแง่มุม เป็นหนังสือที่ได้รับการคัดเลือกให้ นิสิตมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ มหาวิทยาลัยสงฆ์ อ่านประกอบวิชา “ธรรมะภาคภาษาอังกฤษ” ตั้งแต่สมัยที่ พระเทพเวที (ประยูร ปรยุตโต) เป็นอาจารย์ผู้บรรยาย และยังใช้อยู่ถึงปัจจุบัน

หนังสือ “WHAT THE BUDDHA TAUGHT” ได้รับความถ่ายทอดเป็นภาษาไทยและตีพิมพ์เป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๙ เพื่อแจกในงานอนุสรณ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ครบรอบปีที่ ๒๙ ส่วนฉบับที่อยู่ในมือท่านนี้ เป็นฉบับที่แปลขึ้นมาใหม่ โดยผู้ทรงคุณวุฒิของ สมาคมศิษย์เก่ามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งประกอบด้วย รองศาสตราจารย์ ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร, รองศาสตราจารย์ จำลอง สารพัตน์, อาจารย์ คำพันธ์ สุวรรณจักร, อาจารย์ ธีรภัทร์ วงษาไฮ, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ บุญมี แทนแก้ว, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ บุญลือ วันทายนต์, อาจารย์ ประสิทธิ์ จันรัตน์ และ นาวาตรี ทองใบ หงษ์เวียงจันทร์

หวังใจว่า หนังสือ “พระพุทธเจ้าสอนอะไร” เล่มนี้ จะเอื้อประโยชน์แก่นิสิตมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และผู้ไฝ่ธรรมทั่วไป

มหาจุฬาบรรณาการ

กุมภาพันธ์ ๒๕๓๒

สารบัญ

	หน้า
คำนิยม	๙
คำนำ	๑๓
พระพุทธเจ้า บทที่ ๑	๑๙
เจตนาคติของชาวพุทธ	๒๓
- กาลามสูตร	๒๖
- ความสงสัย	๒๘
- ขันติธรรม	๓๐
- พุทธศาสนาเป็นศาสนาหรือปรัชญา	๓๒
- ณ โรงช่างหม้อ	๓๕
- ศรัทธา	๓๗
- วิธีรักษาสัจจะ	๔๒
- ทรงอุปมาธรรมะเหมือนกับแพ	๔๒
- ทรงเปรียบเทียบธรรมะกับใบไม้ในกำมือ	๔๕
- ปัญหาอภิปรัชญา	๔๖

บทที่ ๒

หน้า

อริยสังข์ ๔	๕๓
- อริยสังข์ข้อที่ ๑ : ทุกข์	๕๔
- นายแพทย์ผู้ฉลาด	๕๕
- อิสรภาพเหนืออิสรภาพ	๕๗
- ในแง่ที่เป็นจริง	๕๙
- ชั้นที่ ๕	๖๒
- สุนทรียภาพนิรันดร์	๗๓

บทที่ ๓

๗๗

อริยสังข์ข้อที่ ๒ : สมุทัย, การเกิดขึ้นของทุกข์	
- อาหารตามทฤษฎีทางพระพุทธศาสนา	๘๐
- ว่าด้วยเรื่องกรรม	๘๒
- กฎปัจจัยการ	๘๖

บทที่ ๔

อริยสังข์ข้อที่ ๓ : นิโรธ, ความดับทุกข์	๘๙
- ภาษาคนภาษาธรรม	๙๐
- คำนิยามของนิพพาน	๙๑
- แนวทางสู่นิพพาน	๙๕
- นิพพานแล้วไปไหน	๙๙

	หน้า
- อภิปราย	๑๐๒
- ตายก่อนตายเป็นสุขอย่างยิ่ง	๑๐๓
- ไม่มีอะไรในนิพพาน	๑๐๔

บทที่ ๕

อริยสัจจข้อที่ ๔ : มรรค, หนทาง	๑๐๗
- คุณสมบัติของคนสมบูรณ์แบบ	๑๑๐
- องค์ประกอบด้านศีล	๑๑๑
- องค์ประกอบด้านสมาธิ	๑๑๓
- องค์ประกอบด้านปัญญา	๑๑๖
- สรุปอริยสัจจ ๔	๑๑๘

บทที่ ๖

หลักคำสอนว่าด้วยความไม่มีตัวตน : อนัตตา	๑๒๑
- ความเชื่อเรื่องอัตตา	๑๒๑
- บ่อเกิดของความเดือดร้อนในโลก	๑๒๒
- มนุษย์สร้างพระเจ้า	๑๒๓
- ธรรมะทวนกระแส	๑๒๔
- วิเคราะห์ขั้นที่ ๕	๑๒๔
- ปฏิจสุมุปบาท	๑๒๖
- วงจรแห่งวัฏฏะ	๑๒๘

	หน้า
- สัจจะ ๒ ประการ	๑๓๐
- ผู้แสวงหา	๑๓๑
- กลัวในสิ่งที่ไม่ควรกลัว	๑๓๓
- ดีความในพระธรรมบท	๑๓๕
- อลคัททูปมสูตร	๑๓๗
- วิเคราะห์ “ตนเป็นที่พึ่งของตน”	๑๓๙
- มหาปรินิพพานสูตร	๑๔๐
- อดดาอยู่ที่ไหน	๑๔๓
- วิธีตอบคำถามของพระพุทธเจ้า	๑๔๖
- ปัญหาที่นำไปสู่เป้าหมาย	๑๔๘
- จุดยืนที่ถูกต้อง	๑๕๑

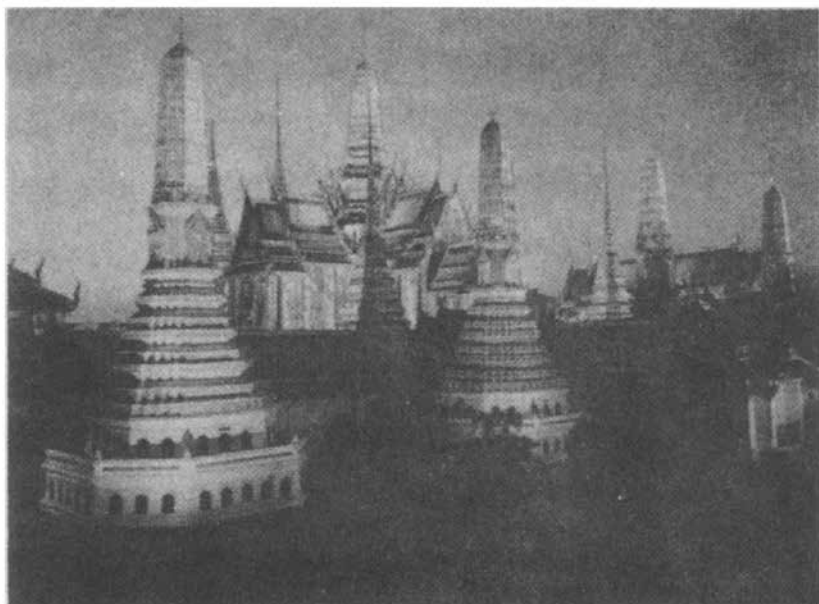
บทที่ ๗

กรรมฐาน หรือ การพัฒนา : ภาวนา	๑๕๓
- การเจริญกรรมฐาน	๑๕๔
- ประเภทกรรมฐาน	๑๕๖
- สติปัฏฐานสูตร	๑๕๗
- ตัวกู ของกู (อหังการ มมังการ)	๑๖๔
- วิธีดับความโกรธ	๑๖๖

	หน้า
- เครื่องสกดกันทางใจ	๑๖๘
- องค์ปัญญาเครื่องตรัสรู้	๑๖๙

บทที่ ๘

พระพุทธศาสนากับโลกปัจจุบัน	๑๗๓
- ธรรมะกับคนทุกฐานะ	๑๗๔
- หลักธรรมเพื่อสังคม	๑๗๗
- หลักธรรมความเป็นชาวพุทธ	๑๘๒
- หัวใจเศรษฐกิจ	๑๘๖
- ความสุขในโลกหน้า	๑๘๗
- ความสุขแบบคฤหัสถ์	๑๘๘
- สงครามและสันติภาพ	๑๙๐
- ทศพิธราชธรรม	๑๙๒
- ชัยชนะที่ยิ่งใหญ่	๑๙๔
- ออกเขาออกเรา	๑๙๖
- ธรรมพิชัยยุทธ์	๑๙๘
- ทางแห่งสันติภาพ	๒๐๐

คำนิยม

โดย Paul Demieville

สมาชิกของสถาบัน de France

ศาสตราจารย์ในมหาวิทยาลัย de France

ผู้อำนวยการพุทธศาสนศึกษาแห่งสถาบันอันกว่าชั้นสูง
(ปารีส)

หนังสือเล่มนี้ เป็นการอธิบายพระพุทธศาสนาแนวใหม่ที่สุด โดยตัวแทนพุทธศาสนาที่ทรงคุณวุฒิและทรงภูมิปัญญาสูงสุด ท่านหนึ่ง ท่านพระ ดร.ดับบลิว ราหุล ได้รับการศึกษาอบรมตามประเพณีของพระภิกษุในประเทศซีลอน (ศรีลังกา) และได้เคยดำรงตำแหน่งสำคัญหลายตำแหน่งในสถาบันสงฆ์ชั้นนำแห่งหนึ่งในเกาะซีลอน ที่ซึ่งพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมาตั้งแต่สมัยของพระเจ้าอโศก จนถึงทุกวันนี้ เพราะได้รับการอบรมสั่งสมทางโบราณและประเพณีมา ท่านจึงได้ตัดสินใจเผชิญหลักและวิธีการของการเรียนรู้ทางวิทยาศาสตร์ระดับสากล ในขณะที่โบราณประเพณีต่าง ๆ กำลังถูกตั้งข้อสงสัย

ท่านได้เข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยซีลอน ได้รับปริญญาตรี เกียรตินิยม (ลอนดอน) และสำเร็จปริญญาเอกทางปรัชญาจาก มหาวิทยาลัยซีลอน โดยทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในซีลอน” เมื่อได้ทำงานร่วมกับบรรดาศาสตราจารย์ที่มีชื่อเสียงในมหาวิทยาลัยกัลกัตตา และได้ติดต่อกับบรรดาผู้เชี่ยวชาญฝ่ายมหายาน ซึ่งแพร่หลายครอบคลุมตั้งแต่ทิเบตจนถึงตะวันออกไกล ท่านจึงได้ตัดสินใจศึกษาค้นคว้าคัมภีร์ทิเบตและจีน เพื่อความเข้าใจลึกซึ้งกว้างขวาง และท่านได้ให้เกียรติพวกเรา โดยมาที่มหาวิทยาลัยปารีส (โซบง) เพื่อเตรียมการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับท่าน “อสังคะ” ซึ่งเป็นนักปรัชญาที่เด่นยิ่งของฝ่ายมหายาน ผลงานสำคัญซึ่งต้นฉบับเดิมเป็นภาษาสันสกฤตของท่านได้สูญหายไป จะหาอ่านได้ก็เฉพาะแต่ในฉบับแปลภาษาทิเบตและจีนเท่านั้น บัดนี้เป็นเวลา ๘ ปีแล้วตั้งแต่ ดร. ราหุลมาอยู่กับพวกเรา เร่องจีวรสีเหลืองดำรงตนอยู่แบบตะวันตก เสาะค้นหาแสงธรรมสากลในศาสนาของท่านจากกระจงเงาอันคร่ำคร่าของเรา

หนังสือที่ท่านได้เมตตาขอให้ข้าพเจ้าเสนอต่อชาวตะวันตกเล่มนี้ เหมาะแก่ทุกคน เป็นเรื่องที่ทำให้ความกระจ่างเกี่ยวกับหลักขั้นพื้นฐานของพระพุทธศาสนา ที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์เก่าแก่ที่สุดซึ่งภาษาสันสกฤตเรียกว่า “อาคม” ภาษาบาลีเรียกว่า “นิกาย” ท่าน ดร.ราหุล มีความรอบรู้คัมภีร์เหล่านี้ยากที่จะหาใครเทียบได้

ท่านได้อ้างถึงคัมภีร์เหล่านี้บ่อยแทบจะไม่เอ่ยถึงคัมภีร์อื่นเลย พุทธศาสนาแม้ว่าจะมีการแยกออกไปหลายนิกาย แต่ทุกนิกาย ต่างก็ยอมรับความเชื่อถือได้ของคัมภีร์เหล่านี้เป็นเอกฉันท์ ไม่มีนิกายใดแตกความเห็นออกไป นอกจากมุ่งตีความให้ได้เนื้อหาสาระชัดเจนกว่าเดิม นอกเหนือไปจากการแปลตามตัวอักษร

อันที่จริง คงเนื่องมาจากการแผ่ขยายตัวของพระพุทธศาสนา ที่ผ่านมามีหลายศตวรรษ และกินเนื้อที่กว้างขวางไพศาลมาก นั่นเอง การตีความจึงต่างกัน และยึดถือหลักธรรมวินัยต่างกัน ออกไปมากกว่ามติเดียว แต่มีมติทางพระพุทธศาสนาที่ท่าน ดร. ราชกุล (ซึ่งเป็นนักมานุษยวิทยา นักเหตุผล นักปรัชญาแบบ โซเครตีสในบางแง่ แกรมหลายอย่างก็คล้ายๆ คริสต์ฝ่าย “อีแวน เจลิค” (ศรัทธาต่อพระศาสดา ลดความสำคัญของพิธีกรรม) และท่านเกือบจะเป็นนักวิทยาศาสตร์ก็ว่าได้) ได้นำมาเสนอนี้ มีหลักฐานสนับสนุนจากคัมภีร์ที่เชื่อถือได้อย่างครบครัน ซึ่งท่าน ได้ยกมาอ้างอิงตามข้อเท็จจริงเท่านั้น

ส่วนคำอธิบายต่าง ๆ ที่ท่านเพิ่มเข้ามาตรงที่ข้อความที่ท่านคัดลอกมาอ้างอิงนั้น ก็มักจะแปลด้วยความเที่ยงตรงตามหลักธรรม มีความชัดเจน ง่าย ๆ ตรงไปตรงมา โดยมีได้อาวุธภูมิ ความรู้ใด ๆ ของตน ในคำอธิบายเหล่านี้ บางตอนอาจนำไปสู่ การวิพากษ์วิจารณ์ได้ เช่น เมื่อท่านปรารภว่าคุณค่าหลักธรรม ของฝ่ายมหายานทั้งหมดจากหลักฐานทางฝ่ายบาลี แต่เพราะ

ท่านมีความคุ้นเคยกับหลักฐานต่าง ๆ เหล่านั้นอยู่แล้ว จึงทำให้ท่านสามารถให้ความกระจ่างในเรื่องเหล่านั้นได้

ท่านแสดงผลงานของท่านต่อคนรุ่นใหม่โดยเฉพาะ แต่ท่านก็มีได้ย้าที่การเปรียบเทียบกับแนวความคิดใหม่ร่วมสมัย คือ สังคมนิยม อเทวนิยม ชีวนิยม จิตวิทยาวิเคราะห์ เพียงแต่ได้แนะนำไว้ในที่บางแห่งเท่านั้น

จากผลงานของท่านผู้เป็รื่องปราชญ์ ที่เสนอธรรมที่สมบูรณ์ทุกกรสเช่นนี้ ท่านผู้อ่านคงจะซาบซึ้งในรสรรมนำสมัย และมองเห็นความเป็นไปได้ ที่จะดัดแปลงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาบางอย่างมาใช้ต่อไป.

คำนำ

ทั่วโลกปัจจุบันนี้ ได้มีผู้สนใจในพระพุทธศาสนาเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ สมาคมและกลุ่มศึกษาต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมาย ทั้งตำราที่เกี่ยวกับคำสอนของพระพุทธเจ้าก็ปรากฏว่ามีหนาตา แต่น่าเสียดายที่หนังสือส่วนใหญ่เขียนโดยบุคคลที่มีใจผู้ทรงความรู้ที่เป็นพุทธจริง ๆ หรือไม่ก็เพียงเสนอแนวสมมุติฐานที่ผิด ๆ จากศาสนาอื่น ๆ โดยแปลความหมายผิด ๆ ถ่ายทอดผิด ๆ เมื่อเร็ว ๆ นี้ ศาสตราจารย์ทางศาสนาเปรียบเทียบท่านหนึ่ง ได้เขียนหนังสือเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ไม่รู้แม้กระทั่งว่าพระอานนท์พุทธอุปัฏฐากเป็นพระภิกษุ คิดว่าท่านเป็นฆราวาส ความรู้เกี่ยวกับพุทธศาสนาที่เผยแพร่อยู่ในหนังสือประเภทนี้ อาจจะมีหลงเหลืออยู่ในจินตนาการของท่านผู้อ่านบ้างก็ได้

ประการแรก ข้าพเจ้าได้พยายามเขียนหนังสือเล่มเล็ก ๆ นี้ขึ้นมา เพื่อผู้อ่านที่มีการศึกษามีภูมิปัญญาทั่วไป ขาดการศึกษาวิชานี้โดยเฉพาะ แต่ยังไม่ใครจะรู้เรื่องที่ว่าพระพุทธเจ้าทรงสอนอะไรแน่ เพื่อผลประโยชน์ของคนประเภทนี้ ข้าพเจ้าจึงมุ่งเสนอเรื่องราวที่แน่นอนเชื่อถือได้อย่างย่อ ๆ ตรงไปตรงมา และง่ายที่สุดเท่าที่จะทำได้ เรื่องนี้เป็นพระพุทธพจน์ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสจริง ๆ เป็นพระพุทธวจนะที่หาพบได้ในพระบาลีดั้งเดิมจากคัมภีร์พระไตรปิฎก ที่นักปราชญ์ยอมรับกันทั่วไปว่าเป็นบันทึกคำสอนของพระพุทธเจ้าที่เก่าแก่ที่สุดที่ยังคงอยู่ เนื้อหาสาระและข้อธรรมต่าง ๆ ที่นำมาอ้างไว้ในหนังสือเล่มนี้ล้วนแต่นำมาจากพระบาลีต้นฉบับเดิมโดยตรง มีน้อยแห่งที่ข้าพเจ้าอ้างถึงผลงานรุ่นหลังมาประกอบ

ข้าพเจ้าคำนึงถึงผู้อ่านที่มีความรู้บ้างแล้วเกี่ยวกับพระพุทธพจน์ และใครศึกษาเพิ่มเติมต่อไปด้วยเช่นกัน ข้าพเจ้าจึงได้ให้ทั้งคำบาลีเดิม ซึ่งเท่ากับคำศัพท์ที่นำไปสู่การค้นคว้า พร้อมทั้งหลักฐานอ้างอิงถึงคัมภีร์ต้นฉบับเดิมไว้ที่เชิงอรรถ กับบรรณานุกรมที่คัดเลือกแล้วด้วย

งานเขียนของข้าพเจ้ามีข้อลำบากอยู่หลายประการ ตลอดทั้งเล่มข้าพเจ้าพยายามเชื่อมหลักธรรมที่ยังไม่คั่นหูกับหลักธรรมที่รู้จักกันดีอยู่แล้วให้เข้ากันได้ เพื่อผู้อ่านภาษาอังกฤษปัจจุบันจะได้รู้บางสิ่งบางอย่างที่เขาสามารถจะเข้าใจและซาบซึ้งได้ โดย

ไม่เสียเนื้อหาและรูปแบบของพุทธธรรม

เมื่อเขียนหนังสือนี้ ข้าพเจ้าได้แต่นึกถึงคัมภีร์เก่าแก่ต่าง ๆ ดั่งนั้นข้าพเจ้าจึงได้พิถีพิถันรักษาคำไวพจน์ และคำซ้ำกันที่เป็น พุทธดำรัส ซึ่งตกทอดมาถึงพวกเราโดยมุขปาฐะนั้น ๆ ไว้ เพื่อให้ผู้อ่านมีความเข้าใจถึงรูปแบบที่พระพุทธองค์ทรงใช้ ข้าพเจ้า พยายามให้ใกล้เคียงกับต้นฉบับเดิมที่สุดเท่าที่สามารถจะทำได้ และได้พยายามแปลให้ง่ายและน่าอ่านยิ่งขึ้น

มีอยู่เพียงประเด็นเดียวคือ ถ้าไม่ยอมทิ้งความหมายที่เป็น พระพุทธประสงค์โดยเฉพาะไปบ้าง ก็จะทำให้หาข้อคิดมาเขียน ได้ยาก เนื่องจากหนังสือเล่มนี้มีชื่อว่า “พระพุทธเจ้าสอนอะไร” ข้าพเจ้ารู้สึกว่าจะเป็นการผิดไปได้หากไม่นำเอาพระพุทธพจน์ หรือรูปแบบธรรมที่พระพุทธองค์ทรงใช้นั้นมาแปลให้ได้วรรครส ง่าย ๆ ไว้ในหนังสือเล่มนี้ ถึงแม้จะเสี่ยงต่อการเสียความหมาย เดิมไปบ้างก็ตาม

ข้าพเจ้าได้เขียนไว้ในหนังสือเล่มนี้เกือบทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็น ธรรมะซึ่งยอมรับกันทั่วไปว่าเป็นธรรมะสำคัญ ๆ ชั้นพื้นฐาน ของพระพุทธเจ้า อันได้แก่ อริยสัจ ๔ อริยมรรค ๘ ชั้น ๕ กรรม การเกิดใหม่ หลักปฏิจจสมุปบาท หลักอนัตตา และสติ ปัญญา

จริงอยู่ ธรรมที่นำมาแสดงเหล่านี้อาจจะไม่เป็นที่คุ้นหูชาว ตะวันตกนัก แต่ถ้าเขาสนใจ ข้าพเจ้าขอแนะนำให้เขาอ่านบท

แรกก่อน แล้วข้ามไปอ่านต่อบท ๕, ๗ และ ๘ เมื่อมีความเข้าใจแจ่มแจ้งชัดเจนแล้ว ค่อยกลับมาอ่านบท ๒, ๓, ๔ และ ๖ ไปใหม่เป็นไปไม่ได้แน่ถ้าจะเขียนหนังสือเกี่ยวกับพุทธธรรม โดยปราศจากการเกี่ยวข้องกับหลักธรรมที่ทั้งพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทและมหายาน ยอมรับกันว่าเป็นรากฐานความคิดของแต่ละสายของพุทธศาสนา

คำว่า “เถรวาท” หรือ “หินยาน” (หรือยานเล็ก) ที่เลิกใช้ในวงการทั่วไปแล้ว แปลว่านิกายของพระเถระ (เถรวาท) คำว่า “มหายาน” แปลว่า “ยานใหญ่” นิกายใหญ่ทั้งสองในพระพุทธศาสนานี้ ใช้พูดและเป็นที่รู้จักกันดีในโลกปัจจุบัน ฝ่ายเถรวาทที่ถือว่าเป็นต้นตำหรับของพระพุทธศาสนานั้น นับถือกันมากในซีลอน (ประเทศศรีลังกา) พม่า ไทย กัมพูชา ลาว และจิตตะกองในปากีสถานตะวันออก (ประเทศบังคลาเทศ) ฝ่ายมหายานที่ได้เจริญขึ้นในตอนหลัง นับถือกันมากในประเทศที่เป็นพุทธอื่น ๆ คือ จีน ญี่ปุ่น ธิเบต และมองโกเลีย เป็นต้น ทั้งสองนิกายนี้มีความเชื่อถือ หลักปฏิบัติและระเบียบวินัยแตกต่างกันอยู่บ้าง แต่หลักธรรมคำสอนที่สำคัญที่สุดของพระพุทธเจ้าดังที่นำมาอธิบายไว้ ณ ที่นี้นั้น ต่างก็ลงรอยกันเป็นเอกฉันท์

ข้าพเจ้าใคร่ขอขอบคุณท่านศาสตราจารย์ E.F.C.Ludowyk ที่ได้อาราธนาให้ข้าพเจ้าเขียนหนังสือนี้ ทั้งช่วยเหลือเอาใจใส่ให้คำแนะนำ และตรวจทานต้นฉบับให้โดยตลอด และขอขอบคุณ

นางสาวMarianne Mohn ที่ตรวจทานต้นฉบับให้ กับทั้งช่วย
เสนอคำแนะนำที่มีคุณค่าให้อีกหลายประการ นับเป็นพระคุณ
อย่างสูง สุดท้ายขอขอบคุณอย่างยิ่งต่อท่านศาสตราจารย์Paul
Demieville อาจารย์ของข้าพเจ้าในกรุงปารีส ที่กรุณาเขียน
คำนิยมให้

W. Rahula

กรุงปารีส

กรกฎาคม ๑๙๕๘

พุทธปฐิมา, ศรีลังกา

พระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าทรงมีพระนามเดิมว่า สิทธัตถะ (สันสกฤตว่า สิทธารถะ) และพระนามโดยโคตรว่า โภทมะ (สันสกฤตว่า เคาตมะ) พระองค์ดำรงพระชนม์ชีพอยู่ในประเทศอินเดียตอนเหนือ ราวศตวรรษที่ ๖ ก่อนคริสต์ศักราช พระราชบิดาของพระองค์พระนามว่า สุทโธทนะ เป็นกษัตริย์ครองอาณาจักรแห่งชาวศากยะ (ในประเทศเนปาลปัจจุบัน) พระราชมารดาของพระองค์พระนามว่า พระราชินีมายา ตามประเพณีในสมัยนั้น พระองค์ได้อภิเษกสมรสตั้งแต่องค์พระเยาว์มาก คือ เมื่อพระชนม์ได้ ๑๖ พรรษา กับเจ้าหญิงผู้เลอโฉม และจงรักภักดี ซึ่งมีพระนามว่า ยโสธรา เจ้าชายหนุ่มประทับอยู่ในพระราชวังของพระองค์ พรุ่งพร้อมด้วยสิ่งอำนวยความสะดวกสบายนานัปการ แต่โดยไม่คาดคิด เจ้าชายได้ทรงพบความจริงแท้ของชีวิต

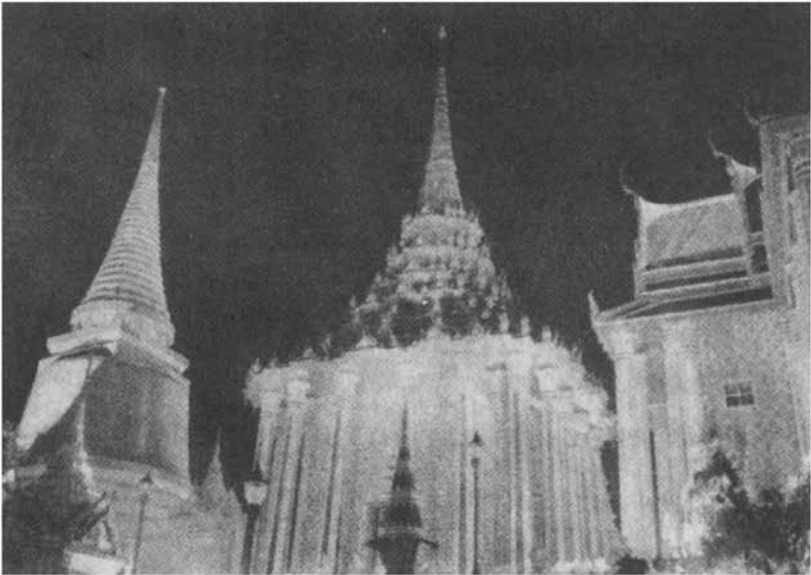
และความทุกข์ของมนุษยชาติ จึงได้ตัดสินพระทัยที่จะหาทางแก้
กล่าวคือหนทางพ้นไปจากทุกข์อันมีอยู่ทั่วไปในสากลโลก เมื่อ
พระชนม์ได้ ๒๙ พรรษา ภายหลังประสูติกาลของโอรสพระองค์
เดียว คือ เจ้าชายราหุล ไม่นานนัก พระองค์ก็ได้เสด็จจากอาณา-
จักรของพระองค์ไปทรงผนวชเป็นนักบวช (ฤาษี) เพื่อแสวงหา
ทางแก้ไข(ทุกข์) นั้น

นับเป็นเวลา ๖ ปี พระฤาษีโคตมะได้จาริกไปในแถบลุ่ม
แม่น้ำคงคา ได้ทรงพบกับคณาจารย์สอนศาสนาที่มีชื่อเสียง
พระองค์ได้ทรงศึกษาและปฏิบัติตามระบบและวิธีการของอาจารย์
เหล่านั้น และได้ทรงยอมลดพระองค์ลงรับข้อปฏิบัติแบบทุกกร
กิริยาอันหนักยิ่ง แต่ข้อปฏิบัติแห่งหลักการและระบบศาสนา
เหล่านั้น ไม่ทำให้พระองค์ทรงพอพระทัย ดังนั้น พระองค์จึงได้
ทรงละทิ้งศาสนาที่มีมาแต่เดิมทั้งหมด พร้อมทั้งวิธีการของ
ศาสนาเหล่านั้นเสีย แล้วดำเนินไปตามวิถีทางของพระองค์เอง
หลังจากนั้นมาจนกระทั่งคืนหนึ่ง พระองค์ได้ประทับนั่งอยู่ที่
ภายใต้ต้นไม้ต้นหนึ่ง (แต่นั้นมาก็รู้จักกันโดยชื่อว่า ต้นโพธิ์ หรือ
ต้นไม้ตรัสรู้) ณ ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ที่พุทธคยา (ใกล้ตำบลคยา
ในรัฐพิหารปัจจุบัน) เมื่อพระชนม์ได้ ๓๕ พรรษา พระโคตมะ
ก็ได้บรรลุพระโพธิญาณ ซึ่งภายหลังจากการบรรลุพระโพธิญาณ
นั้นแล้ว พระองค์ก็ได้เป็นที่รู้จักกันในพระนามว่า พระพุทธเจ้า
หรือ พระผู้ตรัสรู้แล้ว

หลังจากการตรัสรู้ของพระองค์แล้ว พระโคตมพุทธเจ้าก็ได้ทรงประทานปฐมเทศนาแก่ปัญจวัคคีย์ ซึ่งเป็นสหายผู้ร่วมปฏิบัติธรรมมาแต่แรกของพระองค์ ณ สวนกวาง ป่าอิสิปตนะ (สารนาถในปัจจุบัน) ใกล้เมืองพาราณสี นับแต่วันนั้นเป็นต้นมาเป็นเวลา ๔๕ พรรษา พระองค์ก็ได้ทรงสั่งสอนมนุษย์ชายหญิงทุกคนชั้น กล่าวคือ กษัตริย์-ชาวนา, พราหมณ์-จัณฑาล, กฤหบดี-ขอทาน, นักบวช-โจร โดยมีได้ทรงแบ่งแยกชนชั้นศักดิ์เดียวในหมู่ชนชั้นเหล่านั้น พระองค์มิได้ทรงยอมรับความแตกต่างกันแห่งวรรณะ หรือการแบ่งกลุ่มชนในสังคมเลย มรรคาที่พระองค์ทรงสั่งสอนนั้น ก็ทรงเปิดรับมนุษย์ชายหญิงทุกคนผู้พร้อมที่จะเข้าใจและดำเนินตาม

เมื่อพระชนมายุได้ ๘๐ พรรษา พระพุทธเจ้าก็เสด็จดับขันธปรินิพพานที่ เมืองกุสินารา (ปัจจุบันอยู่ในเขต รัฐอุตตรประเทศของอินเดีย)

ปัจจุบันนี้ พระพุทธศาสนามีปรากฏอยู่ในประเทศ ซีลอน (ศรีลังกา) พม่า ไทย กัมพูชา ลาว เวียดนาม ธิเบต จีน ญี่ปุ่น มองโกเลีย เกาหลี เกาะฟอร์โมซา (ไต้หวัน) ในบางส่วนของประเทศอินเดีย ปากีสถาน เนปาล กับทั้งในสหภาพโซเวียตด้วย ประชากรชาวพุทธทั่วโลกมีจำนวนเกินกว่า ๕๐๐ ล้านคน

บทที่ 1

เจตนคติของชาวพุทธ

ในบรรดาศาสนาแห่งศาสนาทั้งหลาย พระพุทธเจ้า (ถ้ายอมให้เราเรียกพระองค์ ว่าเป็นศาสดาผู้ตั้งศาสนาตามความหมายของศัพท์ที่เข้าใจกัน) ทรงเป็นศาสดาพระองค์เดียวเท่านั้น ที่ไม่ได้ทรงอ้างพระองค์ว่าเป็นอะไรอื่นนอกจากมนุษยธรรมตา และบริสุทธิ์ ศาสดาทั้งหลายอื่นนั้น ถ้าไม่เป็นพระเจ้าเสียเอง ก็เป็นอวตารของพระเจ้าในรูปแบบต่าง ๆ หรือมิฉะนั้นก็เป็นผู้ที่พระเจ้าบันดาลขึ้นมา พระพุทธเจ้าไม่เป็นเพียงมนุษยธรรมตาเท่านั้น แต่พระองค์ยังไม่ทรงอ้างการดลใจจากเทพเจ้าองค์ใดองค์หนึ่ง หรืออำนาจภายนอกอย่างใดอย่างหนึ่งอีกด้วย พระองค์ถือว่าการตรัสรู้ การบรรลุธรรม และความสำเร็จของพระองค์

ทั้งหมด เป็นความพยายามของมนุษย์ และเป็นสติปัญญาของมนุษย์ มนุษย์และเฉพาะมนุษย์เท่านั้นสามารถจะเป็นพระพุทธรเจ้าได้ มนุษย์ทุกคนมีศักยภาพ (ความสามารถในตัวเอง) ในการเป็นพระพุทธรเจ้าอยู่ในตัวเอง ถ้าหากเขาปรารถนาอย่างนั้น และทำความเพียรพยายาม เราจะเรียกพระพุทธรเจ้าว่าเป็นมนุษย์ผู้ยอดเยี่ยมก็ได้ พระพุทธรเจ้านั้นทรงมีความเป็นมนุษย์อยู่ในพระองค์เสียจนกระทั่งว่า ในภายหลังพระองค์ได้รับการนับถือในศาสนาของชาวบ้านตั้งหนึ่งว่าเป็นมนุษย์ผู้วิเศษ (Super-human)

ตามหลักของพระพุทธศาสนา ฐานะของมนุษย์เป็นฐานะที่สูงที่สุด มนุษย์เป็นนายของตนเอง และไม่มีผู้วิเศษหรือพลังอื่นใดที่จะมาตัดสินชี้ขาดชะตากรรมของมนุษย์ได้

พระพุทธองค์ตรัสว่า “ตนเป็นที่พึ่งของตน คนอื่นใครเล่าจะเป็นที่พึ่ง (ของเราได้)” พระองค์ทรงเตือนสาวกทั้งหลายของพระองค์ให้เป็นที่พึ่งแก่ตนเอง และไม่แสวงหาที่พึ่งในคนอื่นหรือขอความช่วยเหลือจากบุคคลอื่นใดเลย พระองค์ได้ตรัสสอนส่งเสริมและกระตุ้นเตือนให้บุคคลแต่ละคนพัฒนาตนเองและทำความหลุดพ้นของตนให้สำเร็จ เพราะมนุษย์มีพลังที่จะปลดปล่อยตนเองจากสัจโยชน์ โดยอาศัยความเพียรและสติปัญญาอันเป็นส่วนเฉพาะตัวได้ พระพุทธองค์ตรัสว่า “ท่านทั้งหลายควรทำกิจของตนเอง เพราะว่าตถาคตทั้งหลายเพียงแต่บอกทางให้” หาก

พระพุทธเจ้าจะได้รับขนานพระนามว่า “พระผู้ไถ่บาป” (พระมหาไถ่) แล้วไซ้ร้ ก็จะเป็นได้เฉพาะในความหมายที่ว่าพระองค์ได้ทรงค้นพบและทรงชี้มรรคาไปสู่ความหลุดพ้นคือพระนิพพานเท่านั้น แต่เราจะต้องปฏิบัติตามมรรคานั้นด้วยตัวของเราเอง

ด้วยหลักแห่งความรับผิดชอบของบุคคลแต่ละคนนี้แหละที่พระพุทธเจ้าได้ทรงอนุญาตให้สาวกของพระองค์มีอิสระภาพในมหาปริณิพพานสูตร พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า “*พระองค์ไม่เคยดำริที่จะบังคับควบคุมคณะสงฆ์เลย และทั้งไม่ประสงค์จะให้คณะสงฆ์พึ่งพาอาศัยพระองค์*” พระองค์ตรัสว่าไม่มีหลักธรรมวางใน ในคำสั่งสอนของพระองค์ ไม่มีสิ่งใดที่ซ่อนไว้ในมือของอาจารย์ (อาจารย์บุญจิ) หรือพูดอีกอย่างหนึ่งว่า ไม่มีสิ่งใดซ่อนไว้ในแขนเสื้อ (ไม่มีอะไรปิดบัง)

เสรีภาพทางความคิดที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้นี้ ไม่มีใครเคยได้ยินมาก่อนในที่อื่นใดในประวัติศาสตร์แห่งศาสนาทั้งหลาย เสรีภาพอันนี้เป็นสิ่งที่จำเป็น เพราะเหตุว่าตามที่พระพุทธองค์ตรัสสอนไว้ นั้น ความหลุดพ้นของมนุษย์ต้องอาศัยการทำให้แจ้งสังขธรรมด้วยตนเอง มิได้อาศัยความกรุณาจากพระเจ้าองค์ใด หรือจากอำนาจภายนอกใดๆ เพื่อเป็นรางวัลสำหรับความประพฤติที่ต้งามมีความเชื่อฟังต่อพระองค์

กาลามสูตร

สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าเสด็จไปเยือนนิคมแห่งหนึ่งเรียกชื่อว่า เกสปุตตะ ในแคว้นโกศล ชาวนิคมนี้เป็นที่รู้จักกันโดยชื่อสามัญว่า กาลามะ เมื่อได้สดับว่าพระพุทธเจ้าประทับอยู่ในนิคมของตน ชาวกาลามะทั้งหลายจึงได้ไปเฝ้าพระองค์แล้วกราบทูลว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ มีสมณะและพราหมณ์บางพวกที่มาเยี่ยมเยียนเกสปุตตนิคม สมณะพราหมณ์เหล่านั้นอธิบายและยกย่องคำสอนของตนเองฝ่ายเดียวเท่านั้น และดูถูก ประณามเหยียดหยาม หลักธรรมของบุคคลเหล่าอื่น ต่อมาก็มีสมณะพราหมณ์เหล่าอื่นมาอีก สมณะพราหมณ์เหล่านั้นก็เช่นเดียวกันต่างอธิบายและเชิดชูแต่คำสอนของตนเองฝ่ายเดียว และดูถูกประณามเหยียดหยามคำสอนของบุคคลเหล่าอื่น ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกข้าพระองค์ทั้งหลายมีความสงสัยและคลางแคลงใจอยู่เสมอว่า ในบรรดาสมาณะพราหมณ์ผู้นำเคารพเหล่านี้ ใครกันหนอกล่าวคำสัตย์จริง และพวกไหนกล่าวคำเท็จ”

ลำดับนั้น พระพุทธองค์ได้ทรงประทานคำแนะนำที่ยอดเยี่ยมในประวัติศาสตร์ศาสนาทั้งหลาย แก่กาลามชนเหล่านั้นว่า “ถูกแล้วชาวกาลามะทั้งหลาย เป็นการสมควรที่เธอทั้งหลายมีความสงสัย มีความคลางแคลงใจ เพราะความสงสัยดังกล่าวเกิดขึ้น

ในสิ่งที่น่าสงสัย ดูกรชาวกาลามะ บัดนี้พวกท่านจงพิจารณา
ดังนี้คือ

๑. อย่าเชื่อโดยการบอกเล่า
๒. อย่าเชื่อโดยการนำสืบ ๆ กันมา
๓. อย่าเชื่อโดยการเล่าลือ
๔. อย่าเชื่อโดยการอ้างคัมภีร์ (ตำรา)
๕. อย่าเชื่อโดยยึดหลักตรรกศาสตร์ หรือหลักการอนุมาน
๖. อย่าเชื่อโดยการพิจารณาอาการภายนอก
๗. อย่าเชื่อตามความชอบใจในความคิดเห็นอันเกิดจาก
การเดาของตน
๘. อย่าเชื่อโดยเห็นว่ามันน่าจะเป็นไปได้
๙. อย่าเชื่อโดยคิดว่าผู้นี้เป็นครูของเรา

ดูกรกาลามชนทั้งหลาย เมื่อใดท่านทั้งหลายรู้ประจักษ์
ด้วยตนเองว่า ธรรมทั้งหลายเหล่านี้เป็นอกุศล ผิดพลาด
ชั่วร้าย เมื่อนั้นท่านทั้งหลายจงละทิ้งธรรมเหล่านั้นเสีย และเมื่อ
ใดท่านทั้งหลายรู้ประจักษ์ด้วยตนเองว่า ธรรมทั้งหลายเหล่านี้
เหล่านี้เป็นกุศล ดีงาม เมื่อนั้นจงยอมรับเอาธรรมเหล่านั้นและ
ปฏิบัติตามธรรมเหล่านั้นเถิด”

พระพุทธเจ้ายังตรัสยิ่งไปกว่านั้นอีก คือพระองค์ตรัสบอก
แก่ภิกษุทั้งหลายว่า พระสาวกควรพิจารณาตรวจสอบแม้แต่

องค์พระตถาคตเอง เพื่อว่าพระสาวกจะได้มีความมั่นใจอย่างเต็มที่ในคุณค่าที่แท้จริงของพระศาสนาที่ตนประพฤติปฏิบัติตามนั้น

ความสงสัย

ตามคำสอนของพระพุทธเจ้า ความสงสัย (วิจิกิจฉา) เป็นนิรวณข้อหนึ่งในนิรวณ ๕ ประการ ที่ขัดขวางต่อความเข้าใจในสังขาร และขัดขวางต่อความก้าวหน้าทางจิตใจ (หรือขัดขวางความก้าวหน้าใด ๆ ทั้งสิ้น) อย่างไรก็ตามความสงสัยมิใช่บาป เพราะไม่มีภุคเณทแห่งความเชื่อในพระพุทธศาสนาตามที่จริงไม่มีบาปในพระพุทธศาสนาเลย เหมือนอย่างที่เราเข้าใจกันในศาสนาบางศาสนา รากเหง้าของความชั่วร้ายทั้งปวงคือ อวิชชาและมิจฉาทิฎฐิ แต่ก็เป็นความจริงที่ไม่อาจปฏิเสธได้ ที่ว่าตราบใดที่ยังมีความสงสัยความคลางแคลงใจล้งเลอยู่ ความก้าวหน้าก็จะมีตราบนั้น และก็เป็ความจริงที่ไม่อาจปฏิเสธได้เช่นกันว่า จะต้องมี ความสงสัยอยู่ตราบเท่าที่บุคคลยังไม่เข้าใจหรือเห็นอย่างแจ่มแจ้ง แต่ในการที่จะก้าวหน้าต่อไปได้นั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องกำจัดความสงสัยเสีย การที่จะกำจัดความสงสัยเสียได้นั้น บุคคลจะต้องมองเห็นได้อย่างชัดเจน

เป็นการเลื่อนลอยในการที่จะพูดว่า “บุคคลไม่ควรสงสัย” หรือ “บุคคลควรเชื่อ” เพียงแต่พูดว่า “ฉันเชื่อ” ไม่ได้หมายความว่าท่านเข้าใจและมองเห็นแล้ว (เหมือน) เมื่อนักเรียนคิด

แก้ปัญหาคณิตศาสตร์ข้อหนึ่ง เขาจะมาถึงขั้นตอนหนึ่งซึ่งเขาไม่รู้ว่าจะดำเนินการต่อไปจากนั้นได้อย่างไร และเป็นขั้นตอนที่เขาเกิดความสงสัยและคลงแคลงใจ ตราบใดที่เขายังมีความสงสัยอันนี้อยู่ เขาจะดำเนินการต่อไปไม่ได้เลย ถ้าเขาอยากจะทำดำเนินการต่อไป ก็จะต้องกำจัดความสงสัยนี้เสียก่อน และวิถีทางในการขจัดความสงสัยนั้นก็มียู่ เพียงแต่พูดว่า “ฉันเชื่อ” หรือ “ฉันไม่สงสัย” จะแก้ปัญหานั้นไม่ได้อย่างแน่นอน การบังคับตนเองให้เชื่อและให้ยอมรับเอาสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยปราศจากความเข้าใจนั้น ก็คือการเสแสร้ง (การเมือง) ไม่ใช่เรื่องของจิตใจ หรือสติปัญญาเลย

พระพุทธรเจ้าทรงมีพระทัยปรารถนาอย่างแรงกล้าอยู่เสมอที่จะกำจัดความสงสัย แม้ก่อนการปรินิพพานของพระองค์ พระองค์ได้ทรงขอร้องสาวกของพระองค์หลายครั้งให้ทูลถามกะพระองค์เสีย ถ้าหากว่าสาวกเหล่านั้นมีความสงสัยใด ๆ เกี่ยวกับคำสอนของพระองค์อยู่ และเพื่อจะได้ไม่ให้เกิดความรู้สึกเสียใจในภายหลังว่า ตนไม่สามารถแก้ไขความสงสัยเหล่านั้นให้แจ่มแจ้งได้ แต่พระสาวกทั้งหลายก็พากันนิ่งเงียบ พระดำรัสที่พระองค์ได้ตรัสในครั้งนั้นเป็นพระดำรัสที่น่าประทับใจยิ่ง คือพระองค์ตรัสว่า “ถ้าหากเป็นเพราะความเคารพในองค์พระศาสดาจึงทำให้เธอไม่กล้าถามสิ่งใด ๆ แล้วละก็ ก็ขอให้ผู้หนึ่งในบรรดาพวกเธอ บอกแจ้งแก่เพื่อนของเธอ (เพื่อถามแทนตน)เถิด” (คือขอให้

ภิกษุรูปหนึ่งบอกแก่เพื่อนของตน เพื่อให้ถามปัญหาแทนตน)

ขันติธรรม

ไม่เฉพาะแต่อิสรภาพทางความคิดเท่านั้น ที่ทำให้เกิดความพิศวงแก่นักศึกษาประวัติศาสตร์ศาสนาทั้งหลาย แม้ความมีใจกว้างที่พระพุทธเจ้าทรงประทานไว้ก็ทำให้เกิดความพิศวง สมัยหนึ่ง ณ เมืองนาลันทา คฤหบดีผู้มีชื่อเสียงโด่งดังและมั่งคั่งท่านหนึ่งมีนามว่า อุบาสี เป็นสาวกฝ่ายคฤหัสถ์ที่รู้จักกันดีของนิครนถ์นาฏบุตร (ไชนะ มหาวีระ) ถูกพระมหาวีระส่งไปพบกับพระพุทธเจ้าอย่างมีแผน และให้อาชนะ (ปราบ) พระพุทธเจ้าด้วยการโต้เถียงในบางประเด็นในทฤษฎีเรื่องกรรม เพราะเหตุว่าทัศนคติของพระพุทธเจ้าในเรื่องกรรมนั้นแตกต่างไปจากทัศนคติของมหาวีระ ตรงกันข้ามจากความคาดหมายของเขาทีเดียว ในตอนจบการอภิปรายกัน อุบาสีเกิดความเชื่อมั่นว่าทัศนคติของพระพุทธเจ้านั้นถูกต้อง ทัศนคติของอาจารย์ของตนนั้นผิดพลาด ดังนั้นอุบาสีจึงได้ทูลขอรับรองพระพุทธองค์ให้รับตนเป็นอุบาสกผู้หนึ่งในอุบาสกทั้งหลาย แต่พระพุทธเจ้าได้ทรงขอให้อุบาสีนั้นพิจารณาเรื่องนั้นใหม่และไม่ให้ใจเร็วด่วนได้ เพราะว่า “การพิจารณาโดยรอบคอบเป็นการดีสำหรับคนผู้มีชื่อเสียงเช่นท่าน” เมื่ออุบาสีได้แสดงความปรารถนาของตนอีกครั้งหนึ่ง พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงขอรับรองให้อุบาสีนั้นเคารพอุปถัมภ์อาจารย์ทางศาสนาเก่าของตน

ต่อไปอย่างที่คุณเคยทำมาแล้ว

ในศตวรรษที่ ๓ ก่อนคริสต์ศักราช พระเจ้าจักรพรรดิผู้ยิ่งใหญ่ของอินเดียพระนามว่า อโศก ผู้นับถือพุทธศาสนา ทรงปฏิบัติตามหลักการผ่อนสั้นผ่อนยาวและความเข้าใจกัน อันเป็นตัวอย่างอันประเสริฐนี้ ได้ทรงยกย่องและอุปถัมภ์บำรุงศาสนาอื่น ๆ ทั้งปวงในจักรวรรดิอันไพศาลของพระองค์ ในประกาศพระราชโองการฉบับหนึ่งของพระองค์ ซึ่งได้แกะสลักไว้บนแผ่นศิลาและยังมีต้นฉบับที่บุคคลจะอ่านได้แม้จนกระทั่งทุกวันนี้ พระเจ้าจักรพรรดิพระองค์นั้นได้ทรงประกาศไว้ดังนี้

“บุคคลไม่ควรจะยกย่องเฉพาะแต่ศาสนาของตนเองฝ่ายเดียว และประณามศาสนาของชนเหล่าอื่น แต่บุคคลควรยกย่องศาสนาของชนเหล่าอื่นด้วย โดยเหตุผลอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อทำอย่างนี้ บุคคลย่อมเชื่อว่าช่วยศาสนาของตนเองให้เจริญงอกงามด้วย และเชื่อว่าให้ความเอื้อเฟื้อศาสนาของชนเหล่าอื่นด้วย เมื่อทำโดยประการอื่น ก็เชื่อว่าขุดหลุมฝังศพให้แก่ศาสนาของตนเอง และเชื่อว่าทำอันตรายแก่ศาสนาอื่นด้วย บุคคลใดก็ตามที่ยกย่องศาสนาของตนและประณามศาสนาอื่น ๆ เขาย่อมทำอย่างนั้น เพราะมีความจงรักภักดีต่อศาสนาของตนเองโดยแท้ ด้วยคิดว่า “ข้าพเจ้าจะเชิดชูศาสนาของข้าพเจ้า” แต่ตรงกันข้าม ด้วยการทำอย่างนั้น เขาเชื่อว่าทำร้ายศาสนาของตนเองมากยิ่งขึ้น ดังนั้น ความปรองดองกันนั้นแหละเป็นการดี ขอให้ทุกคนจง

รับฟังและจงเป็นผู้ที่เต็มใจจะฟังธรรมะที่คนอื่นเขานับถือด้วย”

เราควรจะกล่าวเพิ่มเติมไว้ในที่นี้ด้วยว่า น้ำใจแห่งความเข้าใจกันซึ่งเกิดจากความเห็นอกเห็นใจกันนี้ ควรจะได้นำมาใช้ในทุกวันนี้ไม่เฉพาะแต่หลักธรรมในทางศาสนาเท่านั้น แต่ควรใช้ในกรณีอื่น ๆ ด้วยเช่นกัน

น้ำใจแห่งความมีขันติธรรมและความเข้าใจนี้ เป็นข้อหนึ่งในอุดมคติที่ได้รับการรักษาไว้อย่างดีที่สุดในวัฒนธรรมและอารยธรรมของพุทธศาสนาตั้งแต่เริ่มแรก นั้นแหละคือเหตุผลที่ว่า ทำไมจึงไม่มีตัวอย่างสักเรื่องเดียวในการกดขี่ข่มเหง หรือการหลั่งเลือดสักหยดเดียวในการกลับใจประชาชนให้หันมานับถือพุทธศาสนา หรือในการเผยแพร่พุทธศาสนา ในประวัติศาสตร์อันยาวนานตั้ง ๒,๕๐๐ ปี พระพุทธศาสนาได้เผยแพร่ไปอย่างสันติทั่วทั้งผืนแผ่นดินใหญ่ของทวีปเอเชีย โดยมีศาสนิกชนในปัจจุบันนี้เกินกว่า ๕๐๐ ล้านคน การใช้วิธีรุนแรง (หិងสธรรม) ในรูปแบบใด ๆ ภายใต้อำนาจใด ๆ ก็ตาม ย่อมเป็นการขัดต่อคำสอนของพระพุทธเจ้าโดยสิ้นเชิง

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาหรือปรัชญา

ได้มีผู้ถามเสมอ ๆ ว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนา (Religion) หรือปรัชญา (Philosophy) มันไม่สำคัญหรอกที่ท่านจะ

เรียกพุทธศาสนาว่าเป็นอะไร พระพุทธศาสนาก็ยังเป็นตัวของตัวเอง ไม่ว่าจะใส่ป้ายชื่ออะไรให้พุทธศาสนา ป้ายชื่อก็มีใช้สิ่งสลักสำคัญอะไรเลย แม้แต่ป้ายชื่อว่า “พระพุทธศาสนา” ที่เราได้ให้แก่คำสอนของพระพุทธเจ้า ก็มีความสำคัญเล็กน้อยเหลือเกิน ชื่อที่บุคคลให้แก่พุทธศาสนาเป็นชื่อที่ไม่สำคัญ

ชื่อนั้นสำคัญไฉน ? สิ่งที่เราเรียกว่าดอกกุหลาบ
จะมีกลิ่นหอมเช่นกัน ไม่ว่าจะโดยชื่ออื่นก็ตาม

ในทำนองเดียวกัน ลัทธิธรรมก็ไม่จำเป็นต้องมีป้ายชื่อ ลัทธิธรรมนั้นไม่ใช่ของพุทธ ไม่ใช่ของคริสต์ ไม่ใช่ของฮินดู ไม่ใช่ของมุสลิม มันไม่ใช่เรื่องผูกขาดของผู้ใดผู้หนึ่ง ป้ายแบ่งแยกพวกนี้เป็นอุปสรรคต่อการเข้าใจลัทธิธรรมอย่างอิสระ แต่ก่อให้เกิดอคติอันเป็นอันตรายในจิตใจของมนุษย์

ชื่อที่ว่ามานี้เป็นความจริงไม่เฉพาะแต่ในเรื่องสติปัญญาและทางจิตใจเท่านั้น แต่เป็นความจริงในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน เช่น ขอยกตัวอย่างเช่น เมื่อเราพบคนคนหนึ่ง เราไม่ได้มองดูเขาในฐานะที่เป็นมนุษย์คนหนึ่งเท่านั้น แต่เรายังใส่ป้ายชื่อให้เขาด้วย เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน อเมริกัน หรือยิว และมีความรู้สึกต่อเขาชนิดที่เต็มไปด้วยอคติทั้งหลายทั้งปวง ที่พ่วงมาด้วยกันกับป้ายชื่อนั้นขึ้นในจิตใจของเรา แต่เขาอาจจะเป็นผู้ปราศจากลักษณะทั้งหลายเหล่านี้ที่เรายึดใส่ให้เขาโดยสิ้นเชิงก็ได้

คนทั้งหลายชอบปாயชื่อสำหรับแบ่งแยกพรรคพวกกันเสียจนกระทั่งว่า พวกเขาไปไกลถึงขนาดที่ว่า เอาปายเหล่านั้นมาใส่ให้แก่คุณสมบัติและอารมณ์ของมนุษย์อันเป็นของสามัญสำหรับคนทุกคนทีเดียว ดังนั้นจึงพูดกันถึงทานยี่ห้อต่าง ๆ ดังจะยกตัวอย่างเช่น การบำเพ็ญทานแบบพุทธ หรือการบำเพ็ญทานแบบคริสต์ แล้วก็ดูถูกการบำเพ็ญทานยี่ห้ออื่น ๆ แต่การบำเพ็ญทานนั้นไม่ใช่ของนิกายอื่นใด การบำเพ็ญทานไม่ใช่ของคริสต์ ไม่ใช่ของพุทธ ฮินดูหรือมุสลิม ความรักของมารดาที่มีต่อบุตรของตนก็ไม่ใช่ของพุทธ หรือของคริสเตียน มันเป็นความรักของมารดานั่นเอง คุณสมบัติและอารมณ์ของมนุษย์ เช่น ความรัก ความเอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ ความเมตตา ความอ่อนน้อมถ่อมตน ความอดทน ไม้ตรีจิต ความปรารถนา ความเกลียดชัง ความพยายาหาวิชา มานะ เป็นต้น ไม่ต้องมีปายชื่อ (เพราะ) มันไม่ได้สังกัดในศาสนาใดศาสนาหนึ่งโดยเฉพาะ

สำหรับผู้แสวงหาสัจธรรมนั้น ไม่สำคัญว่าหลักความคิดอันใดอันหนึ่งนั้นมาจากไหน แหล่งและการพัฒนาการด้านความคิดเป็นเรื่องทางวิชาการ โดยที่แท้แล้ว ในการที่จะเข้าใจสัจธรรม ไม่จำเป็นที่จะต้องรู้ว่าคำสอนนั้นมาจากพระพุทธเจ้าหรือจากบุคคลอื่นใด สิ่งที่เป็นสาระสำคัญก็คือ การเห็นสิ่งนั้นและเข้าใจสิ่งนั้น มีเรื่องสำคัญเรื่องหนึ่ง ในมัชฌิมนิกาย (สูตรที่ ๑๔๐) ซึ่งเป็นตัวอย่างประกอบการอธิบายในเรื่องนี้

ณ โรงช่างหม้อ

สมัยหนึ่งพระพุทธเจ้าเสด็จประทับค้างแรมในโรงของช่างหม้อ ในโรงช่างหม้อเดียวกันนั้น ได้มีสมณะหนุ่มผู้หนึ่งผู้ใดมาจนถึงที่นั่นก่อนพระองค์ ท่านทั้ง ๒ ไม่รู้จักซึ่งกันและกัน พระพุทธองค์ทรงสังเกตเห็นสมณะรูปนั้นแล้วมีพระดำริว่า ลักษณะท่าทางของชายหนุ่มผู้นี้เป็นที่น่าพอใจอยู่ คงจะเป็นการดีหากเราจะฟังถามเรื่องเกี่ยวกับตัวเขาบ้าง ดังนั้นพระพุทธองค์จึงตรัสถามเขาไปว่า “ดูกรภิกษุ ท่านได้ออกจากเรือนบวชในนามของผู้ใด หรือว่าใครเป็นอาจารย์ของท่าน หรือว่าท่านชอบใจธรรมของผู้ใด”

บุรุษหนุ่มผู้นั้นทูลตอบว่า “ดูกรท่านผู้มีอายุ มีพระสมณะโคดมผู้เป็นเชื้อสายศากยะ ซึ่งได้ออกจากศากยะตระกูลมาบวชเป็นสมณะมีกิตติศัพท์ระบือขจรฟุ้งออกไปจากพระองค์ว่า พระองค์เป็นพระอรหันต์ เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในนามของพระผู้มีพระภาคนั้นแหละข้าพเจ้าจึงได้บวช พระองค์เป็นศาสดาของข้าพเจ้า และข้าพเจ้าก็ขบใจลัทธิ (ธรรม) ของพระองค์”

พระพุทธเจ้าตรัสถามว่า “พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น บัดนี้ประทับอยู่ที่ใดเล่า” ชายหนุ่มกราบทูลว่า “เพื่อน ในดินแดนตอนเหนือโน้นมีนครหนึ่งชื่อว่าสาวัตถี ณ ที่นั่นแหละพระผู้มีพระภาคผู้เป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าประทับอยู่” พระองค์จึงถามต่อไปอีกว่า “ท่านได้เคยเห็น

พระพุทธองค์บ้างใหม่ ท่านจะจำพระองค์ได้ไหมถ้าท่านพบ
พระองค์” ชายหนุ่มตอบว่า “ข้าพเจ้าไม่เคยเห็นเลย และข้าพเจ้า
ก็คงจะจำพระองค์ไม่ได้ถ้าข้าพเจ้าพบพระองค์”

พระพุทธเจ้าได้ตระหนักในพระทัยว่า ในนามของพระองค์
เองนี้แหละที่ชายหนุ่มผู้ไม่ปรากฏนามได้ออกบวชเป็นสมณะ
โดยมิได้ทรงเปิดเผยว่าพระองค์เป็นบุคคลเดียวกันนั้น พระองค์
ก็ได้ตรัสว่า “ดูกรภิกษุ เราจะแสดงธรรมแก่ท่าน จงฟังและตั้งใจ
ฟังเถิด เราจะกล่าวต่อไป” ชายหนุ่มนั้นทูลรับคำว่า “แสดงเถิด
เพื่อน” ลำดับนั้น พระพุทธองค์ได้ทรงประทานพระสูตรอันแสดง
สังฆธรรมที่เด่นที่สุดสูตรหนึ่งแก่ชายหนุ่มผู้นี้ (ใจความของพระสูตร
นี้จะได้แสดงข้างหน้า)

ต่อเมื่อจบพระสูตรนั้นนั่นเอง สมณะหนุ่มผู้มีนามว่า
ปุกกุสาติ จึงรู้แก่ใจตนเองว่า บุคคลที่พูดกับตนก็คือพระพุทธเจ้า
นั่นเอง ดังนั้นเขาจึงลุกขึ้นแล้วเข้ามาหาพระพุทธเจ้า หมอบกราบ
ลง ณ เบื้องพระบาทของพระศาสดา ทูลขอขมาโทษในการที่
เรียกพระองค์ว่า “เพื่อน” โดยมิได้รู้ตัว ลำดับนั้น เขาก็ทูลขอ
ให้พระพุทธองค์ให้การอุปสมบทแก่เขาและยอมรับเขาเข้าอยู่
ในคณะสงฆ์

พระพุทธองค์ตรัสถามเขาต่อไปว่า มีบาตรจีวรพร้อมอยู่แล้ว
หรือไม่ (พระภิกษุจะต้องมีไตรจีวรและบาตรขออาหาร) เมื่อ
นายปุกกุสาติทูลตอบด้วยคำปฏิเสธ พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ตถาคค

จะไม่ให้การอุปสมบทแก่บุคคลใด เว้นแต่เขาจะมีบาตรและจีวรพร้อมอยู่แล้วเท่านั้น” ดังนั้น นายปุกกุสาติจึงได้ออกไปข้างนอกเพื่อจะแสวงหาบาตรและจีวร แต่เป็นคราวเคราะห์ร้ายเขาได้ถูกโคขวิดตาย

ต่อมาเมื่อข่าวอันน่าเศร้าใจมาถึงพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ทรงประกาศว่า ปุกกุสาติได้เป็นบัณฑิต ได้เห็นสังขารแล้ว และก็ได้บรรลุ (ธรรม) ชั้นรองสูงสุด (อนาคามี) ในการกระทำที่แท้จริงซึ่งพระนิพพาน และทรงประกาศว่า ปุกกุสาตินั้นบังเกิดแล้วในภพซึ่งเขาจะได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ (ต่อไป) และในที่สุดเขาก็จะนิพพานและไม่กลับมาสู่โลกนี้อีกเลย

จากเรื่องนี้ก็เป็นที่ชัดเจนเหลือเกินว่า เมื่อปุกกุสาติฟังพระพุทธองค์ตรัส และเข้าใจคำสอนของพระพุทธองค์นั้น (ได้ดี) เขาไม่รู้ว่าใครกำลังพูดกับเขาหรือนั้นเป็นคำสอนของใคร แต่เขาก็ได้เห็นความจริงแล้ว ถ้ายาตีโรคก็หาย ไม่จำเป็นต้องรู้ว่าใครปรุงยานั้น หรือยานั้นมาจากไหน

ศรัทธา

ศาสนาแทบทุกศาสนาร่างขึ้นมาจากศรัทธา ดูเหมือนจะเป็นศรัทธาแบบงมงายมากกว่า แต่ในพระพุทธศาสนานั้น ท่านเน้นในเรื่องการเห็น การรู้ การเข้าใจ หาได้เน้นในเรื่องศรัทธาหรือความเชื่อไม่ ในคัมภีร์พุทธศาสนามีคำว่า “ศัทธา”

(สังเกตว่า ศรัทธา) ซึ่งตามปกติแปลกันว่า Faith หรือ Belief แต่ศรัทธาไม่ใช่ Faith อย่างนั้น แต่ที่ถูกศรัทธานั้นได้แก่ความมั่นใจอันเกิดจากความเชื่อมั่น ในพระพุทธรศาสนาแบบชาวบ้าน และการใช้ตามธรรมดาสามัญในคัมภีร์ต่าง ๆ จะต้องยอมรับกันว่า คำว่า ศรัทธา นี้มีส่วนเป็น Faith อยู่เหมือนกัน ในความหมายที่ว่า คำว่า ศรัทธา นั้นแสดงถึงความจงรักภักดีต่อพระพุทธเจ้า ต่อพระธรรม (คำสอน) และต่อพระสงฆ์

ว่าตามนัยของ ท่านอสังกะ นักปรัชญาฝ่ายพุทธรศาสนา ผู้ยิ่งใหญ่ แห่งสมัยคริสต์ศตวรรษที่ ๔ ศรัทธามีลักษณะ ๓ ประการ คือ

๑. ความเชื่อมั่นอันเต็มเปี่ยมและมั่นคงว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีอยู่เป็นอยู่จริง
๒. ความอึดใจอันแท้จริงในคุณสมบัติที่ดีงาม
๓. ความใฝ่ฝันหรือความปรารถนาที่จะได้รับความสำเร็จตามความมุ่งหมาย

ท่านจะว่าอย่างไรก็ตาม ศรัทธาหรือความเชื่อที่เข้าใจกันในศาสนาต่าง ๆ นั้น มีส่วนเกี่ยวข้องกับพระพุทธรศาสนาอย่างมาก

ปัญหาเรื่องความเชื่อเกิดขึ้นในเมื่อไม่มีการเห็น คือการเห็นความหมายในทุกนัยของศัพท์ ทันทีที่ท่านเห็น ปัญหาเรื่องความเชื่อก็หมดสิ้นไป ถ้าข้าพเจ้าบอกท่านว่า ข้าพเจ้ามีแก้วมณีเม็ดหนึ่งซ่อนอยู่ในกำมือของข้าพเจ้า ปัญหาเรื่องความเชื่อจะ

เกิดขึ้น เพราะท่านไม่ได้มองเห็นแก้วมณีเม็ดนั้นด้วยตาของท่านเอง แต่ถ้าข้าพเจ้าแบ่มือของข้าพเจ้าออกและให้ท่านดูแก้วมณีที่นั่นท่านก็จะเห็นด้วยตาของท่านเอง ปัญหาเรื่องความเชื่อก็ไม่เกิดขึ้น ดังข้อความในคัมภีร์พุทธศาสนาแต่โบราณซึ่งมีความว่า “เห็นแจ้งเหมือนดังบุคคลมองเห็นแก้วมณี (หรือผลมะขามป้อม) ในฝ่ามือ”

สาวกรูปหนึ่งของพระพุทธเจ้ามีนามว่า มุสิละ บอกแก่ภิกษุรูปอื่นว่า “ดูกรท่านสวิตถะ ผมรู้และทราบว่าคุณดับไปแห่งภพ คือนิพพาน (Nirvana) โดยไม่ต้องมีความภักดี ศรัทธา หรือความเชื่อ โดยไม่ต้องมีความชอบใจหรือความเอนเอียงใจ โดยไม่ต้องบอกกล่าวเล่าลือ หรือการนำสืบต่อกันมา โดยไม่ต้องพิจารณาเหตุผลที่ปรากฏ โดยไม่ต้องมีความพอใจในความคิดเห็นที่คาดคะเนเอา ”

พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย ตถาคตกล่าวว่า การกำจัดกิเลสและอาสวะ ได้มุ่งหมายไว้สำหรับบุคคลผู้รู้และผู้เห็น หาได้มุ่งหมายไว้สำหรับบุคคลผู้ไม่รู้ไม่เห็นไม่”

เรื่องของการรู้การเห็นนี้เป็นปัญหาเสมอ แต่เรื่องของการเชื่อหาเป็นปัญหาไม่ คำสอนของพระพุทธเจ้ามีลักษณะพิเศษ คือเป็นเอหิพัสสโก แปลว่าเชิญให้มาดูแต่ไม่ใช่มาเชื่อ

ข้อความที่ท่านใช้ทุกหนทุกแห่งในคัมภีร์พุทธศาสนา ซึ่งเอ่ยอ้างถึงบุคคลผู้กระทำให้แจ้งซึ่งสังขารธรรม จะมีดังนี้ว่า “ดวงตา

เห็นธรรม (ธมฺมจกฺขุ) อันปราศจากอริส และปราศจากมลทินได้
 เกิดขึ้นแล้ว เขาได้เห็นแล้วซึ่งสังขารธรรม ได้บรรลุสังขารธรรม ได้รู้
 สังขารธรรม ได้แทงตลอดถึงสังขารธรรม ได้ข้ามพ้นความสงสัย เป็น
 ผู้ปราศจากความหวั่นไหว เขามองเห็นสังขารธรรมตามความเป็นจริง
 (ยถาภูต) ด้วยปัญญาชอบอย่างนี้” เมื่ออ้างถึงการตรัสรู้ของ
 พระองค์เอง พระพุทธเจ้าตรัสว่า “จักขุเกิดขึ้นแล้ว ญาณเกิดขึ้น
 แล้ว ปัญญาเกิดขึ้นแล้ว วิชชาเกิดขึ้นแล้ว แสงสว่าง (อาโลกะ)
 เกิดขึ้นแล้ว” เป็นเรื่องการมองเห็นโดยอาศัยญาณหรือปัญญา
 (ญาณทสุสน) หาใช่การเชื่อโดยอาศัยศรัทธาไม่

ข้อความที่ว่ามานี้ เป็นที่ประจักษ์ชัดมากยิ่งขึ้น ในสมัย
 เมื่อลัทธิศาสนาพราหมณ์รุ่งเรืองอย่างขาดขันติธรรมให้เชื่อ และ
 ให้อยอมรับสิ่งที่ถือปฏิบัติสืบ ๆ กันมา และอำนาจชี้ขาดว่าเป็น
 สังขารธรรมอันเดียวอย่างไม่มีปัญหา สมัยหนึ่งพราหมณ์ผู้คงแก่เรียน
 และมีชื่อเสียงคนหนึ่ง ได้ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า และได้สนทนา
 โต้ถามกับพระพุทธเจ้าอย่างยืดยาว คนหนึ่งในกลุ่มนั้นเป็นมาณพ
 อายุ ๑๖ ปี มีนามว่า กาลปฐิกะ ผู้ได้รับการพิจารณาจากพราหมณ์
 เหล่านั้นทั้งหมด ว่าเป็นคนมีสมองที่เฉียบแหลมอย่างหาผู้เปรียบ
 ไม่ได้ ได้ตั้งคำถามขึ้นทูลถามพระพุทธเจ้าว่า

“ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ มีคัมภีร์อันศักดิ์สิทธิ์ของพราหมณ์
 แต่โบราณที่สืบทอดต่อ ๆ กันมาตามสายโดยมุขปาฐะ โดยไม่
 ขาดตอนเลย เกี่ยวกับคัมภีร์เหล่านั้น พวกพราหมณ์ได้ลงมติ

เป็นเด็ดขาดว่า สิ่งนี้อย่างเดียวเท่านั้นจริง สิ่งอื่นเท็จทั้งนั้น แล้วท่านพระโคตมผู้เจริญแล้ว จะว่าอย่างไรเกี่ยวกับเรื่องนี้”

พระพุทธเจ้าทรงย้อนถามว่า “ในบรรดาพราหมณ์ทั้งหลายเหล่านั้น มีพราหมณ์สักคนหนึ่งใหม่ ที่อ้างว่าตนรู้และเห็นเป็นประจักษ์แก่ตนเองว่า “สิ่งนี้อย่างเดียวเท่านั้นจริง สิ่งอย่างอื่นเท็จทั้งนั้น” มาถนพนั้นเป็นคนเปิดเผยจึงกราบทูลตอบว่า “ไม่มี” พระพุทธองค์ตรัสถามต่อไปอีกว่า “แล้วมีอาจารย์สักคนหนึ่งใหม่ หรือมีอาจารย์ของอาจารย์ของพราหมณ์นั้นย้อนหลังไปถึง ๗ ชั่วโคตรใหม่ หรือแม้แต่ผู้ใดผู้หนึ่งบรรดาผู้รจนาคัมภีร์เหล่านั้น แต่ดั้งเดิมมาใหม่ ที่อวดอ้างว่า ตนรู้และเห็นว่า สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอย่างอื่นเท็จทั้งนั้น” เขาทูลรับว่า “ไม่มีพระเจ้าข้า” พระพุทธองค์จึงตรัสว่า “ที่นี้มันก็เป็นเหมือนแถวของคนตาบอดแต่ละคนก็เกาะติดกับคนที่อยู่ข้างหน้าตน คนหน้าก็มองไม่เห็น คนอยู่กลางก็มองไม่เห็นเหมือนกัน คนสุดท้ายก็มองไม่เห็นเช่นกัน โดยนัยนี้ ตถาคตจึงมีความเห็นว่า สภาพของพราหมณ์ทั้งหลายเหล่านั้น เป็นเสมือนสภาพของแถวคนตาบอดนั่นเอง”

ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงประทานคำแนะนำ ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งยวดแก่พราหมณ์คณะนั้นว่า “ไม่เป็นการสมควรสำหรับบัณฑิตผู้อารง (รักษา) สัจจะที่จะตัดสินลงไปว่า “สิ่งนี้อย่างเดียวเท่านั้นจริง สิ่งอย่างอื่นเท็จทั้งสิ้น”

วิธีรักษาัจจะ

เมื่อมาณพนั้นทูลขอร้องให้อธิบายหลักความคิดในการดำรงหรือรักษาัจจะนั้น พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า “บุคคลผู้หนึ่งมีความเชื่อถืออยู่อย่างหนึ่ง ถ้าเขากล่าวว่า “นี่เป็นความเชื่อของข้าพเจ้า” เพียงเท่านั้นชื่อว่าเขายังรักษาความสัตย์อยู่ แต่ด้วยความเชื่อนั้น เขาไม่สามารถก้าวไปถึงขั้นลงข้อสรุปเป็นเด็ดขาดว่า สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่นเท็จทั้งนั้น กล่าวอีกนัยหนึ่ง บุคคลอาจจะเชื่อสิ่งที่เขาชอบ และเขาอาจจะกล่าวได้อีกว่า “ข้าพเจ้าเชื่อสิ่งนี้” เพียงเท่านั้นเขาก็ยังชื่อว่าเคารพสัจจะอยู่ เพียงเพราะความเชื่อหรือความศรัทธาของเขา เขาไม่ควรพูดว่า สิ่งที่เขาเชื่อเท่านั้นจริง และสิ่งอื่นเท็จทั้งนั้น”

พระพุทธเจ้าตรัสว่า “การยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (ความเห็นอย่างหนึ่ง) และดูหมิ่นเหยียดหยามสิ่งอื่น (ความเห็นอย่างอื่น) ว่าเป็นของต่ำทราม การกระทำเช่นนี้บัณฑิตเรียกว่าเป็นสังโยชน์อย่างหนึ่ง”

ทรงอุปมาธรรมะเหมือนกับแพ

สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าทรงอธิบายหลักแห่งเหตุและผลแก่สาวกของพระองค์ และสาวกเหล่านั้นกราบทูลว่า ได้เข้าใจ ได้เห็นหลักเหตุผลนั้นอย่างชัดเจน คราวนั้น พระพุทธองค์ตรัสว่า

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย แม้ทฎฐิอันนี้ซึ่งบริสุทธิ์และชัดเจนถึงปานนี้ ถ้าเธอทั้งหลายยังยึดมั่นทฎฐินั้นอยู่ ยังปล่อยใจให้ผูกพันอยู่ ยังเห็นว่าเป็นสิ่งที่มีค่าอยู่ ยังติดใจมันอยู่แล้วละก็ เธอทั้งหลายก็จะไม่เข้าใจเลยว่า พระธรรมนั้นเป็นเสมือนกับแพ ซึ่งเป็นของสำหรับใช้ข้ามฟาก และมีใช้สำหรับยึดถือเอาไว้”

ในที่อื่นอีก พระพุทธองค์ได้ทรงอธิบายอุปมาอันมีชื่อเสียงนี้ ซึ่งในข้ออุปมาอันนี้ พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงเปรียบเทียบคำสอนของพระองค์ ว่าเสมือนกับแพสำหรับข้ามฟาก มีใช้เพื่อยึดถือเอาไว้และแบกขึ้นหลัง

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย บุรุษผู้หนึ่งกำลังเดินทางอยู่ เขาได้เดินทางมาถึงลำน้ำที่กว้างใหญ่ ฝั่งน้ำด้านนี้มีอันตราย แต่อีกฝั่งหนึ่งปลอดภัยไร้อันตราย ไม่มีเรือไปฝั่งที่ปลอดภัยและไร้อันตราย และก็ไม่มีสะพานใดๆ สำหรับข้ามเลย เขาจึงรำพึงว่า “ห้วงน้ำนี้ใหญ่หลวงนัก และฝั่งน้ำด้านนี้ก็เต็มไปด้วยอันตราย แต่ทว่าฝั่งข้างโน้นปลอดภัยและไร้อันตราย ไม่มีเรือไปฝั่งโน้น และไม่มีสะพานที่จะข้ามไปยังฝั่งโน้นด้วย เพราะเหตุนั้น คงเป็นการดีถ้าข้าพเจ้าจะเก็บรวบรวมหญ้า ไม้ กิ่งไม้ และใบไม้ เพื่อสร้างแพ และด้วยแพนั้น ข้าพเจ้าก็จะข้ามไปฝั่งโน้นได้อย่างปลอดภัย โดยใช้มือและเท้าของข้าพเจ้าเอง ” ดูกรภิกษุทั้งหลาย และแล้วบุรุษนั้นก็ได้เก็บรวบรวมหญ้า ไม้ กิ่งไม้ และใบไม้ และก็ได้สร้างแพขึ้นมา และโดยอาศัยแพนั้น เขาจึงได้ข้ามไปอีกฝั่งหนึ่ง

ได้ด้วยความปลอดภัย โดยใช้มือและเท้าของตนเอง หลังจากได้ข้ามไปถึงอีกฝั่งหนึ่งแล้ว เขาคิดว่า “แพนี้ช่วยเหลือข้าพเจ้ามาก ด้วยความช่วยเหลือของแพนี้ ข้าพเจ้าจึงข้ามมาด้วยความปลอดภัย โดยใช้มือและเท้าของข้าพเจ้าเอง จะเป็นการดีถ้าข้าพเจ้าจะพึงเอาแพนี้ทูนศีรษะ หรือแบกไปบนหลังในที่ที่ข้าพเจ้าไป”

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย เธอคิดอย่างไร ถ้าบุรุษผู้นั้นกระทำโดยทำนองนี้ เขาจะกระทำอย่างถูกต้องหรือไม่เกี่ยวกับแพนั้น” เมื่อพวกภิกษุทูลว่า “ไม่พระเจ้าข้า” พระองค์จึงตรัสว่า “แล้วก็โดยวิธีใดเล่า เขาจึงจะกระทำอย่างถูกต้องเกี่ยวกับแพนั้น” หลังจากได้ข้ามไปถึงอีกฝั่งหนึ่งแล้ว สมมุติว่าบุรุษนั้นจะคิดว่า “แพนี้ช่วยเหลือข้าพเจ้ามาก ด้วยความช่วยเหลือของแพนี้ข้าพเจ้าได้ข้ามมาถึงฝั่งนี้แล้วด้วยความปลอดภัย โดยใช้มือและเท้าของข้าพเจ้าเอง จะเป็นการดีถ้าข้าพเจ้าจะเอาแพนี้เกยฝั่งไว้ หรือจอดมันไว้ให้ลอยน้ำอยู่ แล้วไปตามทางของข้าพเจ้า ไม่ว่าจะเป็นที่ใดก็ตาม” ถ้าบุรุษผู้นั้นกระทำโดยวิธีนี้ เขาจะกระทำอย่างถูกต้องเกี่ยวกับแพนั้น

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในทำนองเดียวกัน ตถาคตได้สอนหลักธรรมที่คล้ายกับแพ กล่าวคือ แพนั้นใช้สำหรับข้าม ไม่ใช่สำหรับถือไป (โดยพยัญชนะว่า ยึดเอาไว้) ดูกรภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายที่เข้าใจแล้วว่า ธรรมะคำสอนคล้ายกับแพ ควรสละ

แม้กระทั่งสิ่งดีทั้งหลาย (ธมฺม) จะกล่าวไปใยเล่าในการเลิกละสิ่งไม่ดีทั้งหลาย (อธมฺม)”

จากข้อเปรียบเทียบนี้เป็นที่ชัดเจนแจ่มแจ้งว่า คำสอนของพระพุทธเจ้านั้นมุ่งหมายจะนำมนุษย์ไปสู่ความปลอดภัย ความสงบ ความสุข ความเยือกเย็น และการบรรลุซึ่งพระนิพพาน พระธรรมทั้งหมดทั้งสิ้นที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน ย่อมนำไปสู่จุดหมายอันนี้ พระพุทธองค์มิได้ตรัสสั่งทั้งหลายเพียงเพื่อสนองความอยากรู้อยากเห็นตามสติปัญญาของมนุษย์เลย พระพุทธเจ้าทรงเป็นศาสดาที่เป็นนักปฏิบัติ และทรงสั่งสอนเฉพาะแต่สิ่งทั้งหลายที่จะนำมาเฉพาะซึ่งความสงบ (สันติ) และความสุขแก่มนุษย์

ทรงเปรียบเทียบกะบับใบไม้ในกำมือ

ครั้งหนึ่ง พระพุทธเจ้าเสด็จประทับที่ป่าไม้สีเขียว เมืองโกถัมพี (ใกล้เมืองอาละหะบัด: Allahabad) พระพุทธองค์ทรงหยิบใบไม้สองสามใบมาไว้ในพระหัตถ์ แล้วตรัสถามพระสาวกว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายคิดเห็นประการใด อันไหนจะมากกว่ากัน ใบไม้ ๑-๓ ใบในมือของตถาคตนี้ หรือใบไม้ในป่าโน้น”

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ใบไม้ในพระหัตถ์ของพระองค์น้อย

อย่างยิ่ง แต่ว่าใบไม้ทั้งหลายในป่าสีเขียวมีมากมายกว่า”

“ภิกษุทั้งหลาย ฉะนั้นเหมือนกัน ในบรรดาสิ่งที่ตถาคต
 ได้รู้แล้วนั้น ตถาคตได้บอกแก่เธอทั้งหลายเพียงเล็กน้อยเท่านั้น
 สิ่งซึ่งตถาคตไม่ได้บอกแก่เธอทั้งหลายมีอีกมากมาย และเพราะ
 เหตุใดเล่าตถาคตจึงไม่ได้บอกสิ่งเหล่านั้นแก่พวกเธอ เพราะว่า
 ข้อนั้นไม่มีประโยชน์ ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน (Nirvana) นั่นแหละ
 คือเหตุผลที่ว่า ทำไมตถาคตจึงไม่บอกสิ่งเหล่านั้นแก่เธอทั้งหลาย”

เป็นการไร้ประโยชน์สำหรับพวกเราทั้งหลาย ที่จะมาคิดเตา
 ในสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงทราบแล้วแต่ไม่ตรัสบอกแก่พวกเรา เช่นนี้
 นักปราชญ์บางคนทำมาแล้วอย่างไรผล

พระพุทธเจ้าไม่ทรงสนพระทัยในการอภิปรายปัญหาทาง
 อภิปรัชญาที่ไม่จำเป็น ซึ่งล้วนแต่เป็นเรื่องการคิดเตาเอาแต่ ๆ
 และยังก่อให้เกิดปัญหาการคิดฟุ้งซ่านอีกด้วย พระพุทธองค์
 ทรงถือว่าปัญหาอภิปรัชญาเหล่านั้นเป็นป่าแห่งทิลลู ดูเหมือนว่า
 จะต้องมีบางท่านในหมู่พระสาวกของพระองค์ไม่เข้าใจซาบซึ้งใน
 ท่าทีอันนี้ของพระพุทธองค์เลย เพราะว่าเราได้พบตัวอย่างของ
 ผู้หนึ่งในบรรดาพุทธสาวก ซึ่งมีชื่อว่า มาลุงกยบุตร ซึ่งได้ตั้ง
 คำถามชนิดที่เป็นแบบฉบับที่รู้จักกันดีขึ้นมา ๑๐ ข้อเกี่ยวกับ
 ปัญหาอภิปรัชญา ทูลถามพระพุทธเจ้าแล้วเรียกร้องคำตอบ

ปัญหาอภิปรัชญา

วันหนึ่ง ท่านมาลงกยบุตร ออกจากการปฏิบัติกัมมัฏฐาน ในตอนบ่ายแล้ว ได้เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ถวายอภิวาทต่อ พระศาสดา นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้วจึงกราบทูลว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อข้าพระองค์นั่งพิจารณาอยู่ แต่ผู้เดียวนั้น ความดำริอันนี้ได้เกิดขึ้นแก่ข้าพระองค์ว่า มีปัญหา เหล่านี้ที่พระองค์มิได้ทรงอธิบายแล้ว ทรงปฏิเสธแล้ว และทรง สลัดทิ้งแล้ว กล่าวคือ

๑. โลกเที่ยงหรือ
๒. โลกไม่เที่ยงหรือ
๓. โลกมีที่สุดหรือ
๔. โลกไม่มีที่สุดหรือ
๕. ชีวะเป็นอันเดียวกับสรีระหรือ
๖. ชีวะเป็นอันหนึ่ง และสรีระเป็นอีกอันหนึ่งหรือ
๗. พระตถาคตมีอยู่ หลังจากปรินิพพานแล้วหรือ
๘. พระตถาคตไม่มีอยู่ หลังจากปรินิพพานแล้วหรือ
๙. พระตถาคตนั้น ทั้งมีอยู่และไม่มีอยู่ในเวลาเดียวกัน

หลังจากปรินิพพานแล้วหรือ

๑๐. พระตถาคตนั้น ทั้งมีอยู่ก็ไม่ใช่ ทั้งไม่มีอยู่ก็ไม่ใช่ ใน เวลาเดียวกันหรือ

ปัญหาเหล่านี้ พระพุทธเจ้าไม่ทรงอธิบายแก่เรา ทำที่อันนี้ไม่ ทำให้เราพอใจ เราไม่เชิงในทำที่อันนี้ เราจะไปเฝ้าพระองค์แล้ว

ทูลถามพระองค์เกี่ยวกับเรื่องนี้ ถ้าหากพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอธิบายความคิดนี้แก่เราแล้วละก็ เราก็จะปฏิบัติตามพรหมจรรย์อยู่กับพระองค์ต่อไป ถ้าหากพระองค์ไม่ทรงอธิบายปัญหาเหล่านี้ เราก็คงจะสีกแล้วก็จะหนีไปเสีย ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบว่าเป็นโลกนี้ว่าเที่ยงก็ขอให้พระองค์ทรงอธิบายแก่เราตามความจริงอันนั้น ถ้าทรงทราบว่าเป็นโลกไม่เที่ยง ก็ขอให้พระองค์ทรงอธิบายตามความเป็นจริงนั้น ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงทราบว่าโลกนี้เที่ยงหรือไม่เป็นต้นแล้วละก็ สำหรับผู้ไม่รู้ก็เป็นการตรงไปตรงมาที่จะพูดว่า “ข้าพเจ้าไม่รู้ ข้าพเจ้าไม่เห็น”

คำตอบของพระพุทธเจ้าแก่พระมาลุงกยบุตรนั้น ควรจะเป็นประโยชน์ให้แก่คนหลายล้านคนในโลกทุกวันนี้ ซึ่งกำลังใช้เวลาอันมีค่าของตนให้หมดไปกับปัญหาทางอภิปรัชญาเช่นนั้น และก็กำลังก่อความสงบแห่งจิตใจของตนโดยไม่จำเป็น

“ดูกรมาลุงกยบุตร ตถาคตเคยบอกแก่เธอบ้างไหมว่า “มาซิ มาลุงกยบุตร มาประพฤติพรหมจรรย์อยู่กับตถาคตเถิด ตถาคตจะอธิบายปัญหาเหล่านี้แก่เธอ” เขากราบทูลว่า “ไม่เคยพระเจ้าข้า”

“เอาละทีนี้ มาลุงกยบุตร แม้เธอเองก็เถอะ เธอเคยบอกแก่ตถาคตบ้างไหมว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์จะประพฤติพรหมจรรย์อยู่กับพระองค์ และพระองค์จะอธิบายปัญหาเหล่านี้แก่ข้าพระองค์” เขาทูลว่า “ไม่เคยพระเจ้าข้า”

“ดูกรมาลุงกยบุตร แม้แต่ในขณะนี้ตถาคตก็ไม่บอกเธอว่า “มาซิ มาลุงกยบุตร มาประพฤติพรหมจรรย์อยู่กับตถาคต ตถาคตจะอธิบายปัญหาเหล่านี้แก่เธอ” และเธอก็ไม่ได้บอกตถาคตอีก เหมือนกันว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์จะประพฤติพรหมจรรย์อยู่กับพระองค์ และพระองค์จะอธิบายปัญหาเหล่านี้แก่ข้าพระองค์” โดยพฤติการณ์เหล่านี้ เธอผู้เป็นคนโง่ ใครปฏิเสธใครกันแน่”

“ดูกรมาลุงกยบุตร ถ้าบุคคลผู้ใดผู้หนึ่งจะกล่าวว่า “ข้าพเจ้าจะไม่ประพฤติพรหมจรรย์อยู่กับพระผู้มีพระภาคเจ้า จนกว่าพระองค์จะทรงอธิบายปัญหาเหล่านี้” บุคคลผู้นั้นก็คงจะตายเสียทั้งที่พระตถาคตเจ้ายังไม่ได้ตอบปัญหาเหล่านี้เลย

“ดูกรมาลุงกยบุตร สมมุติว่า บุรุษผู้หนึ่งถูกยิงบาดเจ็บด้วยลูกศรอาบยาพิษ และญาติสนิทมิตรสหายของเขา จะพึงพาเขาไปหาศัลยแพทย์ สมมุติว่าคราวนั้นบุรุษนั้นพึงกล่าวว่า “ข้าพเจ้าจะไม่ยอมให้ศัลยแพทย์ถอนลูกศรนั้น จนกว่าจะรู้ว่าใครยิงข้าพเจ้า เป็นกษัตริย์ (วรรณะนักรบ) หรือพราหมณ์ (วรรณะนักพรต) หรือแพศย์ (วรรณะค้าขาย หรือเกษตรกรรม) หรือพวกศูทร (พวกวรรณะต่ำ) ชื่อและโคตรของเขาว่าอย่างไร เขาเป็นคนสูง เตี้ย หรือสั้นทัดปานกลาง ผิวพรรณของเขา ดำหรือว่าสีน้ำตาลหรือสีทอง บุรุษนี้มาจากหมู่บ้าน เมือง หรือนิคมใด ข้าพเจ้าจะไม่ยอมให้เขาถอนลูกศรนี้ออกไป จนกว่าข้าพเจ้าจะ

รู้จักชนิดของธนูที่ใช้ยิงข้าพเจ้า ชนิดของสายธนูที่ใช้ ชนิดของ ลูกศร ชนิดของขนนกติดปลายลูกศรนั้น หัวลูกศรทำด้วยวัสดุ ชนิดใด” ดูกรมาลุงกยบุตร บุรุษนั้นก็คงจะตายเสียโดยที่ไม่รู้สิ่ง เหล่านี้ ฉะนั้นเหมือนกัน ถ้าบุคคลผู้ใดผู้หนึ่งกล่าวว่า ข้าพเจ้า จะไม่ประพาศิพรหมจรรย์อยู่กับพระผู้มีพระภาคเจ้า จนกว่า พระองค์จะตอบปัญหาเหล่านี้ เช่นว่าโลกเที่ยงหรือไม่ เป็นต้น เขาก็คงจะตายเสียโดยที่พระตถาคตยังไม่ได้ตอบปัญหาเหล่านี้ เลย”

ลำดับนั้น พระพุทธรองค์ทรงอธิบายแก่มาลุงกยบุตรนั้นว่า “ชีวิตพรหมจรรย์ไม่ได้ขึ้นอยู่กับทิวฐิเหล่านี้ ไม่ว่าบุคคลจะมีความคิดเห็นประการใดก็ตามเกี่ยวกับปัญหาเหล่านี้ ก็ยังมี ชาติ ชรา พยาธิ มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกขะ โทมนัส และอุปายาส “ตถาคตประกาศซึ่งความดับสิ้นไปแห่งสิ่งเหล่านี้ทั้งหมด (คือพระ นิพพาน) ในชาติปัจจุบันนี้ทีเดียว” “เพราะฉะนั้น มาลุงกยบุตร จงจำไว้ว่า สิ่งที่ตถาคตอธิบายแล้วก็ป็นอันอธิบายแล้ว และสิ่ง ที่ตถาคตยังไม่ได้อธิบายก็เป็นสิ่งที่ยังไม่ได้อธิบาย อะไรคือสิ่งที่ ตถาคตยังไม่ได้อธิบาย ก็คือว่าโลกนี้เที่ยงหรือไม่ เป็นต้น (ได้แก่ ทิวฐิ ๑๐ ประการ) ทำไมเล่ามามาลุงกยบุตร ตถาคตจึงไม่อธิบาย ปัญหาเหล่านี้ เพราะว่ามันไม่มีประโยชน์ มันไม่เกี่ยวข้องกัน โดยพื้นฐานกับชีวิตพรหมจรรย์ ทางด้านจิตใจ มันไม่เป็นไปเพื่อ นิพพิทา วิราคะ นิโรธะ อุปสมะ อภิญญา สัมโพธะ และพระ

นิพพาน นี่คือเหตุผลว่า ทำไมตถาคตจึงไม่บอกพวกเธอเกี่ยวกับ
ปัญหาเหล่านี้

“ดูกรมาลุงกยบุตร ก็อะไรเล่าที่ตถาคตได้อธิบายแล้ว ?
ตถาคตได้อธิบายถึงเรื่องทุกข์ การเกิดขึ้นของทุกข์ การสิ้นไป
แห่งทุกข์ ดูกรมาลุงกยบุตร ทำไมเราจึงอธิบายปัญหาเหล่านี้
เพราะว่ามันเป็นสิ่งที่มึประโยชน์ เกี่ยวข้องกันโดยพื้นฐานกับชีวิต
พรหมจรรย์ในด้านจิตใจ เป็นไปเพื่อ นิพพิทา วิราคะ นิโรธะ
อุปสมะ อภิญญา สัมโพธิะ และพระนิพพาน เพราะฉะนั้นเรา
จึงได้อธิบายปัญหาเหล่านั้น”

ขอให้เรามาพิจารณาถึงอริยสัจจ ๔ ที่พระพุทธเจ้าตรัส
อธิบายแก่พระมาลุงกยบุตร

พุทธชนิมา, ศรีลังกา

บทที่ ๒

อริยสัจจ์ ๔

อริยสัจจ์ข้อที่ ๑ : ทุกข์

หัวใจคำสอนของพระพุทธเจ้าอยู่ที่อริยสัจจ์ ๔ ประการ (จตุตถาริ อริยสัจจทานิ) ซึ่งพระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ในปฐมเทศนา แก่สหายเก่าของพระองค์ คือเบญจวัคคีย์ ที่ป่าอิสิปตนะ (ปัจจุบัน เรียกว่าสารนาถ) ใกล้เมืองพาราณสี ในพระธรรมเทศนากัณฑ์นี้ ดังที่มีหลักฐานในคัมภีร์ดั้งเดิมนั้น พระองค์ได้ทรงแสดงอริยสัจจ์ ๔ ประการนี้ไว้แต่เพียงย่อมนย่อ แต่ในคัมภีร์ทางพุทธศาสนารุ่น

แรก ๆ มีหลายแห่งที่ได้อธิบายอริยสัจจ์ ๔ ประการนี้ซ้ำแล้วซ้ำอีก พร้อมด้วยรายละเอียดมากมายและหลายแง่หลายทาง ถ้าศึกษาอริยสัจจ์ ๔ โดยอาศัยหลักฐานอ้างอิงและคำอธิบาย (จากคัมภีร์) เหล่านี้ เราก็จะได้เรื่องราวที่ดีและถูกต้องแห่งคำสอนอันเป็นแก่นของพระพุทธองค์ตรงตามคัมภีร์ดั้งเดิม

อริยสัจจ์ ๔ ประการคือ

๑. ทุกข์
๒. สมุทัย การเกิดขึ้น หรือ สาเหตุแห่งทุกข์
๓. นิโรธ ความดับทุกข์
๔. มรรค ทางที่นำไปสู่ความดับทุกข์

อริยสัจจ์ข้อที่ ๑ : ทุกข์

อริยสัจจ์ข้อที่ ๑ (ทุกข์หรือสัจ) โดยทั่วไปนักปราชญ์ส่วนมากแปลกันว่า “ความจริงอันประเสริฐแห่งทุกข์” และได้ตีความกันว่า ชีวิตตามหลักพุทธศาสนาไม่มีอะไรอื่นนอกจากความทุกข์และความทรมาน ทั้งการแปลและการตีความเหล่านี้ไม่เป็นที่น่าพึงพอใจอย่างยิ่ง และนำไปสู่ความเข้าใจผิด เป็นเพราะการแปลที่จำกัดขาดหลักเกณฑ์ และเอาง่ายเข้าว่า ตลอดจนการตีความอย่างผิวเผินนี้เอง ที่ทำให้คนทั้งหลายเกิดการเข้าใจผิดไปว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประเภททุนิยม (มองโลกในแง่ร้าย)

ก่อนอื่น (ควรเข้าใจเสียก่อนว่า) พุทธศาสนาไม่เป็นทั้ง หุนิยม (มองโลกในแง่ร้าย) หรือ สุนิยม (มองโลกในแง่ดี) ถ้าจะให้ เป็นอะไรสักอย่างหนึ่งแล้ว พุทธศาสนาก็เป็นสัจนิยม เพราะ พุทธศาสนายึดชีวิตทัศน์และโลกทัศน์ตามความเป็นจริง พุทธ ศาสนามองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง (ยถาภูต) ไม่ได้เกลี้ย- กล่อมให้ท่านมีชีวิตอยู่อย่างผิด ๆ ในลักษณะฝันถึงสวรรค์วิมาน ของคนโง่ ทั้งไม่ทำให้ท่านตกใจและเกิดความทุกข์ร้อนจากภัย และบาปต่าง ๆ ที่นึกคิดเอาเอง พุทธศาสนาสอนท่านอย่างตรงไป ตรงมาและตามความเป็นจริงว่า ท่านเป็นอะไร และโลกรอบ ๆ ท่านคืออะไร และชี้หนทางสู่เสรีภาพ สันติภาพ ความสงบ และ ความสุขอันสมบูรณ์แก่ท่าน

นายแพทย์ผู้ฉลาด

นายแพทย์ผู้หนึ่งอาจจะพูดเกินความจริงไปว่าโรคที่คนไข้ เป็นอยู่นั้นเป็นโรคร้ายแรง และทำให้คนไข้หมดความหวังโดย สิ้นเชิง ส่วนแพทย์อีกคนหนึ่งอาจจะแถลงออกมาอย่างโง่ ๆ ว่า (คนไข้) ไม่มีโรคอะไร และว่าไม่จำเป็นต้องเยียวยารักษาก็ได้ ซึ่งด้วยวิธีนี้เป็นการหลอกลวงคนไข้ด้วยการปลอบใจในทางที่ผิด ท่านอาจเรียกนายแพทย์คนแรก ว่าเป็นผู้มองโลกในแง่ร้าย และ นายแพทย์คนที่สองว่า เป็นผู้มองโลกในแง่ดี แพทย์ทั้งสองคนมี อันตรายพอ ๆ กัน ส่วนแพทย์คนที่สามวินิจฉัยอาการของโรค

ได้อย่างถูกต้อง เข้าใจสมมุฏฐานและลักษณะของโรค มองเห็นอย่างแจ่มแจ้งว่า โรคสามารถเยียวยาได้ และได้ดำเนินกรรมวิธีรักษาด้วยความกล้าหาญ ด้วยวิธีการอย่างนี้จึงช่วยคนไข้ของเขาให้หายจากโรคได้ พระพุทธองค์ทรงเปรียบประดุจนายแพทย์คนสุดท้ายนี้ พระองค์ทรงเป็นนายแพทย์ผู้ฉลาดและมีเหตุมีผลในการเยียวยารักษาโรคของชาวโลก (ภิสกุก หรือ ไภษขุย - กุร)

จริงอยู่ คำบาลีว่า ทุข (หรือสันสกฤตว่า ทุข) ตามที่ใช้กันแบบพื้น ๆ หมายถึง ความทุกข์ ความเดือดร้อน ความโศก หรือ ความเศร้า ซึ่งตรงข้ามกับคำว่า สุข ซึ่งหมายความว่า ความสุข ความสะดวก หรือความสบาย แต่ศัพท์ว่า ทุข ที่เป็นอริยสังข์ข้อที่ ๑ ซึ่งแสดงชีวิตทัศน์และโลกทัศน์ของพระพุทธเจ้านี้ มีความหมายทางปรัชญาที่ลึกซึ้งกว่า และมีความหมายกว้างขวางกว่ามากมาย เป็นที่ยอมรับกันว่า คำว่า ทุข ในอริยสังข์ข้อที่ ๑ นี้ เป็นที่แน่ชัดว่ามีความหมายแบบพื้น ๆ ว่า “ความทุกข์” แต่นอกจากความทุกข์นี้แล้ว ก็ยังรวมถึงแนวคิดต่าง ๆ ที่ลึกซึ้งยิ่งกว่านั้นไว้ด้วย เช่น ความไม่สมบูรณ์ ความไม่เที่ยง ความว่างเปล่า ความไม่มีแก่นสาร ดังนั้น จึงเป็นการยากที่จะหาคำ ๆ เดียวที่สามารถครอบคลุมแนวคิดทั้งหมดของศัพท์ว่า ทุข อันเป็นอริยสังข์ข้อที่ ๑ นี้ได้ ดังนั้น การคงศัพท์นี้ไว้โดยไม่ต้องแปล จึงน่าจะดีกว่าการให้ความหมายที่ไม่เพียงพอและผิด ๆ โดยการแปล

คำนี้อย่างง่าย ๆ ว่า “ความทุกข์” หรือ “ความเดือดร้อน”

พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงปฏิเสธความสุขในชีวิต เมื่อพระองค์ตรัสว่า มีความทุกข์ ตรงกันข้าม ทรงยอมรับความสุขในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งความสุขทางวัตถุ และความสุขทางจิตใจ ความสุขของคฤหัสถ์ และความสุขของบรรพชิต ในอังกุตตรนิกาย หนึ่งในนิกายดั้งเดิม ๕ นิกาย ในพระบาลีที่รวบรวมพระสูตรต่าง ๆ ของพระพุทธเจ้าไว้ นั้น ได้แจกแจงความสุข (สุขานิ) ไว้หลายชนิด เช่น ความสุขในชีวิตการครองเรือน ความสุขในชีวิตของนักพรต ความสุขทางกามและความสุขในการออกบวช ความสุขจากการยึดมั่นถือมั่น ความสุขจากการไม่ยึดมั่นถือมั่น ความสุขทางกาย และความสุขทางใจ เป็นต้น แต่ความสุขเหล่านี้รวมอยู่ในคำว่า ทุกข

อิสรภาพเหนืออิสรภาพ

แม้แต่สภาวะอันบริสุทธิ์ผุดผ่องแห่งชฎาน (การเข้าสมาธิ) ที่บรรลุได้ด้วยการปฏิบัติสมาธิขั้นสูง ๆ อันทำให้มีอิสระจากเงามืดแห่งความทุกข์ ในความหมายของคำที่ยอมรับกันก็ดี สภาวะซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นความสุขที่ไม่เจือด้วยอามิสกิติ สภาวะแห่งชฎาน ซึ่งปลอดพ้นจากเวทนา ทั้งที่เป็นสุข (สุขเวทนา) และเวทนาที่เป็นทุกข์ (ทุกขเวทนา) เหลือแต่อุเบกขาและสัมปชัญญะกิติ แม้แต่สภาวะแห่งจิตที่สูงล้ำอย่างนี้ก็ยังรวมอยู่ในคำว่า ทุกข

ในพระสูตรหนึ่งแห่งมัชฌิมนิกาย (ซึ่งเป็นหนึ่งใน ๕ นิกายดั้งเดิม) หลังจากได้ทรงยกย่องความสุขทางจิตอันเกิดจากธ्यानเหล่านี้แล้ว พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า ธ्यानเหล่านี้ เป็นสภาพ “*ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวน (อนิจจา ทุกขา วิปริณามธมฺมา)*” โปรดสังเกตว่า ทรงใช้คำว่า ทุกข อย่างชัดเจน มันเป็น ทุกข ไม่ใช่เพราะมีความทุกข์อย่างในความหมายของคำที่ใช้ทั่ว ๆ ไป แต่เพราะว่า “*สิ่งใดไม่เที่ยงสิ่งนั้นคือทุกข์ (ยํ อนิจฺจํ ตํ ทุกฺขํ)*”

พระพุทธองค์ทรงเป็นนักสังขนิยม และนักมองสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง เมื่อเอ่ยถึงชีวิตและกามสุข พระองค์ทรงตรัสว่า บุคคลพึงเข้าใจชัด ๓ สิ่งเหล่านี้ คือ

๑. ความพึงพอใจ หรือ ความเพลิดเพลิน (อสุทธา)
๒. โทษ อันตราย หรือ ความไม่พึงพอใจ (อาทีนว)
๓. การหลุดพ้น หรือ การสลัดออก (นิสฺสรณ)

เมื่อเห็นคนที่น่ารัก มีเสน่ห์และสวยงาม ท่านก็ชอบเขา (หรือเธอ) เกิดจิตใจ เพลิดเพลิน กับการที่ได้เห็นบุคคลผู้นั้นบ่อย ๆ ได้ความสุขและความพึงพอใจจากบุคคลนั้น นี่คือการเพลิดเพลิน (อสุทธา) เป็นข้อเท็จจริงจากประสบการณ์ แต่ความเพลิดเพลินนี้เป็นสิ่งไม่ยั่งยืน เช่นเดียวกับที่บุคคลนั้นและความน่าพึงพอใจของเขา (หรือของเธอ) ทั้งปวง ก็เป็นสิ่งไม่ยั่งยืนทั้งนั้น เมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไปก็ดี เมื่อท่านไม่ได้เห็นบุคคลนั้นก็ดี เมื่อท่านถูกพรากจากความเพลิดเพลินนี้ก็ดี ท่านจะรู้สึกเศร้าใจ

อาจกลายเป็นคนไม่มีเหตุผล ไม่เต็มบาท หรือแม้กระทั่งอาจทำอะไรอย่างโง่ ๆ ไปก็ได้ นี่คือภาพด้านที่เป็นโทษ ไม่น่าพอใจและเป็นอันตราย (อาทินว) นี่ก็เป็นข้อเท็จจริงที่พบเห็นได้จากประสบการณ์ คราวนี้ ถ้าท่านไม่ยึดมั่นถือมั่นกับบุคคลนั้นก็ดี ถ้าท่านเบื่อหน่ายในบุคคลนั้นอย่างสิ้นเชิงก็ดี นั่นคือ อิสสรภาพ ความหลุดพ้น (นิสสรณ) ทั้งสามสิ่งเหล่านี้เป็นความจริงเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงทั้งหมดในชีวิต

ในแง่ที่เป็นจริง

จากความจริงนี้ เป็นข้อยืนยันว่า ไม่ใช่ปัญหาของการมองโลกในแง่ร้ายหรือมองโลกในแง่ดี หากแต่เป็นการยืนยันว่า เราจะต้องพิจารณาถึงความสุขของชีวิต ความทุกข์และความเศร้าโศกของชีวิต ตลอดจนการหลุดพ้นจากความทุกข์และความเศร้าโศกเหล่านั้นด้วย เพื่อที่ว่าจะได้เข้าใจชีวิตอย่างสมบูรณ์และตามความเป็นจริง โดยวิธีนี้เท่านั้น อิสสรภาพที่แท้จริงจึงจะเกิดขึ้นได้ ต่อปัญหาข้อนี้ พระพุทธองค์ได้ตรัสว่า

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด หากไม่เข้าใจตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า ความเปลี่ยนแปลงในกามคุณเป็นความเปลี่ยนแปลง ความไม่พึงพอใจในกามคุณเป็นความไม่พึงพอใจ ความสลัดออกจากกามคุณเป็นความสลัดออก เมื่อนั้น

ก็เป็นไปไม่ได้ที่สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นจะเข้าใจแจ้งชัดด้วยตนเองซึ่งกามัตถ์หาอย่างสมบูรณ์ หรือเป็นไปไม่ได้ที่สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น จะสามารถสอนผู้อื่นไปสู่จุดหมายนั้น หรือเป็นไปไม่ได้ที่บุคคลผู้ปฏิบัติตามคำสอนของสมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นอยู่ จะเข้าใจชัดแจ้งในกามัตถ์หา ดูกรภิกษุทั้งหลาย แต่หากสมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเข้าใจตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า ความเปล็ดเปล็นในกามัตถ์หาเป็นความเปล็ดเปล็น ความไม่พึงพอใจในกามัตถ์หาเป็นความไม่พึงพอใจ ความสลัดออกจากกามัตถ์หาเป็นความสลัดออก เมื่อนั้น ก็เป็นไปได้ที่สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น จะเข้าใจกามัตถ์หาด้วยตนเองอย่างสมบูรณ์ชัดเจน เป็นไปได้ที่สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นจะสามารถสอนผู้อื่นไปสู่จุดหมายนั้น และเป็นไปได้ที่บุคคลผู้ปฏิบัติตามคำสอนของสมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นอยู่ จะเข้าใจกามัตถ์หาอย่างสมบูรณ์”

ทัศนะเกี่ยวกับทุกข์อาจมองได้เป็น ๓ ลักษณะ คือ

๑. ทุกข์ ในฐานะที่เป็นความทุกข์ทรมาณตามธรรมดา (ทุกข์ - ทุกข์)
๒. ทุกข์ ในฐานะที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลง (วิปริตนาม - ทุกข์)
๓. ทุกข์ ในฐานะที่เป็นสภาวะที่มีเหตุปัจจัยเกี่ยวเนื่องกัน (สังขาร - ทุกข์)

ความทุกข์ทุกอย่างในชีวิต เช่น ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความที่ต้องเกี่ยวข้องกับคน หรือสิ่งแวดล้อมที่ไม่น่าพอใจ การพลัดพรากจากบุคคลที่ตนรักหรือสิ่งแวดล้อมที่ตนรัก การไม่ได้สิ่งที่ตนปรารถนา ความโศก ความพิโรธรำพัน ความแค้นใจ - ความทุกข์ทั้งทางร่างกายและจิตใจทุกรูปแบบ ซึ่งยอมรับกันโดยทั่วไปว่าเป็นความทุกข์ธรรมดาหรือความลำบาก ล้วนรวมอยู่ในทุกข์ในฐานะที่เป็นทุกข์ธรรมดา (ทุกข์ - ทุกข)

ความรู้สึกที่เป็นสุข ปัจจัยที่เป็นสุขในชีวิต เป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงไม่ยั่งยืน มันเปลี่ยนเร็วบ้างช้าบ้าง เมื่อมันเปลี่ยน ก็ก่อให้เกิดความเจ็บปวด ความทุกข์ ความไม่เป็นสุข ความแปรปรวนฉะนี้รวมอยู่ในทุกข์ ในฐานะที่เกิดขึ้นเพราะการเปลี่ยนแปลง (วิปริตตามทุกข์)

การที่จะเข้าใจความทุกข์ทั้ง ๒ รูปแบบดังกล่าวข้างต้นเป็นของง่าย ไม่มีใครปฏิเสธความทุกข์แฉนี้ของอริยสัจข้อที่ ๑ เป็นสิ่งที่รู้จักกันแพร่หลายมาก เพราะมันง่ายต่อการเข้าใจ เป็นสิ่งธรรมดาที่พบเห็นในชีวิตประจำวันของพวกเรา แต่รูปแบบที่ ๓ ของความทุกข์ในฐานะที่เป็นสภาวะมีปัจจัยปรุงแต่ง (สงฺขารทุกข์) เป็นลักษณะทางปรัชญาที่สำคัญมากที่สุดของอริยสัจข้อที่ ๑ และจำเป็นจะต้องมีการอธิบายแยกแยะเกี่ยวกับสิ่งที่เราถือว่า เป็นสัตว์ บุคคล หรือตัวตน

ตามปรัชญาทางพุทธศาสนา สิ่งที่เราเรียกว่า สัตว์ บุคคล ตัวตน เป็นเพียงการรวมกันเข้าแห่งพลังหรือพลังงานทั้งทาง

ร่างกายและทางจิตใจที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ซึ่งอาจแบ่งได้เป็น ๕ กลุ่ม หรือ ๕ กอง (ปัญจขันธ์) พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า “โดยย่อ อุปาทานขันธ์ ๕ เป็นทุกข์” อีกแห่งหนึ่ง พระองค์ทรงจำกัดความ คำว่าทุกข์ว่าหมายถึงขันธ์ ๕ ไว้อย่างชัดเจนดังนี้ “ดูกรภิกษุทั้งหลาย อะไรคือทุกข์ ? ควรที่จะกล่าวได้เลยว่า อุปาทานขันธ์ ๕ นั้นเอง (คือทุกข์)”

ควรที่จะเข้าใจให้ชัดเสียที่นี้ว่า ทุกข์และขันธ์ ๕ ไม่ใช่สิ่งที่แตกต่างกัน ๒ อย่าง ขันธ์ ๕ นั้นเองเป็นตัวทุกข์ เมื่อเรามีข้อสังเกตบางอย่างเกี่ยวกับขันธ์ ๕ ซึ่งประกอบเป็นสิ่งที่เรียกว่า “สัตว์” เราจะเข้าใจจุดนี้ชัดเจนขึ้น บัดนี้ก็มีปัญหาว่า ขันธ์ ๕ ขันธ์นี้คืออะไรบ้าง ?

ขันธ์ ๕

ขันธ์แรกคือ รูปขันธ์ คำว่า รูปขันธ์นี้รวมเอาทั้งธาตุ ๔ ที่เป็นของเดิม (จตุตตาริ มหาภูตานิ) กล่าวคือ ดิน น้ำ ไฟ และลมตลอดจนรูปที่อาศัย (อุปาทายรูป) ธาตุทั้ง ๔ นี้ คำว่า “อุปาทายรูปของธาตุทั้ง ๔” นี้ รวมเอาอินทรีย์วัตถุ ๕ อย่างของเรา อันได้แก่ จักขุนทรีย์ โสตินทรีย์ มานินทรีย์ ชิวหินทรีย์ และกายินทรีย์ ก็ดี วัตถุอันเป็นที่ตอบสนองอินทรีย์เหล่านั้นในภายนอก กล่าวคือ รูปที่เห็นได้ เสียง กลิ่น รส โภกฐัพพะ ความคิด ความเห็น หรือ หัตสนะ ซึ่งอยู่ในข่ายแห่งความคิดนึกทางใจ (ชมฺมายตน) บาง

ประการก็ดี ด้วยอาการอย่างนี้ รูปทุกชนิดทั้งที่เป็นภายใน และ ภายนอกรวมอยู่ในรูปชั้น

ชั้นกลุ่มที่ ๒ คือ เวทนาชั้นนี้ กลุ่มนี้รวมเอาเวทนาของเราทั้งหมด ทั้งที่เป็นสุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือ อุเบกขาเวทนา อันเกิดขึ้นโดยอาศัยการกระทบระหว่างอายตนะภายใน ทั้งทางรูป และนาม กับอายตนะภายนอก เวทนาเหล่านี้มี ๖ ชนิด คือ เวทนาที่เกิดขึ้นจากการกระทบระหว่างตากับรูป หูกับเสียง จมูกกับกลิ่น ลิ้นกับรส กายกับโผฏฐัพพารมณ์ และใจ (ซึ่งเป็นอินทรีย์ที่ ๖ ในปรัชญาพุทธศาสนา) กับอารมณ์ที่เกิดกับใจ หรือความคิด ความเห็น เวทนาทั้งหมด ทั้งที่เกิดทางประสาทสัมผัสและทางใจ รวมอยู่ในชั้นนี้

การพูดถึงสิ่งที่มีความหมายว่า ใจ (มนัส) ในปรัชญาทางพระพุทธศาสนา อาจจะเป็นประโยชน์ในที่นี้ ควรที่จะเข้าใจให้ชัดว่า ใจไม่ใช่ตัววิญญาณ (กุตตปิศาจ) อันตรงข้ามกับวัตถุ และควรจะจำไว้ด้วยว่า พุทธศาสนาไม่ยอมรับตัววิญญาณที่ตรงข้ามกับวัตถุ ดังที่ระบบปรัชญา และศาสนาอื่น ๆ ทั้งหมดยอมรับกัน มีโน (ใจ) เป็นเพียงอินทรีย์หรืออายตนะเหมือนกับตาหรือหู ใจนี้สามารถจะรักษาและพัฒนาได้เหมือนกับอินทรีย์อื่น ๆ และพระพุทธองค์ได้ตรัสคุณประโยชน์ของการคุ้มครองและการควบคุมอินทรีย์ทั้ง ๖ นี้ไว้บ่อยครั้งที่เดียว ข้อแตกต่างระหว่างตากับใจ ในฐานะเป็นอินทรีย์ก็คือว่า ตารับรู้สภาพของสีและรูป

ที่เห็นได้ แต่ว่าใจรับรู้สภาพของความคิด ความเห็น และฉัมมารมณห์
 ทั้งหลาย เราสามารถจะรับรู้สภาพต่าง ๆ ของสิ่งภายนอกด้วย
 ประสาทที่แตกต่างกัน เราไม่สามารถจะได้อินสี แต่เราเห็นสี
 เหล่านั้นได้ เราไม่สามารถจะเห็นเสียง แต่เราสามารถได้ยินเสียง
 ด้วยประสาทรูป ๕ อย่างของเรา คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย เรา
 สามารถรับรู้เพียงโลกแห่งรูป เสียง กลิ่น รส และโณฏฐัพพารมณห์
 ด้วยประการฉะนี้ แต่ รูป เสียง กลิ่น รส และโณฏฐัพพะเหล่านี้
 สะท้อนให้เราเห็นเพียงบางส่วนของโลกเท่านั้น ไม่ใช่โลกทั้งหมด
 (สภาพทั้งหมด) อะไรเป็นโลกของความคิด ความนึกต่าง ๆ ?
 ทั้งทัศนะและความคิดเห็นก็เป็นส่วนหนึ่งของโลกเช่นกัน แต่
 ความคิดเหล่านั้นไม่สามารถจะรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส ๕ (อื่น)
 คือ ไม่สามารถจะเกิดขึ้นทางอินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น หรือ
 กาย ถึงกระนั้น มันก็อาจจะเกิดขึ้นได้ทางอินทรีย์อื่น นั่นคือ ใจ
 (มโน, มนัส)

ที่นี่ ความคิด ความเห็น ก็ไม่ได้แยกขาดจากสภาพที่รับรู้
 ได้ด้วยประสาทอินทรีย์ทั้ง ๕ แท้จริงแล้ว ความคิดและความนึก
 เหล่านั้นอาศัยและมีความรู้ทางประสาทอินทรีย์นั้นเป็นปัจจัย
 จะเห็นได้จากคนที่ตาบอดมาแต่กำเนิด ไม่สามารถจะมีความคิด
 เกี่ยวกับสีได้ ยกเว้นโดยการเปรียบเทียบกับเสียงด้วยสิ่งอื่น ๆ
 ที่เขาสามารถรู้ได้ด้วยอินทรีย์อื่น ๆ ความคิด ความเห็น ซึ่ง
 ประกอบเป็นส่วนหนึ่งของโลกเกิดขึ้นจากประสาทสัมผัส มี

ประสาทสัมผัสเป็นปัจจัยให้เกิดขึ้น และรับรู้ได้โดยทางใจ ดังนั้นใจ (มนัส) จึงได้รับการพิจารณาว่าเป็นอินทรีย์อันหนึ่งเหมือนตาหรือหู

ชั้นประการที่ ๓ คือ สัญญาชั้น เหมือนเวทนาในแง่ที่สัญญาแบ่งเป็น ๖ ประเภทด้วยกัน อันสัมพันธ์กันระหว่างอินทรีย์ภายใน ๖ กับวัตถุภายนอก ๖ อย่างที่เกี่ยวข้องกัน สัญญาเหล่านี้ก็เหมือนเวทนา คือ เกิดขึ้นโดยการกระทบกันระหว่างอายตนะภายใน ๖ กับอายตนะภายนอก ๖ ตัวสัญญานี้เองซึ่งจำสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นรูปและนามได้

ชั้นประการที่ ๔ ได้แก่ สังขารชั้น ในชั้นหวมวดนี้ได้รวมเอาการกระทำที่สื่อเจตนาทั้งหมด ทั้งดีและไม่ดี สิ่งที่เรารู้จักกันว่า กรรม ก็อยู่ในชั้นนี้ ควรจะได้จำคำจำกัดความที่พระพุทธองค์เองได้ตรัสไว้ ณ ที่นี้ว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม” เพราะมีความตั้งใจ บุคคลจึงทำกรรมทางกาย วาจาและใจ เจตนาเป็นตัวสร้างจิตคือ ทำให้จิตเคลื่อนไหวกิจของเจตนา คือ บัญชาจิตให้เป็นไปในฝ่ายดี ฝ่ายเลว หรือกลาง ๆ เจตนา (สังขาร) ก็เหมือนกับเวทนาและสัญญาคือมี ๖ ชนิด ซึ่งเกี่ยวข้องกับระหว่างอินทรีย์ภายใน ๖ กับสิ่งภายนอกที่มากระทบ (ทั้งที่เป็นรูปและนาม) เวทนาและสัญญา ไม่ใช่การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา ทั้งเวทนาและสัญญาไม่สร้างวิบาก (ผลของกรรม) เฉพาะตัวกรรมที่ประกอบด้วยเจตนาเท่านั้น ซึ่งสามารถ

สร้างผลกรรมได้ ตัวอย่างเช่น การสนใจ (มนสิการ) ความตั้งใจ (ฉันทะ) การตั้งใจมั่น (อธิโมกข์) ความมั่นใจ (ศัทธา) การสำรวมใจ (สมาธิ) ความรอบรู้ (ปัญญา) ความพยายาม (วิริยะ) ความกำหนด (ราคะ) ความกระทบกระทั่งหรือความเกลียด (ปฏิฆะ) ความไม่รู้จริง (อวิชา) ความถือตัว (มานะ) ความเห็นที่ติดอยู่ในตัวตน (สัkkายทิฏฐิ) เป็นต้น เจตสิกธรรมมี ๕๒ ดวงซึ่งประกอบขึ้นเป็นสังขารชั้นธ

ชั้นประการที่ ๕ คือ วิญญาณชั้น วิญญาณ (ความรู้แจ้งในอารมณ์) เป็นผลหรือการตอบสนอง ซึ่งมีอินทรีย์ ๖ อย่างใดอย่างหนึ่ง (ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ) เป็นปทัฏฐฐาน และมีปรากฏการณ์ภายนอกที่สัมพันธ์กัน ๖ ประการอย่างใดอย่างหนึ่ง (รูปที่เห็นได้ เสียง กลิ่น รส สิ่งสัมผัสได้ และอัมมารมณ กกล่าวคือ ความนึกคิด) เป็นวัตถุเครื่องรองรับ (เป็นอารมณ์)

ตัวอย่างเช่น จักขุวิญญาณมี ตา เป็นฐาน และมีรูปเป็น วัตถุรองรับ มโนวิญญาณมีใจ (มนัส) เป็นฐาน มีอัมมารมณ คือความนึกคิดเป็นวัตถุเครื่องรองรับ (อารมณ์) ดังนั้น วิญญาณจึงเกี่ยวข้องกับอินทรีย์ (หรืออายตนะ) อื่น ๆ ด้วยประการฉะนี้ วิญญาณก็เหมือนกับเวทนา สัญญาและสังขารคือ มี ๖ ประการ ซึ่งสัมพันธ์ระหว่างอายตนะภายใน ๖ กับอารมณ์ภายนอก ๖

ควรที่จะเข้าใจให้ชัดว่า วิญญาณไม่ได้จำวัตถุ (อารมณ์) วิญญาณเป็นเพียงความรู้ชัดชนิดหนึ่ง คือรู้ชัดความมีอยู่ของ

อารมณ์ เมื่อ ตา กระแทกกับสี เช่น สีน้ำเงิน จักขุวิญญาณเกิดขึ้น ซึ่งเป็นเพียงการรู้ชัดความมีอยู่ของสี แต่วิญญาณไม่ได้จำว่า มันเป็นสีน้ำเงิน ไม่มีการจำได้ในขั้นนี้ ตัวสัญญา (ขั้นที่ ๓ ดังกล่าวมาแล้ว) ต่างหากซึ่งจำได้ว่า มันเป็นสีน้ำเงิน คำว่า จักขุวิญญาณ เป็นการแสดงออกทางทัศนะที่กำหนดความคิด อันเดียวกัน ดังที่เราทราบตามภาษาธรรมคำว่า “การเห็น” การเห็นไม่ได้หมายความว่า การจำได้ ดังนั้นวิญญาณแบบอื่นๆ อื่นๆ ก็มีนัยเช่นกัน

ต้องย้ำไว้ตรงนี้ (สักนิด) ว่า ตามทัศนะทางพุทธศาสนา ไม่มีวิญญาณที่เที่ยงแท้และไม่เปลี่ยนแปลง ซึ่งเรียกว่า Self, Soul หรือ Ego ซึ่งตรงกันข้ามกับวัตถุรูป และอีกอย่างหนึ่ง ไม่ควรถือว่าวิญญาณเป็นจุดยึดมีปีศาจ ในสภาพที่ตรงข้ามกับรูปวัตถุ จุดนี้ควรจะย้ำเป็นพิเศษ เพราะมีการกล่าวอย่างผิดๆ ว่า วิญญาณเป็นชนิดหนึ่งของอาตมัน อมตวิญญาณ ซึ่งดำเนินไปดุจสิ่งที่ถาวรตลอดชีวิต และมีต่อเนื่องอยู่จากกาลอดีตจนถึงปัจจุบัน

สาวกของพระพุทธเจ้ารูปหนึ่งนามว่า สาทิ ได้ยึดถือว่า พระศาสดาได้สอน (อย่างนี้) “วิญญาณดวงเดียวนี้อง ซึ่งเกิดใหม่ และท่องเที่ยวไป” เมื่อพระพุทธเจ้าถามท่านว่า ที่ว่าวิญญาณนั้น หมายถึงอะไร ? คำตอบของสาติภิกษุเป็นแบบฉบับดั้งเดิมว่า “วิญญาณก็คือ สิ่งที่แสดงออกได้ รู้สึกได้ รับผลแห่งกรรมดีและกรรมชั่ว ที่นี้และที่นั่นได้”

พระบรมศาสดาทรงค้ำว่า “ดูกรโมฆบุรุษ เธอได้ฟังเรา ประกาศธรรมทำนองนี้แก่ใคร ? เรา (ตถาคต) ได้อธิบายด้วยนัย เป็นแอนกมิใช่หรือ ว่า วิญญาณเกิดขึ้นเพราะอาศัยปัจจัย (และว่า) การเกิดขึ้นของวิญญาณที่ปราศจากปัจจัย ไม่มีเลย” จากนั้น พระพุทธองค์ได้ทรงดำเนินการอธิบายวิญญาณในรายละเอียดว่า วิญญาณมีชื่อ ตามปัจจัยที่มันอาศัยเกิดขึ้น กล่าวคือ อาศัยตาและ รูปวิญญาณเกิดขึ้น และวิญญาณนี้มีชื่อว่า จักขุวิญญาณ อาศัยหู กับเสียง วิญญาณเกิดขึ้น วิญญาณนี้มีชื่อว่า โสตวิญญาน อาศัย จมูกและกลิ่นวิญญาณเกิดขึ้น เราเรียกวิญญาณนี้ว่า ฆานวิญญาน อาศัยลิ้นกับรส วิญญาณเกิดขึ้น เราเรียกวิญญาณนี้ว่า ชิวหาวิญญาน อาศัยร่างกายและโณภูมิลัพพารมณฺ์ วิญญาณเกิดขึ้น เราเรียก วิญญาณนี้ว่า กายวิญญาน อาศัยใจและธัมมารมณฺ์ วิญญาณ เกิดขึ้น เราเรียกวิญญาณนี้ว่า มโนวิญญาน

ต่อแต่นั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงอธิบายด้วยการยกตัวอย่างว่า ไฟมีชื่อตามวัตถุที่มันไหม้ ไฟที่ไหม้ฟืน เราก็เรียกว่า ไฟฟืน ไฟที่ ไหม้ฟาง เราก็เรียกว่า ไฟฟาง เช่นเดียวกัน วิญญาณมีชื่อตาม ปัจจัยซึ่งมันอาศัยเกิดขึ้น

ดำเนินตามนัยนี้ พระพุทธโฆษาจารย์ อรรถกถาจารย์ ผู้ยิ่งใหญ่อธิบายว่า “ไฟที่ลุกติดกับฟืน จะลุกไหม้เฉพาะเวลาที่ มีเชื้อ แต่ดับลง ณ ที่นั้น นั่นแหละ เมื่อเชื้อไม่มี ที่เป็นดังนั้นก็ เพราะว่า ปัจจัยได้เปลี่ยนไป แต่ (ไฟ) จะไม่ข้ามไปสู่เชื้ออื่น ๆ

เป็นต้น และกลายเป็นไฟเชื้อ ทำนองนี้เช่นเดียวกัน วิญญาณซึ่งเกิดเพราะอาศัยตา และรูปเกิดขึ้นทางทวารและประสาทสัมผัส (เป็นต้นว่าทางตา) เฉพาะเวลาที่มีปัจจัย (กล่าวคือ) ตาบวกรูป บวกแสงสว่างและมนสิการเท่านั้น จะดับในที่นั้น ๆ เมื่อปัจจัยไม่มีต่อไปอีกในที่นั้น ที่เป็นดังนี้ก็เพราะว่า ปัจจัยได้เปลี่ยนไป แต่ (วิญญาณ) ไม่ข้ามไปสู่หู เป็นต้น และกลายเป็นโสตวิญญาณ ฯลฯ”

พระพุทธเจ้าทรงประกาศด้วยถ้อยคำที่ชัดเจนว่า วิญญาณอาศัยรูปเวทนา สัญญา และสังขารทั้งหลาย และมันไม่อาจมีอยู่โดยอิสระจากรูปเป็นต้นนั้น พระองค์ตรัสว่า

“วิญญาณอาจจะต้องอยู่โดยมีรูปเป็นอุบาย (รูปุบาย) มีรูปเป็นอารมณ์ (รูปารมฺมณ) มีรูปเป็นที่ตั้ง (รูปปติฏฺฐ) และประสบกับอารมณ์ที่น่าพอใจ มันย่อมเจริญเพิ่มพูนและพัฒนา หรือวิญญาณอาจตั้งอยู่โดยมีเวทนาเป็นอุบาย.....หรือมีสัญญาเป็นอุบาย.....หรือมีสังขารเป็นอุบาย เป็นอารมณ์ เป็นที่ตั้ง และเมื่อประสบอารมณ์เป็นที่น่าพอใจ มันย่อมเจริญเพิ่มพูนและพัฒนา

“หากจะมีผู้ใดกล่าวว่า เราจะแสดงการมา การไป การดับ การเกิดขึ้น การเจริญ การเพิ่มพูน การพัฒนาของวิญญาณแยกต่างหากจากรูปเวทนา สัญญา และสังขาร เขาผู้นั้น (เห็น) จะพูดถึงบางสิ่งบางอย่างซึ่งไม่มีอยู่แน่”

ว่ากันโดยย่อ ๆ แล้ว เหล่านี้คือ ปัญจขันธ์ สิ่งที่เราเรียกว่า

สัตว์ หรือ บุคคล หรือ ตัวตน เป็นเพียงชื่อที่สมมุติขึ้น หรือคำเรียก
 ที่ให้แก่การรวมกันแห่งชั้นทั้ง ๕ นี้ ชั้น ๕ ทั้งหมด เป็นสิ่ง
 ไม่เที่ยง และทั้งหมดเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ สิ่งใดที่ไม่เที่ยง สิ่งนั้น
 ก็เป็นทุกข์ (ขุ อภิจุจํ ตํ ทุกฺขํ) นี่คือความหมายที่แท้จริงแห่ง
 พุทธวจนะที่ว่า “โดยย่อ อุปาทานชั้น ๕ เป็นทุกข์” ชั้น ๕
 นี้ไม่ใช่สิ่งเดียวกันสำหรับขณะที่ติดต่อกันสองขณะ ในที่นี้ เอ (A)
 ไม่เท่ากับเอ (A) อุปาทานชั้น ๕ อยู่ในกระแสแห่งการเกิดขึ้น
 และการดับไปชั่วขณะหนึ่ง

“ดูกรพราหมณ์ มันเหมือนกับแม่น้ำที่ไหลจากภูเขา พัดไหล
 และเร็วพาเอาทุกสิ่งทุกอย่างไปพร้อมกันกับน้ำนั้น ไม่มีขณะ
 ไม่มีช้า ไม่มีที่สงบ เมื่อมันหยุดไหล แต่มันไหลไป และต่อไปเรื่อย
 พราหมณ์ ชีวิตมนุษย์ก็เช่นนั้น เหมือนกับแม่น้ำที่ไหลจากภูเขา”

อนึ่ง เหมือนกับที่พระพุทธองค์ได้ตรัสกับพระรัฐบาลว่า
 “โลกอยู่ในกระแสที่ไหลเรื่อย และเป็นสิ่งที่ไม่ยั่งยืน”

สิ่งหนึ่งดับ ก็เป็นปัจจัยให้เกิดอันต่อไป ในลำดับแห่งเหตุ
 และผล ไม่มีสาระที่ไม่เปลี่ยนแปลง ในสิ่งเหล่านี้ ไม่มีสิ่งใดอยู่
 เบื้องหลังปรากฏการณ์เหล่านั้น ซึ่งสามารถจะเรียกได้ว่า เป็น
 อัตตาที่ถาวร (อาตมัน) บุคคลหรือสิ่งใด ๆ ซึ่งสามารถเรียกได้
 อย่างแท้จริงว่า ตัวตน ทุกคนจะเห็นด้วยว่า รูป เวทนา สัญญา
 สังขาร หรือวิญญูณ ไม่อาจจะเรียกได้อย่างแท้จริงว่าตัวเรา
 แต่เมื่อชั้นทั้งที่เป็นรูปและนาม ซึ่งอาศัยกันและกันทำงานร่วมกัน

ในการรวมกัน ดุจเครื่องจักรที่มีทั้งร่างกายและจิตใจ (เท่านั้น) เราก็มีความคิดว่า “เรา” เกิดขึ้น แต่นี้เป็นเพียงความคิดที่ผิด เป็นสังขารชั้นซึ่งไม่ใช่อะไรอื่น นอกจากเป็นสิ่งหนึ่งในบรรดาสังขาร (เจตสิก) ๕๒ ประเภทของชั้นอันที่ ๔ (สังขารชั้น) ซึ่งเราได้อธิบายกันมาแล้ว มีชื่อว่าสักกายทิฏฐิ

รวมชั้นทั้ง ๕ นี้เข้าด้วยกัน ซึ่งเราเรียกกันอย่างแพร่หลายว่า สัตว์ เป็นทุกข์ (สังขารทุกข์) ไม่มีอย่างอื่นที่เป็นสัตว์ เป็นตัวเรา อยู่เบื้องหลังชั้นทั้ง ๕ นี้ ซึ่งเป็นตัวเสวยความทุกข์ ดังพระพุทธโฆษาจารย์ กล่าวไว้ว่า

เพียงทุกข์เท่านั้นที่มีอยู่ แต่ผู้ทุกข์หาพบไม่

การกระทำมีอยู่ แต่หาพบผู้กระทำไม่

ไม่มีผู้เคลื่อนไหว ที่ไม่เคลื่อนไหว อยู่เบื้องหลังความเคลื่อนไหว มันเป็นเพียงความเคลื่อนไหวเท่านั้น ไม่ถูกต้องที่จะพูดว่าชีวิตกำลังเคลื่อนไหว แต่ชีวิตเป็นการเคลื่อนไหวนั่นเอง ชีวิตและความเคลื่อนไหวไม่ใช่เป็นสิ่งที่แตกต่างกัน ๒ สิ่ง กล่าวอีกอย่างหนึ่ง ไม่มีผู้คิดเบื้องหลังความคิด ความคิดนั่นเองเป็นผู้คิด ถ้าท่านเลิกคิด ก็ไม่มีผู้คิดที่ถูกพบ ตรงนี้เราไม่อาจจะตกไปสู่การคิดว่าทำไมทัศนะทางพุทธศาสนาเป็นปฏิปักษ์กับทฤษฎีของคาร์ตที่ว่าฉันคิด เพราะฉะนั้นฉันจึงมีอยู่

บัดนี้ ปัญหาอาจจะเกิดขึ้นว่าชีวิตมีเบื้องต้นหรือไม่ ตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า จุดเริ่มต้นแห่งกระแสชีวิตของสัตว์

เป็นสิ่งที่ไม่อาจจะรู้ได้ ผู้ที่เชื่อว่าพระผู้เป็นเจ้าเป็นผู้สร้างชีวิต อาจจะประหลาดใจในคำตอบนี้ แต่ถ้าท่านถามเขาบ้างว่า อะไร เป็นจุดเริ่มต้นของพระผู้เป็นเจ้า ? เขาจะตอบทันทีที่เดียวว่า พระผู้เป็นเจ้าไม่มีจุดเริ่มต้น และเขาจะไม่ประหลาดใจต่อคำตอบ ของเขาเองเลย พระพุทธองค์ตรัสว่า

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย สังสารวัฏนี้มีที่ สุดอันบุคคลเห็นไม่ได้ การเริ่มต้นแรกสุดของหมู่มสัตว์ที่ท่องเที่ยวและแล่นไปรอบ ๆ ถูก ปกคลุมด้วยอวิชชา และตัณหาสวะรังรัดไว้ ไม่อาจปรากฏให้รู้ได้” ยิ่งกว่านั้น เมื่อเอ่ยถึงอวิชชาซึ่งเป็นเหตุสำคัญของการดำเนิน ไปแห่งชีวิต พระพุทธองค์ตรัสว่า “เบื้องต้นของอวิชชาไม่ปรากฏ ในทำนองที่จะกล่าวอ้างได้ว่า ไม่มีอวิชชาก่อนกาลปัจจุบัน” ดังนั้น จึงเป็นไปไม่ได้ที่จะพูดว่า ไม่มีชีวิตก่อนแต่ปัจจุบัน

นี่คือความหมายโดยย่อของอริยสัจข้อที่ว่าด้วยทุกข์ เป็น ความจำเป็นอย่างสำคัญยิ่งที่จะเข้าใจอริยสัจข้อแรกนี้อย่าง ชัดแจ้ง เพราะดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า บุคคลที่เห็นทุกข์ย่อม เห็นการเกิดขึ้นแห่งทุกข์ เห็นความดับแห่งทุกข์ และเห็นทางที่ นำไปสู่ความดับทุกข์

ข้อนี้ไม่ได้ทำให้ชีวิตของชาวพุทธน่าเศร้าหรือเต็มไปด้วย ความโศกเลย ดังที่คนบางคนคาดการณ์อย่างผิด ๆ ตรงกันข้าม ชาวพุทธที่แท้จริงเป็นผู้มีความสุขที่สุด ในบรรดาผู้ที่มีชีวิตอยู่ เขาไม่ มีความกลัวและความลังเล เขาจะเป็นผู้มีความสุขและความแจ่ม

โล และไม่เป็นคนเจ้าทุกข์หรือหวาดกลัว เพราะความเปลี่ยนแปลง หรือความหายนะ เพราะว่าเขาเห็นทุกสิ่งตามที่มันเป็นจริง พระพุทธองค์ไม่เคยเป็นผู้เศร้าโศกหรือไม่แจ่มใส พระองค์ได้รับการกล่าวขวัญถึงโดยบุคคลร่วมสมัยของพระองค์เป็นอันมาก ว่าเป็นผู้มีพระพักตร์ยิ้มเอิบอยู่เสมอ (มิตฺตปฺพุทฺทกมา) ในภาพเขียนและปฏิมากรรมทางพุทธศาสนา (รูป) พระพุทธเจ้าแฝงไว้ด้วยความสุขบนพระพักตร์ มีความเยือกเย็น ความสงบ และความกรุณา ไม่มีร่องรอยของความทุกข์ ความเศร้าหรือความเจ็บปวด ที่เราจะพบเห็นได้ ศิลปะและสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนา โบสถ์พุทธ ไม่เคยให้ความประทับใจที่ทึม ๆ หรือเศร้า ๆ แต่จะสร้างสรรค์บรรยากาศแห่งความสงบและความบันเทิงอันเอิบอ้อม

สุนทรีย์ภาพนิรันดร์

แม้ว่าจะมีความทุกข์ในชีวิต แต่ชาวพุทธก็ไม่เศร้าโศกต่อสิ่งนั้น ไม่โกรธหรือขัดเคืองต่อความทุกข์ หนึ่งในบรรดาความชั่วหลักในชีวิต ตามทัศนะทางพุทธศาสนา คือ ความขัดเคืองหรือความโกรธ ความขัดเคือง (ปฏิกัมพะ) ได้แก่ เจตนาร้ายต่อสัตว์ทั้งหมด ต่อความทุกข์ทั้งมวล และต่อสิ่งที่เกี่ยวข้องกับความทุกข์ หน้าที่ของมัน คือ สร้างฐานแห่งความไม่เป็นสุข และความประพฤติที่เลว

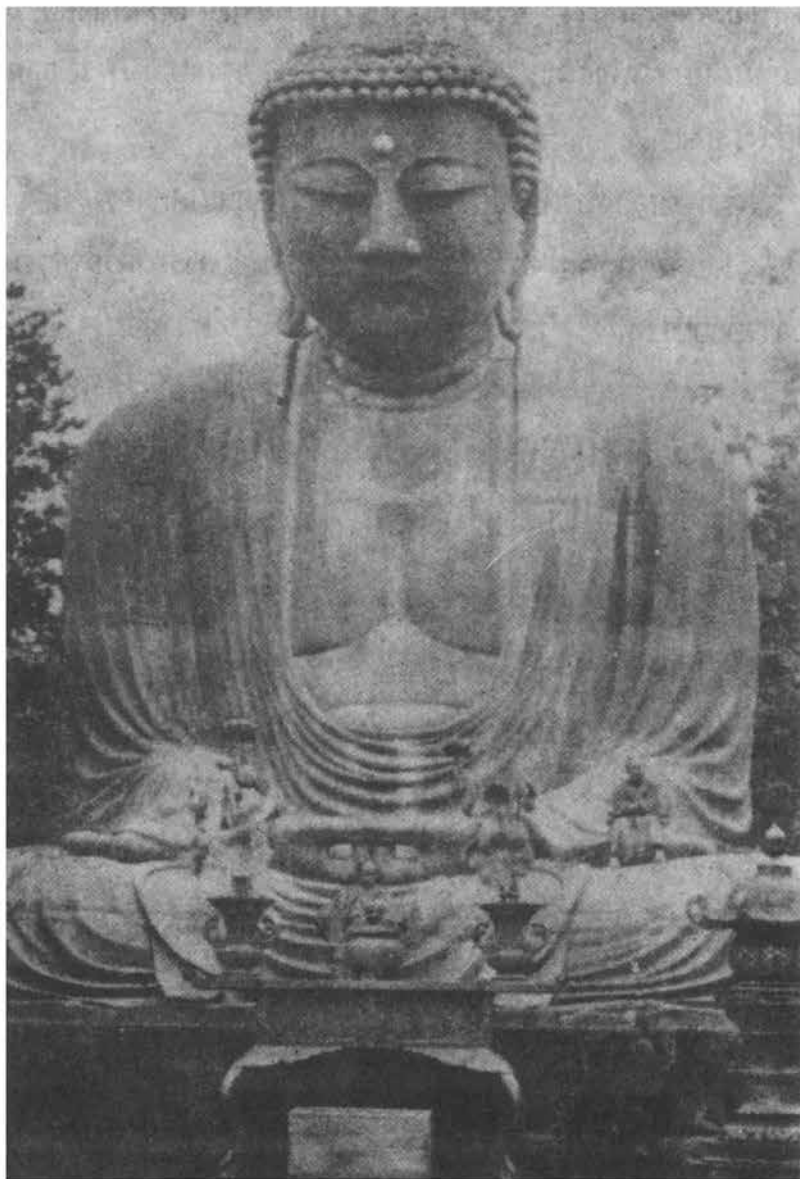
ดังนั้น จึงเป็นความผิดที่ใจเสาะหรือไม่อดทนต่อความทุกข์ ความไม่อดกลั้นหรือความโกรธต่อทุกข์ ไม่อาจจะขจัดทุกข์ได้ ตรงกันข้าม มันยังเพิ่มความยุ่งยากขึ้นไปอีก เป็นการกระพือ ทำให้สถานการณ์ที่เลวร้ายอยู่นั้นเพิ่มความเลวร้ายมากยิ่งขึ้น สิ่งที่น่าเป็นก็คือ ไม่โกรธหรือใจเสาะ และทำความเข้าใจในปัญหา ของความทุกข์ว่า มันเกิดมีมาได้อย่างไร และจะดับมันได้อย่างไร จากนั้นก็ทำงานด้วยความอดทนด้วยปัญญา ด้วยความตั้งใจ จริง และเต็มกำลัง

มีคัมภีร์เก่า ๆ อยู่ ๒ คัมภีร์ คือ เถรกาถา และเถรีกาถา ซึ่งรวบรวมคำอุทานด้วยความยินดีของบรรดาสาวกของพระพุทธเจ้าทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิง ผู้พบสันติและความสุขในชีวิต ด้วยคำสอนของพระองค์เอาไว้ ครั้งหนึ่ง พระเจ้าโกศล ได้ทูล พระพุทธเจ้าว่า สาวกของพระองค์ (พระพุทธเจ้า) เป็นผู้ร่าเริง บันเทิงใจ (หฤชปหฤช) มีความปริตาปราโมทย์ (อุทกฤทฤค) เพลิดเพลินกับชีวิตทางธรรม (อภิตรรูป) มีอินทรีย์น่าชื่นใจ (ปณีตินุหริย) ปราศจากความกระวนกระวาย (อปฺโปสฺสฤค) เยือกเย็น (ปนฺนโลม) สงบเสงี่ยม (ปรทวตฺต) และมีชีวิตอยู่ด้วย จิตของเนื้อทราย (มิกภูเตน เจตฺตา) คือ มีจิตใจสว่าง ไม่ เหมือนกับสาวกของระบบศาสนาอื่น ๆ ซึ่งเป็นผู้ดูอิดโรย กระด้าง ซีดเซียว และไม่น่าชื่นตาชื่นใจ พระเจ้าโกศลทรงกราบทูลด้วยว่า พระองค์ทรงเชื่อว่า ที่พระสาวกมีลักษณะสมบูรณ์เช่นนี้ก็เนื่อง

จากข้อเท็จจริงที่ว่า “พระคุณเจ้าผู้เจริญเหล่านี้ ได้รู้ซึ่งถึงความหมายอันยิ่งใหญ่และสมบูรณ์ของคำสอนของพระผู้มีพระภาคอย่างถ่องแท้”

พระพุทธศาสนาเป็นปฏิบัติที่ใจที่มีลักษณะโศกสลด เศร้า เสียใจ และซึมเซา ซึ่งถือว่าเป็นนิเวศธรรมต่อการตรัสรู้สังขารมกล่าวอีกอย่างหนึ่ง ควรสนใจจดจำไว้ ณ ที่นี้ว่า ความอึดใจ (ปิติ) เป็นหนึ่งในบรรดาโพชฌงค์ ๗ หรือองค์ธรรมแห่งการตรัสรู้ ซึ่งเป็นคุณสมบัติสำคัญที่ควรปลูกฝังให้เกิดขึ้น เพื่อการทำพระนิพพานให้แจ้ง

มหาพุทธปฐิมา ไต่บุดตุ, ฐิ์น

บทที่ ๓

อริยสัจข้อที่ ๒

สมุทัย : การเกิดขึ้น

แห่งทุกข์

อริยสัจข้อที่ ๒ คือความจริงที่ว่าด้วยการเกิดขึ้นหรือสาเหตุแห่งความทุกข์ (ทุกข์สมุทฺทยอริยสัจ) คำนิยามที่นิยมและรู้จักกันแพร่หลายมากที่สุดสำหรับอริยสัจข้อที่ ๒ นี้ ตามที่ปรากฏอยู่หลายแห่งในคัมภีร์ดั้งเดิม มีดังต่อไปนี้

“เหตุที่ทำให้เกิดทุกข์นี้ ได้แก่ “ความหิวกระหาย” (ความทะยานอยาก, ตัณหา) ซึ่งก่อให้เกิดภพใหม่และชาติใหม่ (ไปโนภวิกา) ประกอบด้วยความกำหนัดยินดี (นनुที่รากลสทกตา) และมีความแส่หาความสนุกเพลิดเพลินที่นั่นบ้างที่นี้บ้าง (ตตฺรตตฺรา-ภินนุทินี) กล่าวคือ

๑. ความหิวกระหายในกามสุข (กามตัณหา)
๒. ความหิวกระหายในความมีความเป็น (ภวตัณหา)
๓. ความหิวกระหายในความไม่มีไม่เป็น (การทำลายตนเอง, วิภวตัณหา)

ความหิวกระหาย ความต้องการ ความโลภ ความทะยานอยาก ที่แสดงออกมาโดยทางต่างๆ นี้แหละ ที่ก่อให้เกิดความทุกข์ทุกรูปแบบ และการเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์โลกทั้งหลาย แต่ว่าความหิวกระหายนี้ มิใช่สาเหตุแรกของความทุกข์ เพราะตามหลักพระพุทธศาสนานั้น สาเหตุแรกจริงๆ ของทุกข์ยังหาไม่พบ ทั้งนี้เพราะทุกสิ่งมีความสัมพันธ์และอาศัยกันและกันเกิดขึ้น แม้แต่ความหิวกระหายคือตัณหานี้ ซึ่งถือว่าเป็นสาเหตุหรือบ่อเกิดแห่งทุกข์ ก็ยังต้องอาศัยสิ่งอื่นคือเวทนาจึงเกิดขึ้นมา (สมุทัย) ได้ เวทนาเกิดขึ้นเพราะอาศัยการกระทบกัน (ผัสส) เป็นเช่นนี้เรื่อยไปเป็นวัฏจักร เรียกว่า กฎการอาศัยกันและกันเกิดขึ้น (ปฏิจจ - สมุปบาท) ดังจะได้อธิบายในตอนต่อไป

ดังนั้น ตัณหาคือความหิวกระหายนี้ จึงมิใช่สาเหตุแรกหรือสาเหตุเดียวแห่งการเกิดขึ้นของทุกข์ แต่เป็นสาเหตุที่เด่นชัดและเฉียบพลัน เป็นสิ่งหลัก และเป็นสิ่งสำคัญเหนือทุกสิ่ง ด้วยเหตุนี้ ในคัมภีร์ภาษาบาลีดั้งเดิมในบางแห่ง นิยามความหมายของสมุทัย หรือ บ่อเกิดแห่งทุกข์ จึงรวมเอากิเลสและสาสวะทั้งหลายเหล่านี้ (กิเลส, สาสวะมม) เข้าไว้ด้วย นอกเหนือจาก

ต้นหาคือความหิวกระหาย ซึ่งมักจะกล่าวถึงเป็นอันดับแรก ๆ เสมอ การชี้แจงในขอบเขตจำกัดเท่าที่จำเป็นเพียงเท่านี้ ก็คงจะพอเข้าใจได้ ถ้าหากยังจำกันได้ว่า ต้นหานี้มีความเห็นผิดในตัวมัน อันเกิดจากอวิชชาเป็นจุดศูนย์กลาง

คำว่า “ต้นหา” ในที่นี้จึงไม่ใช่แต่เพียงความทะยานอยาก และความยึดติดในกามสุข ในทรัพย์สมบัติ และในอำนาจ เท่านั้น หากแต่หมายรวมไปถึง ความทะยานอยากและความยึดติด ในความคิด อุดมคติ ทศณะ ความเห็น ทฤษฎี ความเข้าใจ และความเชื่อ (ชมมตถุหา) อีกด้วย ตามการวิเคราะห์ของพระพุทธเจ้านั้น ความเดือดร้อนวุ่นวายทั้งปวงในโลก นับแต่การทะเลาะเบาะแว้งกันเล็ก ๆ น้อย ๆ ในครอบครัว จนกระทั่งถึงมหาสงครามระหว่างประเทศชาติต่าง ๆ เกิดขึ้นจากความทะยานอยากคือต้นหาที่เห็นแก่ตัวนี้เอง จากทศณะในข้อนี้ชี้ให้เห็นว่า ปัญหาทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมทั้งหลาย ล้วนแล้วแต่มีรากเหง้ามาจากความทะยานอยากด้วยความเห็นแก่ตัวนี้ทั้งสิ้น บรรดารัฐบุรุษที่พากันพยายามแก้ไขความขัดแย้งระหว่างประเทศ และทำการเจรจาเพื่อยุติสงครามและให้เกิดสันติภาพนั้น เป็นเพียงการแก้ปัญหาแต่เพียงผิวเผิน ในแง่การเมืองและเศรษฐกิจเท่านั้น ยังมีได้เข้าถึงรากเหง้าที่แท้จริงของตัวปัญหา สมดังที่พระพุทธองค์ตรัสแก่พระรัฐบาลว่า *“โลกพร่องอยู่เป็นนิตย์ ไม่รู้จักอิ่ม เป็นหาสแห่งต้นหา”* (ตณฺหาทาโส)

ทุกคนคงจะยอมรับกันว่า บรรดาความเลวร้ายทั้งปวงในโลก ล้วนแต่เกิดจากความทะยานอยากด้วยความเห็นแก่ตัวนี้ทั้งสิ้น ข้อนี้เข้าใจได้ไม่ยาก แต่ข้อที่ว่า ความทะยานอยากคือตัณหา เป็นตัวก่อให้เกิดภพใหม่และชาติใหม่ (ไปโนภวิกา) ได้อย่างไรนั้น เป็นปัญหาที่ยากแก่ความเข้าใจ ในที่นี้จึงจำเป็นต้องอภิปราย ในด้านปรัชญาอันลึกซึ้งของอริยสัจข้อที่ ๒ ควบคู่ไปกับด้าน ปรัชญาของอริยสัจข้อที่ ๑ ในที่นี้จึงจำเป็นต้องชี้แจงถึงทฤษฎี แห่งกรรม และการเวียนว่ายตายเกิด

อาหารตามทฤษฎีทางพระพุทธศาสนา

อาหารมี ๔ ประเภท ในแง่ที่เป็นสาเหตุหรือปัจจัยที่จำเป็น ต่อการดำรงอยู่และความต่อเนื่องของสัตว์ทั้งหลาย คือ

๑. อาหารคือวัตถุทั่วไป (กพลิงการาหาร)
๒. การกระทบกันระหว่างอายตนะภายใน (รวมทั้งใจ) กับ โลกภายนอก (ผัสสาหาร)
๓. การรู้แจ้ง (วิญญาณาหาร)
๔. เจตนา หรือความตั้งใจมั่น (มโนสังฺกเจตนาหาร)

ในอาหารทั้ง ๔ ประเภทนี้ อาหารประเภทสุดท้ายคือ มโนสังฺกเจตนาหาร ได้แก่ ความตั้งใจมั่นที่จะมีชีวิต มีภพ มีชาติ มีการต่อเนื่อง และมีเป็นยิ่ง ๆ ขึ้นไป ความตั้งใจมั่นเช่นนี้เองที่เป็น

ตัวเสริมสร้างรากเหง้าของความเป็นความดีและความต่อเนื่อง เป็นแรงผลักดันให้ก้าวไปทำกรรมดีกรรมชั่วต่อไป (กุศลากุศลกมฺม) ความตั้งใจมั่นนี้เป็นตัวเดียวกับเจตนาที่ตนเอง ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า พระพุทธองค์ทรงจำกัดความเจตนาว่าเป็นกรรม สำหรับมิโนสัจจะ เจตนาหารตามทีกล่าวข้างต้นนั้น พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า “เมื่อ บุคคลเข้าใจอาหารคือเจตนาแล้ว ก็ย่อมเข้าใจต้นหาทั้ง ๓ อย่าง นั้น” ดังนั้น คำว่า ต้นหา เจตนา มโนสัจจะเจตนา และกรรม ล้วน มีความหมายเป็นอย่างเดียวกัน คือหมายถึง ความอยาก ความ ตั้งใจมั่น ที่จะมามีเป็น ที่จะเกิดใหม่ ที่จะมามีเป็นให้มากยิ่งขึ้น ที่จะ เติบโตมากยิ่งขึ้น ที่จะสะสมมากยิ่งขึ้น ความอยากตัวนี้เองเป็น สาเหตุแห่งการเกิดขึ้นของทุกข์ และจะพบได้ในสังขารชั้นธ อันเป็นชั้นหนึ่ง ในเบญจชั้นธ ที่ประกอบเป็นบุคคลเรา

ข้อนี้เป็นประเด็นหนึ่งที่มีความสำคัญ และเป็นแก่นแท้ใน คำสอนของพระพุทธเจ้า เพราะฉะนั้น จะต้องหมายเหตุและจดจำ ไว้ให้กระจ่างชัดว่า สาเหตุและต้นตอของการเกิดขึ้นแห่งทุกข์ อยู่ภายในตัวทุกข์นั่นเอง หาใช่มาจากภายนอกไม่ และในทำนอง เดียวกัน ก็จะต้องจดจำไว้ให้ดีด้วยว่า สาเหตุหรือบ่อเกิดแห่ง ความดับไปของทุกข์ หรือการทำลายทุกข์นั้น ก็อยู่ภายในตัวทุกข์ นั่นเอง หาใช่มาจากภายนอกไม่ นี่คือความหมายที่ได้จากสูตร สำเร็จที่รู้จักกันดี ซึ่งมักจะพบอยู่บ่อยๆ ในคัมภีร์พระบาลีดั้งเดิมว่า “ยํ ภิกฺขุจि สมุทฺถมฺมํ สพฺพนฺตํ นิโรธมฺมํ” “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีการ

เกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดมีความดับเป็นธรรมดา” บุคคลสัตว์ สิ่งของ หรือระบบใด หากในตัวของมันเองมีการเกิดขึ้นเป็นธรรมดา มีการตั้งขึ้นเป็นธรรมดา บุคคล สัตว์ สิ่งของ หรือระบบนั้น ๆ ในตัวของมันเอง ก็มีธรรมชาติและเชื้อแห่งความดับสลายไปเป็นธรรมดา ดังนั้น ความทุกข์ (ชั้น ๕) ก็มีการเกิดขึ้นเป็นธรรมดา และมีความดับไปเป็นธรรมดาเช่นเดียวกัน ประเด็นนี้จะได้ยกขึ้นมากล่าวอีกครั้งหนึ่ง เมื่อถึงตอนอภิปรายในเรื่อง อริยสัจข้อที่ ๓ คือ นิโรธ

ว่าด้วยเรื่องกรรม

คราวนี้ คำว่า “กมฺม” ในภาษาบาลี หรือคำว่า “กรรม” ในภาษาสันสกฤต (มาจาก กรฺธาตุ ในความกระทำ) แปลโดยพยัญชนะว่า “การทำ” หรือ “การกระทำ” แต่ในทฤษฎีกรรมของทางพุทธศาสนา มีความหมายเจาะจง บ่งถึงการกระทำที่มีเจตนาเท่านั้น มิได้หมายถึงการกระทำทุกอย่าง ทั้งไม่ได้หมายถึงผลของกรรมอย่างที่หลายคนใช้กันอย่างผิด ๆ และไม่รัดกุม ในศัพท์ทางพระพุทธศาสนา กรรมไม่ได้หมายถึงผลของกรรมเลย เพราะผลของกรรมเรียกว่า ผลหรือวิบากของกรรม (กมฺมผล หรือ กมฺมวิปาก)

เจตนาอาจจะดีหรือเลวก็ได้ เช่นเดียวกับต้นหากมีทั้งดีและเลว ดังนั้น กรรมจึงอาจมีทั้งดีและเลว กรรมดี (กุศล) ย่อมให้ผลดี และกรรมชั่ว (อกุศล) ย่อมให้ผลชั่ว ดัชนี เจตนา กรรม ไม่ว่าดีหรือชั่ว ย่อมมีผลอย่างหนึ่งเป็นผล คือพลังที่ทำให้เกิดความต่อเนื่อง หมายถึงการต่อเนื่องในด้านดีหรือด้านชั่ว ไม่ว่ากรรมนั้นจะดีหรือชั่ว ก็ล้วนแล้วแต่อยู่ในวัฏจักรแห่งการต่อเนื่อง (สังสาร) ทั้งนี้ พระอรหันต์แม้ว่าจะทำกรรมอยู่ แต่ก็ไม่ได้สั่งสมกรรม เพราะท่านพ้นจากการเข้าใจผิดในตัวตน พ้นจากตัณหาที่จะทำให้เกิดการต่อเนื่องและมีเป็น พ้นจากกิเลสสาสวะอื่น ๆ ทั้งปวง (กิเลส, สาสวะมม) ไม่มีการเกิดใหม่สำหรับท่าน

ทฤษฎีกรรมนี้จะต้องไม่ให้ไปสับสนกับสิ่งที่เรียกว่า “ความยุติธรรมทางศีลธรรม” หรือ “การให้คุณและให้โทษ” แนวคิดเกี่ยวกับความยุติธรรมทางศีลธรรม หรือการให้คุณและให้โทษนี้ เกิดจากความเชื่อว่า มีผู้พิเศษคือพระเจ้า คอยทำหน้าที่พิพากษา เป็นผู้ออกกฎเกณฑ์ และเป็นผู้ตัดสินว่าอะไรถูกอะไรผิด คำว่า “ยุติธรรม” นี้ เป็นคำมีความหมายคลุมเครือและล่อแหลม เป็นเหตุก่อให้เกิดอันตรายมากกว่าที่จะก่อผลดีต่อมนุษยชาติ ทฤษฎีกรรมเป็นทฤษฎีว่าด้วยเหตุและผล เป็นทฤษฎีว่าด้วยกิริยาและปฏิกิริยา เป็นกฎธรรมชาติ ซึ่งไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับแนวคิดที่ว่าด้วย “ความยุติธรรม” หรือ “การให้คุณและให้โทษ” แต่ประการใด การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาทุกชนิด จะให้ผล

หรือวิบาก ถ้าเป็นกรรมดีก็ให้ผลดี และถ้าเป็นกรรมชั่วก็ให้ผลชั่ว มิใช่เป็นการ “ยุติธรรม” หรือ “การให้คุณและการให้โทษ” จากผู้ใดหรืออำนาจใด ๆ ที่คอยพิพากษาการกระทำของท่าน แต่มันเป็นไปตามกฎธรรมชาติ และเป็นกฎในตัวของมันเอง เรื่องนี้ทำความเข้าใจได้ไม่ยาก แต่เรื่องที่เข้าใจยากก็คือว่า ตามทฤษฎีกรรมนั้น ผลของกรรมที่กระทำด้วยความจงใจนี้อาจจะสืบเนื่องไปปรากฏแก่ชีวิตหลังจากตายไปจากโลกนี้แล้ว ในที่นี้จึงจำต้องอธิบายถึงความตายตามหลักของพระพุทธศาสนาเอาไว้ด้วย

ดังได้ทราบมาแล้วว่า บุคคลไม่มีสิ่งใดเลยนอกจากเป็นการรวมตัวกันของกำลังหรือพลังงานทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ ที่เราเรียกกันว่าความตายนั่น คือ การไม่ทำงานของร่างกาย กำลังหรือพลังงานทั้งหลายทั้งปวงหยุดไปพร้อมกับการหยุดทำงานของร่างกายจริงหรือ ? ทางพระพุทธศาสนาตอบว่า “เปล่าเลย” ความมุ่งมั่น ความตั้งใจ ความทะยานอยาก ความหิวกระหายที่จะมีอยู่ ที่จะดำเนินต่อไป ที่จะมีเป็นมากยิ่งขึ้น เป็นพลังอันมหาศาลที่ผลักดันทุกชีวิต ทุกสภาวะ แม้กระทั่งทำการผลักดันทั่วทั้งโลก มันเป็นกำลังที่ยิ่งใหญ่ที่สุด เป็นพลังงานที่มหาศาลที่สุดในโลก ตามหลักทางพระพุทธศาสนา พลังที่ว่านี้ ไม่ได้หยุดไปพร้อมกับการหยุดทำงานของร่างกาย คือความตายนั่น แต่มันยังคงสืบเนื่องไปปรากฏตัวในอีกรูปแบบหนึ่ง โดยก่อให้เกิดชาติใหม่ ซึ่งเรียกกันว่า การเกิดใหม่

ถึงตอนนี้ มีคำถามอีกข้อหนึ่งว่า ถ้าหากบุคคลมีความไม่เที่ยง ไม่จริง หรือไม่มีแก่นสาร เช่น ตัวตนหรือวิญญาณ (อาตมัน) แล้ว อะไรเล่าที่สามารถไปมีเป็นใหม่หรือไปเกิดใหม่หลังจากการตายไปแล้ว ? แต่ก่อนที่จะกล่าวถึงชีวิตหลังจากตายไปแล้วนั้น ขอให้มาพิจารณากันก่อนว่า ชีวิตนี้คืออะไร ? และชีวิตนี้สืบเนื่องมาถึงปัจจุบันได้อย่างไร ? สิ่งที่เราเรียกว่าชีวิตนั้น อย่างที่เคยย่ออยู่บ่อย ๆ ก็คือการรวมตัวกันของชั้น ๕ ได้แก่ การรวมตัวกันของพลังงานทางร่างกายและจิตใจ ชั้น ๕ เหล่านี้มีความเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ไม่มีการคงที่อยู่เหมือนเดิมแม้แต่ขณะเดียว มีการเกิดและตายอยู่ทุกขณะ “ดูกรภิกษุ เมื่อชั้นทั้งหลาย เกิดแก่ และตายไป ทุกขณะ เธอก็เกิด แก่ และตาย” ด้วยเหตุนี้ แม้แต่ในช่วงที่มีชีวิตอยู่ในขณะนี้ เราก็กเกิดและตายอยู่ทุกขณะ แต่เราก็ยังคงดำเนินชีวิตอยู่ต่อไปได้ ถ้าเราเข้าใจได้ว่า ในชีวิตนี้เราสามารถดำเนินต่อไปได้ โดยปราศจากสสารที่ยั่งยืนถาวร เช่น อตตดา หรือวิญญาณ ทำไมเราจึงจะเข้าใจไม่ได้ว่า พลังเหล่านั้นสามารถคงอยู่ต่อไปได้โดยปราศจากอตตดาหรือวิญญาณหนุนหลังหลังจากที่ร่างกายได้หยุดทำงานไปแล้ว ?

เมื่อร่างกายนี้ไม่สามารถทำหน้าที่ได้อีกต่อไปแล้วนั้น พลังงานทั้งหลายหาได้ตายไปพร้อมกับร่างกายไม่ แต่มันยังคงไปยึดเรือนร่างอื่นต่อไป ซึ่งเราเรียกว่าอีกชีวิตหนึ่ง ในเด็กทารก อินทรีย์ต่าง ๆ ทั้งทางร่างกาย สมอง และสติปัญญา ยังอ่อนแอ

ไม่แข็งแรงเต็มที่ แต่อินทรีย์เหล่านี้ก็มีศักยภาพภายใน ที่จะทำให้เกิดการเจริญเติบโตเป็นผู้ใหญ่โดยสมบูรณ์ได้ พลังงานทางร่างกาย และจิตใจ ซึ่งประกอบกันเป็นบุคคลก็เช่นเดียวกัน มีพลังในตัวเอง ที่จะไปยึดร่างใหม่ แล้วค่อย ๆ เจริญเติบโตและรวบรวมพลัง ขึ้นมาใหม่จนสมบูรณ์เต็มที่

กฎปัจเจกพยาการ

ด้วยเหตุที่ไม่มีสิ่งใดเที่ยงแท้จริงยั่งยืน ดังนั้นจึงไม่มีอะไร ส่งต่อกันจากขณะหนึ่งไปยังอีกขณะหนึ่ง เป็นที่ปรากฏชัดว่า ไม่มีสิ่งเที่ยงแท้หรือสิ่งจริงยั่งยืนใด สามารถผ่านหรือโยกย้าย จากชีวิตหนึ่งไปสู่อีกชีวิตหนึ่งได้ เป็นแต่เพียงการโยงโยนที่ดำเนิน ไปอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย และมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ทุกขณะ อันที่จริงแล้ว การโยงโยนนี้เป็นแต่เพียงการเคลื่อนไหวเท่านั้น อุปมาเหมือนเปลวไฟที่ลุกไหม้อยู่ตลอดคืนนั้น จะว่าเป็นเปลวไฟ เดียวกันก็ไม่ใช่ จะว่าเป็นเปลวไฟใหม่ก็ไม่ใช่ เด็กทารกที่เติบโต เป็นผู้ใหญ่อายุ ๖๐ ปี จะว่าชายอายุ ๖๐ ปีคนนี้เป็นคนเดียวกับ เด็กที่มาสู่อายุ ๖๐ ปีก็ไม่ใช่ จะว่าเป็นคนอื่นหรือก็ไม่ใช่อีก ใน ทำนองเดียวกัน ผู้ที่ตายจากโลกนี้แล้วไปเกิดใหม่ในโลกอื่น จะว่า เป็นบุคคลเดียวกันก็ไม่ใช่ จะว่าเป็นคนอื่นก็ไม่ใช่ (น จ โส น จ อญฺโธ) มันเป็นความต่อเนื่องของเส้นโยงโยนเดียวกัน ข้อ

แตกต่างระหว่างการตายกับการเกิด เป็นไปเพียงชั่วขณะจิตเดียว กล่าวคือ ขณะจิตสุดท้ายในชีวิตนี้เป็นเงื่อนไขให้แก่ขณะจิตแรก ในสิ่งที่เรียกว่าชีวิตโลกหน้า ซึ่งโดยที่แท้แล้วก็เป็นการต่อเนื่องของสายโยงใยอันเดียวกันนั่นเอง ในช่วงที่เรายังมีชีวิตอยู่ในโลกนี้ก็เช่นเดียวกัน ขณะจิตหนึ่งเป็นเงื่อนไขให้แก่ขณะจิตถัด ๆ ไป ดังนั้นตามทัศนะของชาวพุทธ ปัญหาเกี่ยวกับชีวิตหลังตายนี้ จึงไม่ได้เป็นเรื่องลึกลับใหญ่โต และชาวพุทธก็ไม่ได้วิตกกังวลในปัญหาข้อนี้

ตราบไต่ที่ยังมีต้นเหตุที่ทำให้มีให้เป็น วงจรแห่งการต่อเนื่อง (สงสาร) ก็คงดำเนินต่อไปอยู่ตราบนั่น วงจรแห่งการต่อเนื่องนี้จะยุติลงได้ ก็ต่อเมื่อพลังผลักดันของมัน คือต้นเหตุ ถูกตัดด้วยปัญญา ซึ่งมองเห็นความแท้จริง สัจธรรม คือ นิรวาณ (พระนิพพาน)

พุทธชินราช, ธิเบต

บทที่ ๔

อริยสัจข้อที่ ๓

นิโรธ : ความดับทุกข์

อริยสัจข้อที่ ๓ คือ การปลดปล่อย การปลดปล่อย การมีอิสระจากทุกข์ จากวัฏฏะแห่งทุกข์ นี้เรียกว่าอริยสัจแห่งความดับทุกข์ (ทุกข์นิโรธอริยสัจ) คือนิพพาน ซึ่งเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางมากกว่า ในรูปของภาษาสันสกฤตว่า นิรวาณะ การที่จะขจัดทุกข์ให้ได้โดยสมบูรณ์นั้น บุคคลจะต้องกำจัดรากเหง้าของทุกข์คือความอยาก (ตัณหา) ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ดังนั้น นิรวาณะจึงเรียกได้อีกอย่างหนึ่งว่า ตณฺหุขย ซึ่งหมายถึงความสิ้นไปแห่งตัณหา

ภาษากนภาษาธรรม

คราวนี้ท่านอาจจะถามว่า *ก็จะไรละคือนิรวาณะ ?* มีหนังสืออยู่หลายเล่มที่เขียน ๆ กันเพื่อตอบปัญหาธรรมดาสามัญข้อนี้ แต่คำตอบในหนังสือเหล่านั้นยังมีอยู่มากก็ยิ่งก่อให้เกิดความสับสนมากกว่าที่จะให้ความกระจ่างเกี่ยวกับเรื่องนี้ การใช้ถ้อยคำต่าง ๆ มาอธิบายตามหลักเหตุผลเพียงอย่างเดียวนั้น ย่อมไม่อาจตอบปัญหาข้อนี้ได้อย่างสมบูรณ์และเป็นที่น่าพอใจได้ เพราะภาษามนุษย์มีอยู่จำกัดไม่พอที่จะนำมาแสดงสภาพที่จริงแท้ของบรมสัจจะ หรือปรมัตถสัจจะ คือนิรวาณะนี้ได้ ภาษาถูกมวลมนุษยส์สร้างขึ้นมาใช้เพื่ออธิบายสิ่งหรือแนวความคิดต่าง ๆ ที่สามารถสัมผัสรับรู้ได้ด้วยอายตนะทั้ง ๖ (ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ) แต่ประสบการณ์ในทางโลกุตตระ อย่างเช่นบรมสัจจะนี้เป็นคนละประเภทกัน ดังนั้นจึงไม่สามารถหาถ้อยคำใด ๆ มาอธิบายประสบการณ์ประเภทนี้ได้ เช่นเดียวกับที่ปลา (น่าจะเป็นเต่ามากกว่า - ผู้แปล) ไม่สามารถหาถ้อยคำใด ๆ ในภาษาของตนมาอธิบายสภาพของแผ่นดินที่เป็นของแข็งให้เป็นที่เข้าใจได้ ซึ่งเรื่องของเรื่องมีอยู่ว่า เต่าบอกสหายปลาของตนว่าตน (เต่า) เพิ่งจะเดินทางบนบกกลับลงมายังทะเลสาบ “*จันรี*” ปลาพูด “*เพื่อนคงหมายถึงไปว่ายน้ำบนบกมาละสิ*” ฝ่ายเต่าก็พยายามอธิบายว่า บนแผ่นดินนั้นเขาไม่ใช้วิธีว่ายน้ำบนบก เพราะแผ่นดิน

เป็นของแข็ง เขาจึงต้องใช้วิธีเดินไปบนแผ่นดิน แต่ปลาก็ยังได้เกี่ยว ยืนยันว่า สภาพที่เป็นของแข็งอย่างที่เดาว่านั้นคงจะไม่มี มันจะต้องเป็นของเหลวเหมือนน้ำในทะเลสาบ ที่สามารถผุดดำและว่ายน้ำไปมาได้

ถ้อยคำต่าง ๆ นั้น เป็นสัญลักษณ์ใช้แทนสิ่งและความคิดต่าง ๆ ที่เราได้เคยรู้จักกันมาแล้ว และสัญลักษณ์เหล่านั้นย่อมไม่สามารถเป็นสื่อถ่ายทอดลักษณะที่จริงแท้ แม้กระทั่งของสิ่งที่เป็นธรรมดาสามัญต่าง ๆ ได้ ภาษาเป็นสิ่งมายา ที่จะทำให้เข้าใจในเรื่องสัจจะ ผิดพลาดไปได้ ด้วยเหตุนี้จึงมีคำกล่าวในลังกาวดารสูตรว่า กนโง่ ย่อมติดอยู่ในถ้อยคำ เหมือนช้างติดอยู่ในโคลนตมฉะนั้น

กระนั้นก็ตาม เราก็คงไม่มีทางอื่นนอกจากจะต้องใช้ภาษามาอธิบายอยู่ดี แต่ถ้าหากว่านิรวาณะนี้เราจะใช้ศัพท์ในทางบวกต่าง ๆ มาช่วยอธิบาย ซึ่งแม้ว่าศัพท์ในทางบวกต่าง ๆ เหล่านั้น จะช่วยให้เราเข้าใจแนวความคิดเกี่ยวกับนิรวาณะในทันทีทันใดได้ แต่สิ่งที่เราเข้าใจนั้นอาจจะตรงข้ามกับความจริงไปก็ได้ ดังนั้นโดยทั่ว ๆ ไปจึงนิยมอธิบายนิรวาณะด้วยการใช้ศัพท์ในเชิงลบ (ปฏิเสธ) เช่น ใช้ว่า ตณฺหุภฺย (ความสิ้นไปแห่งตัณหา) อสงฺขต (ไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง, ไม่เป็นไปตามเงื่อนไข) นิพฺพาน (ความดับหรือความดับสนิท)

คำนิยามของนิพพาน

คราวนี้ เราลองมาพิจารณาคำนิยามและคำอธิบายของนิรวาณะ เท่าที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ภาษาบาลีดั้งเดิมต่าง ๆ ดูบ้าง

“นิรวาณะ คือ การดับสนิทแห่งความอยาก (ตัณหา) การสละความอยาก การละทิ้งความอยาก การปลดปล่อยจากความอยาก การถอนออกจากความอยาก”

“คือ การสงบระงับไปแห่งสังขตธรรมทั้งปวง การสละกิเลสทั้งปวง การดับไปแห่งความอยาก การถอนออกจากความอยาก การดับไปแห่งความอยาก คือ นิพพาน”

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย อสังขตธรรมเป็นไฉน ? ดูกรภิกษุทั้งหลาย คือความสิ้นไปแห่งความกำหนัด (ราคะขโย) ความสิ้นไปแห่งความโกรธ (โทสะขโย) ความสิ้นไปแห่งความหลง (โมหะขโย) ดูกรภิกษุทั้งหลาย นี้แลเรียกว่าสังขตธรรม”

“ดูกรราคะ ความสิ้นไปแห่งความอยาก (ตณฺหุขโย) คือ นิพพาน”

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย ธรรมที่มีปัจจัยปรุงแต่งหรือไม่มีปัจจัยปรุงแต่งใด ๆ ก็ตามที่มียอยู่ การคลายกำหนัด (วิราคะ) นับเป็นยอดแห่งธรรมทั้งปวง” วิราคะก็คือ การมีอิสระจากมานะ การทำลายความกระหาย การถอนความยึดมั่น การเข้าไปตัดวัฏฏะ การสิ้นไปแห่งตัณหา การคลายกำหนัด การดับไป คือนิพพาน”

เมื่อปริพพาชกคนหนึ่งถามพระสารีบุตร อัครสาวกของ

พระพุทธเจ้าว่า “นิพพานคืออะไร ?” คำตอบของพระสารีบุตร ก็มีลักษณะเหมือนกับนิยามของอสังขตะที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ นั่นว่า “ความดับไปแห่งความใคร่ ความดับไปแห่งความโกรธ ความดับไปแห่งความหลง”

“การทอดทิ้งและการกำจัดความอยากและความพอใจ ในอุปาทานชั้น ๕ คือความดับทุกข์”

“ความดับไปแห่งวิญญูะ และความมีเป็นเสียได้ คือ นิพพาน”

นอกจากนั้น พระพุทธเจ้ายังได้ตรัสถึงนิรวาณะไว้ว่า

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย สภาวะที่ไม่เกิด ไม่แก่ และที่ปัจจัยปรุงแต่งไม่ได้ นั้นมีอยู่ หากไม่มีสภาวะที่ไม่เกิด ที่ไม่แก่ และที่ปัจจัยปรุงแต่งไม่ได้ เช่นนี้ ก็จะไม่มีการสลัดออกจากสภาวะที่เกิด ที่แก่ และที่มีปัจจัยปรุงแต่ง แต่เพราะมีสภาวะที่ไม่เกิด ที่ไม่แก่ และที่ปัจจัยปรุงแต่งไม่ได้ ฉะนั้น จึงมีการสลัดออกจากสภาวะที่เกิด ที่แก่ และที่มีปัจจัยปรุงแต่ง”

“ที่ซึ่งไม่มีธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม การหมายรู้เกี่ยวกับ ความยาวและความกว้าง ความละเอียดและความหยาบ ความดี และความชั่ว นามและรูป ได้ถูกทำลายไปทั้งหมด ไม่มีโลกนี้ ไม่มีโลกหน้า ไม่มีการมา ไม่มีการไป ไม่มีการดำรงอยู่ ไม่มี การตาย ไม่มีการเกิด ไม่มีอายุตณะภายนอก”

ด้วยเหตุที่นิรวาณะมีการอธิบายด้วยศัพท์เชิงปฏิเสธ (ลบ) เช่นนี้ จึงมีคนเป็นจำนวนมากมีความเข้าใจอย่างผิด ๆ ว่า นิรวาณะ

เป็นสภาวะเชิงปฏิเสธ (ลบ) และเป็นสภาวะที่แสดงถึงการทำลาย
 อดตา ซึ่งความจริงแล้วนิรวาณะไม่ได้ทำลายอดตาแต่อย่างใด
 เพราะที่ไม่มีอดตาที่จะให้ทำลาย หากจะถือว่าเป็นการทำลาย
 แล้ว ก็จะเป็นการทำลายโมหะ เป็นการทำลายความเข้าใจผิด
 เกี่ยวกับอดตาต่างหาก

เป็นการไม่ถูกต้องนักที่จะพูดว่านิรวาณะเป็นสภาวะที่ไม่มี
 (ลบ) หรือเป็นสภาวะที่มีอยู่ (บวก) ความคิดว่า “ไม่มี” (ลบ) และ
 “มี” (บวก) นี้ เป็นเรื่องในเชิงเปรียบเทียบ และอยู่ในขอบเขต
 ของ “ทวิภาวะ เป็นคู่ๆ” ศัพท์ต่างๆ เหล่านี้ไม่สามารถนำมาใช้
 กับ “นิรวาณ” ซึ่งเป็นปรมัตถสัจจะ ที่อยู่เหนือทวิภาวะและการ
 เปรียบเทียบ

ถ้อยคำในเชิงปฏิเสธ (ลบ) นั้นก็ได้หมายถึงสภาวะที่พูดถึง
 “ความไม่มี” เสมอไป อย่างเช่นคำว่า “มีพลานามัยดี” ในภาษา
 บาลีหรือภาษาสันสกฤต ใช้ว่า “อาโรกยา” ซึ่งเป็นคำในเชิง
 ปฏิเสธ มีความหมายโดยพยัญชนะว่า “ความไม่มีโรค” ดังนั้น
 คำว่า “อาโรกยา” นี้จึงมิได้เป็นสภาวะที่เป็นปฏิเสธเลย คำว่า
 “ความไม่ตาย” (ตรงกับภาษาสันสกฤตว่า อมฤต หรือภาษา
 บาลีว่า อมตตะ) ซึ่งเป็นไวพจน์ของนิรวาณะเช่นเดียวกันนั้น เป็น
 คำในเชิงปฏิเสธ แต่ก็มิได้หมายความว่าความไม่ตายเป็นสภาวะ
 ที่เป็นความปฏิเสธ การปฏิเสธคุณค่าที่เป็นลบนั้น หาได้ทำให้
 สภาวะนั้นเป็นสิ่งลบไปไม่ คำไวพจน์อีกคำหนึ่งของนิรวาณะ

คือความหลุดพ้น (บาลีว่า มุตฺติ สันสกฤตว่า มุक्ति) คงไม่มีใครพูดว่าความหลุดพ้นนี้เป็นสภาพไม่มี แต่ว่าความหลุดพ้นนั้นเองจะมีลักษณะความไม่มีอยู่ด้วย เพราะความหลุดพ้นนั้นคือความเป็นอิสระจากบางสิ่งที่เป็นอุปสรรค ซึ่งเป็นความชั่วและเป็นไปในเชิงลบ แต่ความหลุดพ้นเองมิได้เป็นสิ่งปฏิเสธแต่อย่างใด ดังนั้น นิรวาณ มุตฺติ หรือ วิมุตฺติ ความหลุดพ้นอมตะ จึงได้แก่ความหลุดพ้นจากความชั่วทั้งปวง เป็นความหลุดพ้นจาก โลภะ โทสะ และโมหะ เป็นความหลุดพ้นจากทุกอย่าง จาก ทวิภาวะ จากการเปรียบเทียบ จากกาละ และจากเทศะ

แนวทางสู่นิพพาน

ความคิดที่ว่านิรวาณะเป็นปรมัตถสัจจะนี้ เราอาจจะพบได้ในชาตวิภังกสูตร (สูตรที่ ๑๔๐) แห่งมัชฌิมนิกาย ซึ่งพระสูตรที่สำคัญยี่งนี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ปุ๊กกุสาติ (เคยกล่าวถึงมาแล้ว) ซึ่งเป็นคนฉลาดเฉลียวและหนักแน่น ที่พระองค์ได้ทรงพบที่บ้านช่างหม้อในราตรีอันสงบเงียบบรรดาตรีหนึ่ง พระสูตรนี้มีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

มนุษย์ประกอบขึ้นจากธาตุ ๖ คือ ปรฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ อากาศธาตุ และวิญญานธาตุ แต่เมื่อแยกธาตุเหล่านั้นออกไปแล้ว ก็ไม่เหลือสิ่งใดที่เป็น “ของเรา” “ตัวเรา”

หรือ “อตตาของเรา” รู้แต่เพียงว่าวิญญานธาตุนั้นเกิดขึ้นอย่างไรและดับไปอย่างไร ด้วยการรู้แจ้งนี้ จิตของบุคคลย่อมคลายกำหนด ครั้นแล้วก็พบแต่ความสงบอันบริสุทธิ์ (อุเบกขา) ซึ่งสามารถนำไปสู่การบรรลุถึงซึ่งสภาวะอันสูงส่งทางจิต และจะรู้ว่า ความสงบอันบริสุทธิ์นี้จะดำรงอยู่ตลอดระยะเวลาอันยาวนาน แต่บุคคลนั้นจะมีความคิดว่า

“ถ้าเรารวมเอาความสงบที่บริสุทธิ์สะอาดนี้ ไปไว้ในภาวะแห่งอากาศธาตุที่ไม่มีขอบเขต (อากาศสัพพัญญายตนะ) และพัฒนาจิตให้สอดคล้องกับสภาวะนั้น นั่นแหละคือการปรุ่่งแต่งทางจิต (สังขต) ถ้าเรารวมเอาความสงบที่บริสุทธิ์สะอาดนี้ ไปไว้ในภาวะแห่งวิญญานธาตุที่ไม่มีขอบเขต (วิญญานัญญายตนะ) ...ในภาวะแห่งความไม่มีอะไร(อาภิญัญญายตนะ) หรือในภาวะแห่งเนวสัญญานาสัญญายตนะ และพัฒนาจิตให้สอดคล้องกับสภาวะนั้น นั่นแหละคือการปรุ่่งแต่งทางจิต จากนั้นบุคคลนั้นก็จะไม่สร้างและปรุ่่งแต่งจิตให้มีสันตติ และการเกิดใหม่ (ภว) หรือการทำลาย (วิภว) เมื่อไม่สร้างหรือไม่ปรุ่่งแต่งจิต ให้มีสันตติและการเกิดใหม่หรือการทำลายแล้ว ก็จะไม่ติดอยู่ในสิ่งใดในโลก เมื่อไม่ติดอยู่เช่นนี้ ก็จะไม่มีความทะยานอยาก เมื่อไม่มีความทะยานอยากแล้ว ก็จะมีแต่ความสงบระงับได้อย่างสมบูรณ์ (เป็นความดับสนิทในภายใน หรือที่บาลีก้าวว่า ปัจจตตเยว ปรีณิพพายาติ) จากนั้นก็จะรู้ว่า “สิ้นการเกิด มีชีวิตอยู่อย่างบริสุทธิ์ สิ่งที่ควร

ทำก็ได้กระทำแล้ว ไม่มีสิ่งใดที่จะต้องกระทำต่อไปอีก”

จากนั้น เมื่อบุคคลนั้นเสวยสุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือ อุเบกขาเวทนา ก็จะมีรู้นั้นเป็นสิ่งที่ไม่จริงยั่งยืน ไม่เกิดความ ยึดมั่น ถือมั่น ไม่มีอารมณ์คล้อยตามเวทนานั้น ๆ ไป ไม่ว่าจะ มี เวทนาชนิดใดเกิดขึ้น ก็จะเสวยเวทนานั้นด้วยการไม่ติดยึด (วิสยุดโต) รู้เท่าทันว่า เวทนาทั้งหลายทั้งปวงนั้นจะสงบระงับ ลงได้เมื่อกายแตกดับ เหมือนกับเปลวตะเกียงน้ำมันดับมอดลง เมื่อหมดน้ำมันและหมดไส้ตะเกียงฉะนั้น

“ดูกรภิกษุ ด้วยเหตุนี้บุคคลที่มีคุณสมบัติเช่นนั้น ย่อมเป็น ผู้ประกอบด้วยอุดมปัญญา เพราะว่าการรู้ถึงความดับไปแห่งทุกข์ ทั้งปวงนั้น คือ อริยปัญญาอันอุดม”

“ความหลุดพ้นของบุคคลที่มีรากฐานมาจากสัจจะนี้นั้น เป็นความหลุดพ้นที่ไม่หวั่นไหวคลอนแคลน ดูกรภิกษุ สิ่งใดที่ไม่จริงแท้ (โมสธมฺม) คือสิ่งเท็จ สิ่งที่จริงแท้ (อโมสธมฺม) คือ พระนิพพาน เป็นความจริงแท้ (สัจจะ) ดูกรภิกษุ เพราะเหตุนี้ บุคคลที่ประกอบคุณสมบัติเช่นนั้น ชื่อว่าเป็นผู้ประกอบด้วย บรมสัจจะ เพราะว่ามีอริยสัจจอันยอดเยี่ยม (ปรมอริยสัจ) คือ พระนิพพาน อันเป็นสิ่งจริงแท้”

ในที่แห่งอื่น พระพุทธเจ้าก็ทรงใช้คำว่า “สัจจะ” แทน นิพพานว่า “เราจะสอนสัจจะและทางไปสู่สัจจะแก่เธอ” สัจจะ ในที่นี้ย่อมหมายถึงนิรวาณะเป็นแน่แท้

ก็อะไรเล่าคือบรมสัจจะ ? ในทางพระพุทธศาสนา บรมสัจจะ มีอยู่ว่า ไม่มีสิ่งใดในโลกที่สมบูรณ์โดยสิ้นเชิง ทุกสิ่งทุกอย่างมีความเกี่ยวข้องกัน เป็นเงื่อนไขต่อกัน ไม่จริงยั่งยืน ไม่มีสิ่งที่เป็นแก่นสาร เช่น อตตตา วิญญูณ หรืออาตมัน ที่ไม่เปลี่ยนแปลง จีรังยั่งยืน และสมบูรณ์โดยสิ้นเชิง ไม่ว่าในร่างกายหรือนอกร่างกาย นี่เป็นบรมสัจจะ สัจจะย่อมไม่เป็นไปในเชิงลบ แม้ว่าคนจะนิยมพูดว่าเป็นสัจจะในเชิงลบก็ตามที่ การทำให้แจ้งซึ่งสัจจะนี้ กล่าวคือ การเห็นสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง (ยถาภูติ) โดยปราศจากมายา หรืออวิชชา ได้แก่ความสิ้นไปแห่งความกระหาย (ตณฺหุขย) และความดับไป (นิโรธ) แห่งทุกข์ ซึ่งก็คือนิรวาณะ มีสิ่งที่น่าสนใจและน่าจดจำไว้ ณ ที่นี้ว่า ในทัศนะของพุทธศาสนานิกายมหายานนั้น นิรวาณะมิได้แตกต่างไปจากสังสารเลย “สังสาร” และนิรวาณะเป็นสิ่งเดียวกัน ซึ่งขึ้นอยู่กับว่าจะมองกันในเชิงอตวิสัย หรือเชิงปรวินิยเท่านั้น ทัศนะของทางฝ่ายมหายานนี้น่าจะพัฒนามาจากความคิดที่มีอยู่ในคัมภีร์ภาษาบาลีดั้งเดิมของฝ่ายเถรวาท ซึ่งเราเพิ่งได้พูดถึงโดยย่อๆ มาแล้ว

เป็นการไม่ถูกต้องนักที่จะคิดว่า นิรวาณะเป็นผลตามธรรมชาติของความดับไปแห่งตัณหา นิรวาณะหาได้เป็นผลของสิ่งใดไม่ ถ้าหากนิรวาณะเป็นผลของสิ่งใดละก็ มันจะเป็นผลที่เกิดมาจากเหตุ เป็นสังขตะ ที่ถูกปรุงแต่งและเป็นไปตามเงื่อนไข

นิรวาณะมิได้เป็นเหตุและมีได้เป็นผล เพราะเป็นสิ่งที่อยู่เหนือเหตุและผล สัจธรรมมิได้เป็นผลและมิได้เป็นวิบาก มิได้ถูกปรุงแต่งขึ้นมาเหมือนสภาวะทางจิตใจที่ลึกลับ อย่างเช่น ฐานหรือสมาธิ ความจริงก็คือความจริง นิรวาณะก็คือนิรวาณะ มีสิ่งเดียวเท่านั้นที่ท่านควรทำ ก็คือการรู้แจ้งเห็นจริงในนิรวาณะ มีหนทางที่จะดำเนินไปสู่ความรู้แจ้งเห็นจริงในนิรวาณะ แต่นิรวาณะก็มีใช่ผลของหนทางนั้น เหมือนอย่างเมื่อท่านเดินไปตามทางขึ้นภูเขา ภูเขาก็มีได้เป็นผลหรือเป็นวิบากของหนทางนั้น หรือเมื่อท่านเห็นแสงสว่างชนิดหนึ่ง แสงสว่างนั้นก็มิได้เป็นผลของสายตาของท่าน

นิพพานแล้วไปไหน

มักจะมีคนถามกันว่า หลังจากนิรวาณะแล้ว จะเป็นอะไรที่นั่น? คำถามนี้เกิดขึ้นไม่ได้ เพราะว่านิรวาณะเป็นปรมัตถสังขัจ เมื่อเป็นขั้นปรมัตถแล้วเช่นนี้ ก็ไม่มีสิ่งใดอีกแล้วหลังจากนิรวาณะ หากจะยังมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งหลังจากนิรวาณะ สิ่งนั้นก็จะเป็นปรมัตถสังขัจ หาใช่นิรวาณะไม่ ภิกษุรูปหนึ่งนามว่าราชะ ได้ทูลถามปัญหาอีกรูปแบบหนึ่งกับพระพุทธเจ้าว่า “อะไรคือจุดประสงค์ (เป้าหมาย) ของนิรวาณะ?” ที่ตั้งปัญหานี้ขึ้นมานั้น เพราะผู้ถามคิดว่าจะต้องมีอะไรสักอย่างหลังจากนิรวาณะ จึงตั้งสมมุติฐานว่านิรวาณะ

มีจุดประสงค์หรือเป้าหมาย พระพุทธเจ้าทรงตรัสตอบว่า “ดูกร ราชะ คำถามนี้ไม่เข้าประเด็น (คืออยู่นอกประเด็น) ผู้ประพฤติ พรหมจรรย์มีนิรวาณะเป็นเป้าประสงค์ เป็นเป้าหมาย เป็นจุดมุ่งหมายสูงสุด”

มีวิธีบางอย่างที่คนนิยมมาใช้กันทั้ง ๆ ที่เป็นเรื่องไม่ถูกต้อง เช่นว่า “พระพุทธเจ้าเสด็จเข้าสู่นิรวาณะหรือปรินิรวาณะ หลังจากทรงสิ้นพระชนม์แล้ว” ซึ่งจากวลีเหล่านี้ได้ก่อให้เกิดการใช้จินตนาการคาดหมายเกี่ยวกับนิรวาณะ พอท่านได้อินวลีว่า “พระพุทธเจ้าเสด็จเข้าสู่นิรวาณะหรือปรินิรวาณะ” เช่นนี้ ท่านอาจจะนึกไปว่านิรวาณะเป็นภาวะ เป็นอาณาจักร หรือเป็นตำแหน่งอะไรสักอย่าง ซึ่งมีลักษณะมีเป็น แล้วก็พยายามจินตนาการถึงนิรวาณะในแง่ของความรู้สึกที่เกิดจากคำว่า “มีเป็น” ตามที่ท่านเคยรู้จักมา วลีที่นิยมใช้ว่า “เสด็จเข้าสู่นิรวาณะ” ไม่ตรงกับในคัมภีร์ดั้งเดิม เพราะในคัมภีร์ดั้งเดิมไม่มีสิ่งดังเช่นว่า “การเข้าสู่นิรวาณะหลังตาย” มีแต่คำว่า “ปรินิพพุโต” ซึ่งใช้ในความหมายว่าตาย สำหรับพระพุทธเจ้าหรือพระอรหันต์ ผู้ซึ่งได้รู้แจ้งนิรวาณะ แต่ไม่ได้หมายถึง “การเข้าสู่นิรวาณะ” คำว่า “ปรินิพพุโต” หมายถึงตายอย่างสนิท ดับอย่างสนิท หรือมอดอย่างสนิท เพราะว่าพระพุทธเจ้าหรือพระอรหันต์ ไม่ต้องกลับมาเกิดอีกหลังจากตายไปแล้ว

ยังมีคำถามอีกข้อหนึ่งว่า เกิดอะไรขึ้นกับพระพุทธเจ้า หรือ

พระอรหันต์ หลังจากที่ท่านสิ้นชีวิต หรือปรินิรวานะไปแล้ว ? คำถามนี้จัดเข้าในประเภทคำถามที่ตอบไม่ได้ (อวยากต) แม้เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสถึงปัญหาข้อนี้ ก็ทรงตรัสว่า ไม่มีถ้อยคำในภาษาของเราที่จะสามารถนำมาแสดงได้ว่า อะไรเกิดขึ้นกับพระอรหันต์หลังจากเสียชีวิตไปแล้ว เมื่อทรงตอบคำถามของวัจฉปริพาชก พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า คำต่าง ๆ เช่น “เกิด” หรือ “ไม่เกิด” ไม่สามารถนำมาใช้ในกรณีของพระอรหันต์ได้ เพราะว่ามีสิ่งต่าง ๆ เช่น รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณซึ่งเป็นสิ่งที่มีความเชื่อมโยงกับคำต่าง ๆ เช่น “เกิด” และ “ไม่เกิด” ได้ถูกทำลายและถูกกำจัดไปแล้วอย่างสิ้นเชิง จะไม่เกิดขึ้นอีกหลังจากที่พระอรหันต์ได้เสียชีวิตไปแล้ว

พระอรหันต์หลังจากเสียชีวิตไปแล้วมักจะถูกเปรียบว่าเหมือนกับไฟดับเมื่อหมดเชื้อฟืน หรือเหมือนกับเปลวตะเกียงดับเมื่อหมดไส้ตะเกียงและน้ำมัน เรื่องนี้จะต้องทำความเข้าใจให้กระจ่างชัดโดยปราศจากความสับสนว่า สิ่งที่เปรียบเทียบว่าเหมือนกับเปลวไฟหรือไฟที่ดับไปนั้น ไม่ใช่ในนิรวานะ แต่เป็นมนุษย์ผู้ประกอบด้วยขันธ ๕ ซึ่งเป็นผู้รู้แจ้งเห็นจริงในนิรวานะ ซึ่งข้อนี้จำเป็นจะต้องนำมากล่าวย้ำไว้ เพราะมีคนเป็นจำนวนมาก รวมทั้งพวกนักปราชญ์ที่สำคัญบางคน ยังเข้าใจผิดและตีความผิด ๆ ว่าเป็นการเปรียบเทียบกับนิรวานะ ความจริงนิรวานะเปรียบเทียบไม่ได้กับไฟหรือเปลวตะเกียงที่ดับไปนั้น

อภิปราย

อีกคำถามหนึ่งที่นิยมถามกันมีอยู่ว่า หากไม่มีตัวตน ไม่มีอาตมัน แล้วใครล่ะที่เป็นผู้รู้แจ้งเห็นจริงในนิรวาณะ ?

ก่อนที่จะไปพูดถึงนิรวาณะต่อไป อยากจะตั้งปัญหาถามก่อนว่า ใครเป็นผู้คิดถ้าหากว่าไม่มีตัวตน ? ซึ่งเราได้ทราบมาตั้งแต่ต้นแล้วว่า ความคิดนั้นแหละที่เป็นผู้คิด ไม่มีผู้คิดอยู่เบื้องหลังความคิด ในทำนองเดียวกัน ตัวปัญญา ตัวความรู้แจ้งนั้นแหละที่เป็นผู้รู้แจ้ง ไม่มีอึดตาอื่นที่อยู่เบื้องหลังความรู้แจ้งนั้น ในตอนที่พูดถึงเหตุเกิดของความทุกข์นั้น เราได้เห็นแล้วว่าอะไรก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นบุคคล วัตถุ หรือระบบ หากมีการเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นย่อมมีธรรมชาติ มีเชื้อของความดับ และมีธรรมชาติ มีเชื้อของความทำลายอยู่เสมอ ทุกข์ สังสารหรือการเวียนว่ายตายเกิด มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา ก็ย่อมมีความดับไปเป็นธรรมดา ทุกข์เกิดขึ้นเพราะตัณหา และดับไปเพราะปัญญา ตัณหาและปัญญาทั้งสองนี้มีอยู่ในขั้น ๕ ตามที่ได้แสดงมาแล้วข้างต้น

ด้วยเหตุนี้ ทั้งเชื้อของการเกิดขึ้นและเชื้อของความดับไปของตัณหาและปัญญา มีอยู่ในขั้น ๕ นี่คือความหมายที่แท้จริงของพุทธวจนะที่สำคัญที่ทรงตรัสไว้ว่า “ในร่างกายที่กว้างศอก ยาววาหนาคืบนี้แหละ ที่เราบัญญัติว่าโลก การอุปบัติขึ้นของโลก การดับไปของโลก และหนทางนำไปสู่การดับไปของโลก” นั่นก็

หมายความว่า อริยสัจ ๔ จะค้นหาได้ในขั้น ๕ คือ ภายในร่างกายของเราตัวเอง (คำว่า “โลก” ในพุทธวจนะบทนี้ ทรงใช้แทนทุกข์) นอกจากนั้นก็ยังมีคามหมายด้วยว่า ไม่มีอำนาจภายนอกใด ๆ ที่เป็นผู้สร้างการเกิดและการดับไปแห่งทุกข์

เมื่อได้เจริญและพัฒนาปัญญาไปตามอริยสัจข้อ ๔ (ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไปข้างหน้า) ก็จะทำให้มองเห็นความสลับซับซ้อนของชีวิต เห็นความจริงแท้ของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง เมื่อค้นพบความสลับ และได้มองเห็นสัจธรรมนี้ได้แล้ว พลังที่ปวงซึ่งเป็นตัวก่อให้เกิดความต่อเนื่องของสังสาระเพราะมายา ก็จะสงบระงับ และไม่สามารถสร้างสังขารได้อีกต่อไป เพราะไม่มีวิชาไม่มีความกระหาย ที่จะทำให้มีสันตติอีกต่อไป เช่นเดียวกับโรคทางจิต ซึ่งสามารถเยียวยารักษาให้หายได้ เมื่อผู้ป่วยได้ค้นพบและมองเห็นสมุฏฐาน หรือความเร้นลับของโรคนั้น ๆ ได้แล้ว

ตายก่อนตายเป็นสุขอย่างยิ่ง

ในเกือบทุกศาสนา บรมธรรม (Summum bonum) สามารถบรรลุถึงได้หลังจากตายไปแล้วเท่านั้น แต่นิรวาณะสามารถทำให้แจ้งได้ในขณะที่มีชีวิตอยู่ ไม่จำเป็นว่าจะต้องรอให้ท่านตายไปเสียก่อนจึงจะบรรลุได้

ผู้ที่รู้แจ้งเห็นจริงในสัจจะคือนิรวาณะนี้ ย่อมเป็นผู้ที่มี

ความสุขที่สุดในโลก เป็นผู้มีอิสระจากกิเลสและอาสวะทั้งปวง มีอิสระจากความกมลดกั้มและความเดือดเนื้อร้อนใจทั้งหลาย ที่เป็นตัวก่อทุกข์ เป็นผู้มีสุขภาพจิตสมบูรณ์ ไม่โหยหาอดีต ไม่ครุ่นคิดถึงอนาคต มีชีวิตอยู่เฉพาะกับปัจจุบันเพียงอย่างเดียว เป็นผู้มองเห็นคุณค่าและเพลิดเพลินกับสิ่งทั้งหลาย ด้วยความรู้สึกที่บริสุทธิ์ผุดผ่อง ปราศจากความคิดว่า อหังการ (ตัวเรา) มมังการ (ของเรา) เป็นผู้ยินดีปรีดาอยู่กับชีวิตที่บริสุทธิ์ เป็นผู้สำรวมอินทรีย์ ไม่มีความกระวนกระวาย มีแต่ความสงบสันติ เมื่อเป็นผู้ไม่มีความโลภความโกรธความหลง ไม่มีความเย่อหยิ่ง ความอหังการ และความมัวหมองทั้งหลายทั้งปวงเช่นนี้ ก็ย่อมเป็นผู้บริสุทธิ์ สุขภาพเรียบร้อย มีความรักให้แก่ทุกคน มีความเมตตา มีความกรุณา มีความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น มีความเข้าอกเข้าใจผู้อื่น และมีความใจกว้าง ให้ความช่วยเหลือแก่ผู้อื่นด้วยความบริสุทธิ์ใจ เพราะไม่ได้คำนึงถึงตัวเองเป็นที่ตั้ง เป็นผู้ไม่ได้ผลประโยชน์จากสิ่งใด ไม่ได้สะสมสิ่งใด ไม่ได้สะสมแม้กระทั่งคุณงามความดี เพราะว่าเป็นผู้มีอิสระจากความหลงผิดในตัวเอง และมีอิสระหลุดพ้นจากความกระหายเพื่อความอยาก มีอยากเป็นได้แล้ว

ไม่มีอะไรในนิพพาน

นิรวาณะอยู่เหนือถ้อยคำภาษาที่เป็นทวิลักษณะ (คู่ ๆ) และที่ใช้ในเชิงเปรียบเทียบทั้งหลาย ดังนั้น จึงอยู่เหนือสิ่งที่เราบัญญัติกันว่าความดีความชั่ว ความถูกความผิด ความมีอยู่ความไม่มีอยู่ แม้แต่คำว่า “ความสุข” ที่เรานำมาใช้อธิบายนิรวาณะ ก็มีลักษณะแตกต่างจากความสุขในโลกนี้อย่างสิ้นเชิง ครั้งหนึ่ง พระสารีบุตรกล่าวว่า “ดูกรอาวุโส นิรวาณะคือความสุข นิรวาณะคือความสุข” ดังนี้ พระอุทายีจึงย้ำว่า “ดูกรสหายสารีบุตร นิรวาณะจะเป็นความสุขได้อย่างไร หากไม่มีเวทนา” พระสารีบุตรได้ตอบคำถามนี้ในเชิงปรัชญา ซึ่งเกินกว่าที่คนธรรมดาจะเข้าใจได้ว่า “การไม่มีเวทนานั้นแหละ คือความสุข”

นิรวาณะอยู่เหนือการตรึกในเชิงตรรกศาสตร์ และการให้เหตุผล (อตกกาวจร) เรายังไปตกเถียงคาดเดาในเรื่องนิรวาณะ ปรมัตถสังज्ञหรือสังจธรรมนี้มากเท่าใด ก็ยังเป็นเรื่องเสียเวลาไปโดยเปล่าประโยชน์ เพราะเราจะไม่สามารถเข้าใจนิรวาณะได้โดยวิธีนั้นเลย

เช่นเดียวกับเด็กอนุบาลจะให้ไปตกเถียงเกี่ยวกับทฤษฎีสัมพันธภาพของไอน์สไตน์ เลยทีเดียวนั้น แยกยอมทำไม่ได้ แต่ถ้าหากแก่ได้ศึกษาเล่าเรียนด้วยความบากบั่นขยันหมั่นเพียรไปเรื่อย ๆ สักวันหนึ่งแกก็อาจจะเข้าใจในทฤษฎีสัมพันธภาพนั้นได้

นิรวาณะสามารถ “รู้แจ้งเห็นจริงได้ด้วยปัญญาภายใน

ของเราเอง” (ปตฺจจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญญูหิ) หากเราดำเนินตามอริยมรรคด้วยความมุมานะพยายาม ทำการฝึกฝน ทำการชำระ(จิต)ตัวเราเองให้บริสุทธิ์อย่างจริง ๆ จัง ๆ และให้สามารถบรรลุถึงการพัฒนาจิตใจที่เหมาะสมที่ควร ในวันหนึ่งเราก็อาจจะรู้แจ้งเห็นจริงว่า นิรวาณะมีอยู่ในตัวของเรานี่เอง โดยไม่ต้องไปเสียแรงเสียเวลากับการแผดเสียงเถียงกันด้วยถ้อยคำที่ยิ่งพูดก็ยิ่งทำให้ฉงน

ต่อไปจะได้กล่าวถึงมรรค ที่จะนำไปสู่การรู้แจ้งเห็นจริงในนิรวาณะ

บทที่ ๕

อริยสัจข้อที่ ๔

มรรค : หนทาง

มรรค ๘

อริยสัจข้อที่ ๔ คือหนทางที่จะนำไปสู่ความดับทุกข์ (ทุกข์ นิโรธคามินีปฏิปทา - อริยสัจ) หนทางสายนี้เรียกว่า “ทางสายกลาง” (มชฺฌิมา ปฏิปทา) เพราะงดเว้นจากข้อปฏิบัติที่เอียงสุด ๒ ประการ ข้อปฏิบัติเอียงสุดอย่างแรก ได้แก่ การแสวงหาความสุขด้วยกามสุข อันเป็นของต่ำทราม เป็นของธรรมดา ไม่เป็นประโยชน์ และเป็นทางปฏิบัติของสามัญชน ข้อปฏิบัติเอียงสุดอีกอย่างหนึ่ง คือการแสวงหาความสุขด้วยการทรมานตนเองให้เดือดร้อน ด้วยการบำเพ็ญทุกกรกิริยาในรูปแบบต่าง ๆ อันเป็นการทรมานร่างกาย เป็นสิ่งไม่มีค่า และเป็นสิ่งไม่มีประโยชน์ ในเบื้องต้นนั้น พระพุทธองค์ได้ทรงทดลองปฏิบัติข้อ

ปฏิบัติที่เอียงสุดทั้งสองประการนี้มาแล้ว ทรงพบว่าเป็นสิ่งที่ไร้ประโยชน์ จึงได้ทรงค้นพบทางสายกลางนี้ด้วยประสบการณ์ของพระองค์เอง ซึ่งเป็นทางที่ให้ทัศนะและปัญญา อันนำไปสู่ความสงบ ญาณ การตรัสรู้ และ นิรวาณ (พระนิพพาน) ทางสายกลางนี้โดยทั่วไปหมายถึง ทางมีองค์แปดประการอันประเสริฐ (อริยอฏฐังคิกมมุต) เพราะประกอบด้วยองค์หรือส่วนประกอบ ๘ ประการ คือ

๑. เข้าใจชอบ (สมมาทิฏฐิ)
๒. ดำริชอบ (สมมาสังกปป์)
๓. เจรจาชอบ (สมมาวาจา)
๔. กระทำชอบ (สมมากมมมุต)
๕. เลี้ยงชีพชอบ (สมมาอาชีวะ)
๖. พยายามชอบ (สมมาวายาม)
๗. ระลึกชอบ (สมมาสติ)
๘. ตั้งจิตมั่นชอบ (สมมาสมาธิ)

ในทางปฏิบัตินั้น คำสอนทั้งหมดของพระพุทธองค์ ที่ทรงอุทิศพระองค์สั่งสอนในช่วงเวลา ๔๕ ปีนั้น มีส่วนเกี่ยวข้องกับทางสายกลางนี้ ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง พระองค์ทรงอธิบายทางสายนี้ โดยใช้วิธีการและใช้คำพูดที่แตกต่างกันไปตามความแตกต่างของบุคคล โดยให้สอดคล้องกับระดับการพัฒนาและศักยภาพในการเข้าใจ และตามได้ทันของบุคคลเหล่านั้น แต่

สาระสำคัญของพระสูตรหลายพันสูตรที่กระจายอยู่ในคัมภีร์ต่าง ๆ ของพุทธศาสนา ล้วนแต่มีเรื่องเกี่ยวกับมรรคซึ่งประกอบด้วยองค์แปดอันประเสริฐนี้ทั้งนั้น

จะต้องไม่เข้าใจว่า องค์หรือส่วนประกอบ ๘ ประการของทางสายกลางนี้ ต้องนำไปประพฤติปฏิบัติทีละข้อ โดยเรียงตามลำดับหมายเลขดังรายการที่ให้ไว้ข้างต้นนั้น องค์ต่าง ๆ เหล่านั้นจะต้องพัฒนาให้มีขึ้นพร้อม ๆ กันมากบ้างน้อยบ้าง ตามแต่ขีดความสามารถของแต่ละบุคคลที่จะให้เป็นไปได้ องค์เหล่านี้ล้วนแต่เกี่ยวโยงถึงกัน และแต่ละองค์ก็ช่วยส่งเสริมองค์อื่น ๆ ไปด้วย

องค์ ๘ ประการเหล่านี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อส่งเสริมและทำให้หลักการ ๓ อย่างของการฝึกอบรม และการควบคุมตนเองของชาวพุทธมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น คือ

๑. ความประพฤติทางจริยศาสตร์ (ศีล)
๒. การควบคุมจิตใจ (สมาธิ)
๓. ปัญญา (ปัญญา)

ดังนั้น มันคงจะช่วยให้ได้เข้าใจองค์ ๘ ประการของทางสายกลางได้ดี และได้ใจความต่อเนื่องกันยิ่งขึ้น หากเราจะจัดแบ่งกลุ่มอธิบายองค์ ๘ ประการตามหัวข้อทั้งสามนั้น ความประพฤติทางจริยศาสตร์ (ศีล) ถูกสร้างขึ้นมาจากความคิดอันกว้างไกล ที่ต้องการให้มีความเมตตาและความกรุณาโดยไม่เลือกที่รักมักที่ชังต่อสรรพสัตว์ทั้งปวง โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานคำสอนของ

พระพุทธเจ้า เป็นที่น่าเสียดายว่ามีนักปราชญ์หลายท่าน สัมมุติการณอันยิ่งใหญ่ในคำสอนของพระพุทธองค์ในข้อนี้ไป และพากันไปหมกมุ่นอยู่แต่ในเรื่องนอกประเด็นทางด้านปรัชญาและอภิปรัชญาที่น่าเบื่อหน่าย เมื่อพูดและเขียนเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ทรงประทานคำสอนของพระองค์ไว้ ก็ “เพื่อประโยชน์แก่ชนหมู่มาก เพื่อความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์แก่ชาวโลก” (พหูชนหิตาย พหูชนสุขาย โลกานุกมฺปาย)

คุณสมบัติของคนสมบูรณ์แบบ

ในทางพระพุทธศาสนา การที่บุคคลจะเป็นคนสมบูรณ์ได้นั้น จะต้องมีการพัฒนาคุณสมบัติ ๒ ด้านให้เท่าเทียมกัน คือ ด้านกรุณา และด้านปัญญา กรุณาในที่นี้ หมายถึง ความรัก ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเอื้ออาทร ความอดทน และคุณสมบัติอันประเสริฐทางด้านอารมณ์หรือคุณสมบัติทางด้านจิตใจอย่างอื่น ๆ ส่วนปัญญาหมายถึงทางด้านพุทธิปัญญา หรือคุณสมบัติทางด้านจิต หากบุคคลใดพัฒนาเฉพาะด้านอารมณ์ ไม่ยอมพัฒนาทางด้านพุทธิปัญญา บุคคลนั้นอาจจะกลายเป็นคนโง่แต่มีจิตใจดี ส่วนผู้ใดพัฒนาเฉพาะด้านพุทธิปัญญา แต่ไม่ยอมพัฒนาทางด้านอารมณ์ ผู้นั้นอาจจะกลายเป็นคนฉลาดแต่จิตใจกระด้าง ไม่มีน้ำใจกับผู้อื่น เพราะฉะนั้น การที่จะให้เป็นคนสมบูรณ์แบบได้นั้น

จะต้องพัฒนาทั้งสองด้านให้เท่าเทียมกัน นั่นคือจุดมุ่งหมายของวิถีชีวิตแบบพุทธ คือวิถีชีวิตที่มีปัญญาและมีความกรุณาเชื่อมโยง ไม่แยกออกจากกัน ดังจะได้กล่าวถึงข้างหน้า

องค์ประกอบด้านศีล

ในแนวความประพฤติทางจริยศาสตร์ (ศีล) ซึ่งตั้งอยู่บนฐานของความเมตตาและความกรุณานั้น มีองค์ประกอบของอริยอัฏฐังคิกมรรคอยู่ ๓ ข้อ คือ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และ สัมมาอาชีวะ (ได้แก่ ข้อที่ ๓, ๔ และ ๕)

สัมมาวาจา (เจรจาชอบ) หมายถึง (๑) จงดเว้นจากการพูดปด (๒) จงดเว้นจากการลอบกัด จากการพูดส่อเสียด และการพูดใดๆ ที่อาจจะก่อให้เกิดความเกลียดชัง ความเป็นศัตรู ความแตกแยก และความไม่สมานสามัคคี ระหว่างบุคคลหรือหมู่คณะ (๓) จงดเว้นจากพูดคำกริ้วกราด คำหยาบ คำไม่สุภาพ คำอาฆาต และคำด่าทอ (๔) จงดเว้นจากคำพูดเพ้อเจ้อ คำที่ไร้ประโยชน์ คำพูดที่ไร้สาระ คำพูดโง่ ๆ และการขูขบขินินทา

เมื่อจงดเว้นจากวาจาที่ผิดและเป็นโทษต่าง ๆ เหล่านี้ได้แล้ว บุคคลก็ต้องพูดแต่คำสัตย์ ใช้คำพูดที่แสดงความเป็นมิตรไมตรี คำพูดที่เป็นประโยชน์ คำพูดที่ไพเราะ คำพูดที่สุภาพ คำพูดที่มีความหมาย และคำพูดที่เอื้อประโยชน์ บุคคลไม่พึงพูดด้วยความ

ประมาท คือพูดให้ถูกกาลเทศะ ถ้าไม่สามารถพูดสิ่งที่มีประโยชน์ได้ ก็ควรนิ่งเงียบ ไม่ต้องพูดอะไรออกไป

สัมมากัมมันตะ (การงานชอบ) มีจุดมุ่งหมายเพื่อส่งเสริมความประพฤติกัมมศีลธรรม มีเกียรติ และมีสันติ เป็นการสอนเราให้ห่างเหินจากการทำลายชีวิต จากการลักทรัพย์ จากการกระทำที่ไม่ซื่อสัตย์สุจริต จากการประพฤตินิดในกาม และสอนให้เรารู้จักช่วยเหลือผู้อื่นให้ไปดำเนินชีวิตที่มีสันติและมีเกียรติในทางที่ถูกต้อง

สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) หมายถึง ให้ห่างเหินจากการเลี้ยงชีวิต ด้วยอาชีพที่นำความเดือดร้อนมาให้แก่ผู้อื่น เช่น ค้าอาวุธสงครามและอาวุธร้ายแรง ค้าขายเครื่องทองของเมา ค้าขายยาพิษ เว้นจากการฆ่าสัตว์ และการหลอกลวงผู้อื่น เป็นต้น และเลี้ยงชีวิตด้วยอาชีพที่มีเกียรติ ไม่เป็นที่ตำหนิติเตียน และไม่เป็นการเบียดเบียนต่อผู้อื่น ในที่นี้เราคงจะมองเห็นได้อย่างชัดเจนว่า พระพุทธศาสนาต่อต้านอย่างแข็งขันต่อสงครามในทุกรูปแบบ เมื่อได้วางแนวปฏิบัติไว้ว่า การค้าอาวุธสงครามและอาวุธร้ายแรงเป็นความชั่วร้าย และเป็นแนวดำเนินชีวิตที่ไม่สุจริตยุติธรรม

องค์ประกอบ ๓ ประการของมรรค ๘ เหล่านี้ (สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ) เป็นองค์ประกอบของความประพฤติกัมมศีลธรรม ฟังเข้าใจว่า ความประพฤติกัมมศีลธรรมและทางศีลธรรมของชาวพุทธนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อส่งเสริมชีวิต

ที่มีความสุขและสมัคสมานสามัคคี ทั้งแก่ปัจเจกบุคคลและแก่สังคม ความประพฤติด้านศีลธรรมนี้ ถือได้ว่าเป็นรากฐานสำคัญต่อการบรรลุธรรมทางด้านจิตใจที่สูงยิ่งขึ้นไปอีก การพัฒนาทางด้านจิตใจ ย่อมเป็นไปได้หากปราศจากพื้นฐานทางด้านศีลธรรมนี้

องค์ประกอบด้านสมาธิ

ข้อต่อมา คือ การควบคุมจิตใจ (สมาธิ) ที่รวมอยู่ในข้อนี้ได้แก่ องค์ประกอบของมรรค ๘ ข้อ คือ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ (ข้อที่ ๖, ๗ และ ๘)

สัมมาวายามะ (พยายามชอบ) คือความมุ่งมั่นพยายาม ดังนี้ (๑) พยายามป้องกันความชั่วและอกุศลธรรมไม่ให้เกิดขึ้นในจิตใจ (๒) พยายามกำจัดความชั่วและอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นในจิตใจแล้วนั้น (๓) พยายามสร้างหรือทำความดีและกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดในจิตให้เกิดขึ้น และ (๔) พยายามพัฒนาและทำความสมบูรณ์ให้แก่ความดีและกุศลธรรมที่เกิดขึ้นในจิตแล้วนั้น

สัมมาสติ (ระลึกชอบ) คือ คอยกำหนดรู้ คอยใส่ใจ และ

คอยสนใจในสิ่งเหล่านี้ คือ (๑) ตั้งสติกำหนดพฤติกรรมทางร่างกาย (ภยานุปัสสนา) (๒) ตั้งสติกำหนดเวทนาหรือความรู้สึก (เวทนานุปัสสนา) (๓) ตั้งสติกำหนดพฤติกรรมทางจิต (จิตตานุปัสสนา) และ (๔) ตั้งสติกำหนด แนวคิด ความคิด ทฤษฎี และสรรพสิ่ง (ธมมานุปัสสนา)

การปฏิบัติสมาธิด้วยการกำหนดลมหายใจ (อานาปานสติ) เป็นแนวปฏิบัติที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายอย่างหนึ่ง เป็นการปฏิบัติเพื่อพัฒนาจิตใจโดยเชื่อมโยงกับร่างกาย และยังมีวิธีการพัฒนาสติอีกหลายอย่างที่เชื่อมโยงกับร่างกาย แยกไปตามประเภทของสมาธิ

ในส่วนที่เกี่ยวกับความรู้สึก หรือเวทนานั้น คือ การที่บุคคลกำหนดรู้ความรู้สึกและเวทนาทุกรูปแบบ ทั้งเวทนาอันเป็นสุข เวทนาอันเป็นทุกข์ และเวทนาอันเป็นกลาง ๆ ว่า มันเกิดขึ้นได้อย่างไร และมันดับได้อย่างไร

ในส่วนที่เกี่ยวกับจิตตานุปัสสนานั้น คือ การที่บุคคลกำหนดรู้ว่า จิตของตนมีความกำหนดหรือไม่ ตกอยู่ในอำนาจของความโกรธหรือไม่ ตกอยู่ในอำนาจของความหลงหรือไม่ มีความฟุ้งซ่าน หรือมีความแน่วแน่ เป็นต้น

ในด้านที่เกี่ยวกับแนวคิด ความคิด ทฤษฎี และสรรพสิ่ง (ธมมานุปัสสนา) นั้น บุคคลควรรู้สภาวะของสิ่งเหล่านั้นว่า มันเกิดดับได้อย่างไร สามารถพัฒนาได้อย่างไร สามารถบังคับ

ได้อย่างไร สามารถทำลายไปได้อย่างไร เป็นต้น

สมาธิทั้ง ๔ รูปแบบนี้มีคำอธิบายอย่างละเอียดใน สติ
ปัฏฐานสูตร (การตั้งจิต)

องค์ประกอบประการที่ ๓ ซึ่งเป็นประการสุดท้ายของการ
ควบคุมทางจิต (สมาธิ) คือ สัมมาสมาธิ อันจะนำไปสู่ชฺยาน
(ฌาน) ๔ ซึ่งโดยทั่วไปเรียกในคำภาษาอังกฤษว่า trance หรือ
recueillement

ในชฺยาน (ฌาน) ที่ ๑ (ปฐมฌาน) สามารถกำจัด กามตัณหา
และอกุศลจิตบางชนิด เช่น ความกำหนัด พยาบาท เชื่องซึม
วิตกกังวล ฟุ้งซ่าน และความสงสัยเสียได้ ทำให้มีปิติและสุข
ตลอดจนมีพฤติกรรมทางจิตอย่างอื่น ๆ

ในชฺยาน (ฌาน) ที่ ๒ (ทุติยฌาน) สามารถระงับกิจกรรม
ทางพุทธิปัญญาไว้ได้ จิตพัฒนาจนถึงขั้นสงบแน่วแน่เป็นหนึ่งเดียว
(เอกัคคตา) กับยังมีปิติและสุขอยู่ต่อไป

ในชฺยาน (ฌาน) ที่ ๓ (ตติยฌาน) ความรู้สึกเอิบอิมใจ
(ปิติ) ซึ่งเป็นแนวหน้าอย่างหนึ่งได้ดับไป ในขณะที่สุขและเอกัคคตา
ยังมีอยู่ต่อไป

ในชฺยาน (ฌาน) ที่ ๔ (จตุตถฌาน) ความรู้สึกทั้งหลาย
ทั้งที่เป็นสุขและเป็นทุกข์ ทั้งที่เป็นปิติและเศร้าโศก ดับไปทั้งหมด
เหลือแต่เอกัคคตาและสัมปชัญญะ

ด้วยเหตุนี้ จิตสามารถฝึกหัด ควบคุมและพัฒนาได้โดยอาศัย

สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ

องค์ประกอบด้านปัญญา

องค์ประกอบของมรรค ๘ ที่เหลืออีก ๒ อย่าง คือ สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) และสัมมาทิฏฐิ (เข้าใจชอบ) ประกอบเป็น “ปัญญา”

สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) หมายถึง ดำริที่สละโลกอกบวช ดำริที่จะคลายกำหนด ดำริที่จะมีเมตตา ดำริที่จะไม่ใช้ความรุนแรง โดยให้พยายามครอบคลุมไปถึงสรรพสัตว์ทั้งมวล เป็นที่น่าตั้งข้อสังเกตไว้ว่า การดำริที่จะสละโลกอกบวชก็ดี การดำริที่จะมีเมตตาและดำริที่จะไม่ใช้ความรุนแรงก็ดี จัดอยู่ในฝ่ายของปัญญา ข้อนี้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ปัญญาที่แท้จริงจะต้องประกอบด้วยคุณสมบัติอันประเสริฐเหล่านี้ ส่วนการดำริในทางตัณหาที่เห็นแก่ตัวจัด การดำริในทางพยาบาท การดำริในทางโกรธ และการดำริในการใช้ความรุนแรง เป็นผลมาจากการขาดปัญญา ซึ่งประเด็นนี้สามารถนำไปใช้กับชีวิตทุกรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็ชีวิตของปัจเจกชน ใช้ได้ในแง่สังคม และในแง่การเมือง

สัมมาทิฏฐิ (เข้าใจชอบ) คือเข้าใจสรรพสิ่งตามความเป็นจริง สัมมาทิฏฐิ คือ อริยสัจ ๔ ซึ่งอธิบายสรรพสิ่งตามความ

เป็นจริง ดังนั้น สัมมาทิฐินี้ในที่สุดก็คือ การเข้าใจในอริยสัจ ๔ นั้นเอง ในทางพุทธศาสนานั้น ความเข้าใจมีอยู่ ๒ ประเภท คือ (๑) ความเข้าใจคือความรู้ ความเป็นพหูสูต ความมีสติปัญญา สามารถรอบรู้อะไรสิ่งหนึ่งตามข้อมูลที่ได้มา ความเข้าใจประเภทนี้เรียกว่า “ตามรู้” (อนุโพธ) เป็นความเข้าใจที่ยังไม่ลึกซึ้ง (๒) ส่วนความเข้าใจที่ลึกซึ้งซึ่งเรียกว่า “การรู้แจ้งแทงตลอด” (ปฎิวะธ) หมายถึงมองเห็นสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ตามสภาวะที่แท้จริง โดยไม่คำนึงถึงชื่อและป้ายชื่อยี่ห้อของสิ่งนั้น การรู้แจ้งแทงตลอดนี้จะมีขึ้นได้ เมื่อจิตปราศจากอาสวะทั้งหลาย และได้รับการพัฒนาอย่างสมบูรณ์ด้วยการปฏิบัติสมาธิเท่านั้น

เท่าที่ได้พรรณนามรรคโดยย่อมานี้ ก็คงจะเห็นได้ว่า มรรคเป็นวิถีชีวิตที่แต่ละบุคคลจะต้องนำไปประพฤติปฏิบัติและพัฒนา เป็นการควบคุมตนเอง ทั้งทางกาย วาจา และใจ เป็นการพัฒนาดตนเอง และเป็นการชำระ(จิต)ตนเองให้บริสุทธิ์ ไม่ได้เกี่ยวกับความเชื่อ การอ่อนน้อม การบูชา หรือพิธีกรรมใดๆ โดยนัยนี้ จึงไม่เกี่ยวกับสิ่งที่คนนิยมเรียกกันว่า “ศาสนา” เป็นทางที่จะนำไปสู่การรู้แจ้งในอุดมสัจจ ความมีอิสระอย่างสมบูรณ์ ความสุขและสันติ โดยอาศัยการบำเพ็ญตามศีล สมาธิ และปัญญาอย่างสมบูรณ์

ในประเทศที่นับถือพุทธศาสนาทั้งหลาย ยังมีประเพณีและพิธีกรรมทางศาสนาที่ประกอบกันแบบง่าย ๆ และสวยงามใน

โอกาสต่าง ๆ แต่ประเพณีและพิธีกรรมเหล่านั้นไม่ได้เกี่ยวข้องกับโดยตรงกับอริยมรรคนี้ มันมีคุณค่าก็แต่เพียงเป็นการสนองศรัทธาและความต้องการบางอย่างของผู้ที่ได้รับการพัฒนามาน้อย และช่วยให้คนเหล่านั้นได้ดำเนินไปสู่อริยมรรคนี้ได้อย่างค่อยเป็นค่อยไปเท่านั้น

สรุปอริยสัจ ๔

ในส่วนที่เกี่ยวกับอริยสัจ ๔ ข้อนี้ เรามีหน้าที่ที่พึงปฏิบัติอยู่ ๔ ประการด้วยกันคือ

๑. อริยสัจข้อที่ ๑ คือทุกข์ ได้แก่ สภาวะของชีวิต ความทุกข์ของชีวิต ความเศร้าโศก และความรื่นเริงของชีวิต ความไม่สมบูรณ์และความไม่สมหวังของชีวิต ความไม่เที่ยงและความไม่มีแก่นสารของชีวิต ในข้อนี้ เรามีหน้าที่ที่จะต้องทำความเข้าใจข้อเท็จจริงอย่างกระจ่างแจ้งและอย่างสมบูรณ์ (ปริณฺยฺเยขฺย)

๒. อริยสัจข้อที่ ๒ คือ บ่อเกิดของทุกข์ ซึ่งก็คือ ตัณหา พร้อมด้วยกิเลส อาสวะ และสาสวะเหล่านี้ ซึ่งเพียงแต่ทำความเข้าใจข้อเท็จจริงเกี่ยวกับตัณหาเท่านั้นยังไม่พอ เรามีหน้าที่ที่จะต้องละทิ้ง ขจัด ทำลาย และกำจัดตัณหา (ปหานตพฺพ)

๓. อริยสัจข้อที่ ๓ คือ ความดับทุกข์ กล่าวคือ นิพพานบรมสัจจ์ หรืออุดมสัจจ์ ในข้อนี้เรามีหน้าที่ที่จะต้องทำให้รู้แจ้ง

เห็นจริง (สติภาตพุทธ)

๔. อริยสัจข้อที่ ๔ คือ มรรคอันจะนำไปสู่การรู้แจ้งเห็นจริงในพระนิพพาน เพียงแต่มีความรู้ในเรื่องของมรรคเท่านั้น แม้จะเป็นการรู้อย่างสมบูรณ์ แต่ก็ยังไม่เป็นการเพียงพอ ในข้อนี้หน้าที่ของเรา คือ ดำเนินตามและปฏิบัติตามมรรคนั้น (ภาเวตพุทธ)

เศียรพุทธปฏิมา, ออฟกานิสถาน

บทที่ ๖

หลักคำสอนว่าด้วย ความไม่มีตัวตน : อนัตตา

ความเชื่อเรื่องอัตตา

สิ่งที่คนทั่วไปเข้าใจว่า “วิญญาณ” “อัตตา” “ตัวตน” หรือที่ภาษาสันสกฤตใช้ว่า “อาตมัน” นั้น คือสิ่งที่มีอยู่ในตัวมนุษย์ เป็นสิ่งถาวร ยั่งยืน และสมบูรณ์แบบ เป็นแก่นสารที่คงที่อยู่เบื้องหลังโลกที่แสดงปรากฏการณ์ของการเปลี่ยนแปลง ในบางศาสนาเชื่อว่า มนุษย์แต่ละคนมีวิญญาณที่พระเจ้าสร้างไว้ให้ และในที่สุดหลังจากตายแล้ว วิญญาณนี้ก็จะไปสถิตขั้วนิรันดร์ในนรกหรือสวรรค์ ชะตากรรมของวิญญาณขึ้นอยู่กับคำพิพากษาของพระเจ้าผู้สร้าง ส่วนในบางศาสนาก็เชื่อว่า วิญญาณผ่านการ

มีชีวิตมาหลายครั้งจนกว่าจะถูกชำระให้บริสุทธิ์ผุดผ่อง และในที่สุดก็จะเข้าไปอยู่ร่วมกับพระเจ้า หรือพระพรหม กล่าวคือ วิญญาณแห่งจักรวาล หรือ อาตมัน ซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดของตน วิญญาณหรืออัตตา เป็นผู้คิด เป็นผู้รับรู้อารมณ์ และเป็นผู้รับคุณ และโทษจากกรรมดีและกรรมชั่วของตน ความเชื่อเช่นนี้เรียกว่า ความเชื่อว่ามีตัวตน (อัตตวาท)

บ่อเกิดของความเดือดร้อนในโลก

พระพุทธศาสนามีเอกลักษณ์พิเศษในประวัติศาสตร์ความคิดของมนุษย์ว่า เป็นศาสนาที่ปฏิเสธความมีอยู่ของ วิญญาณ อัตตา หรือ ตัวตน ตามคำสอนของพระพุทธเจ้า ความคิดว่ามีอัตตานั้นเป็นความเชื่อที่ผิด เกิดจากการใช้จินตนาการ ซึ่งไม่ตรงกับความเป็นจริง และก่อให้เกิดความคิดชั่วร้ายว่า “ตัวเรา” และ “ของเรา” ก่อให้เกิดความอยากที่เห็นแก่ตัว ความทะยานอยาก ความติดยึด ความโกรธ ความพยาบาท ความทะนงตัว ความถือดี ความหลงตน ตลอดจนกิเลสสาละและปัญหาอื่น ๆ รวมทั้งเป็นบ่อเกิดของความเดือดร้อนทั้งหลายทั้งปวงในโลก นับตั้งแต่ความขัดแย้งระหว่างบุคคลจนถึงสงครามระหว่างประชาชาติ สรุปว่า ความชั่วร้ายทั้งปวงในโลกมีบ่อเกิดมาจากความเห็นผิดนี้เอง

มนุษย์สร้างพระเจ้า

ในจิตมนุษย์มีความคิดที่หยั่งรากลงลึกอยู่ด้วยกัน ๒ ประการ คือ (๑) ความคิดต้องการปกป้องตนเอง และ (๒) ความคิดต้องการรักษาตนเอง จากความต้องการปกป้องตนเองนี้ มนุษย์ จึงได้สร้างพระเจ้าขึ้นมา ซึ่งตนจะได้พึ่งพาอาศัยเพื่อปกป้องคุ้มครอง เพื่อความปลอดภัย และเพื่อความมั่นคงของตนเอง ดุจเดียวกับทารกพึ่งพาอาศัยบิดามารดาของตนฉะนั้น จากความต้องการรักษาตนเองนั้น มนุษย์สร้างแนวความคิดว่า มีวิญญาณ หรือ อาตมัน ที่เป็นอมฤต มีชีวิตอยู่ชั่วนิรันดร์ ด้วยเหตุ มีอวิชา ความอ่อนแอ ความกลัว ความอยากนี้เอง มนุษย์จึง ต้องการ ๒ สิ่งนี้มาช่วยปลอบประโลมใจ และยึดติดอยู่กับ ๒ สิ่งนี้ อย่างเหนียวแน่นและใจหัวไม่ขึ้น

คำสอนของพระพุทธเจ้าไม่สนับสนุนให้มีอวิชา ความอ่อนแอ ความกลัว และความอยากเหล่านี้ แต่มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้มนุษย์ได้ตรัสรู้ ด้วยการกำจัดและทำลายสิ่งเหล่านี้อย่าง ขุดรากถอนโคนเลยทีเดียว ตามหลักของพระพุทธศาสนา ความคิดของเราที่ว่า มีพระเจ้า และมีอตตา นี้ เป็นความคิดที่ผิดและ

วางเปล่าไร้สาระ แม้ว่าแนวความคิดเหล่านี้จะได้พัฒนามาเป็นทฤษฎีไปแล้ว แต่ก็ล้วนเป็นจินตนาการที่ละเอียดลึกซึ้งเหมือนเดิม ห่อหุ้มไว้ด้วยศัพท์ทางอภิปรัชญาและปรัชญาที่ลึกซึ้งยากแก่การเข้าใจ แนวความคิดเหล่านี้ได้ฝังรากลึกอยู่ในมนุษย์ เป็นสิ่งที่มนุษย์มีความสนิทชิดเชื้อมากจนไม่ต้องการได้ยิน ไม่ต้องการเข้าใจคำสอนใด ๆ ที่ได้แย้งกับความคิดเหล่านี้

ธรรมทวนกระแส

พระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องนี้เป็นอย่างดี อันที่จริงนั้น พระพุทธองค์ทรงตรัสว่าคำสอนของพระองค์ “ทวนกระแส” (ปฏิโสตกามิ) คือ ทวนกระแสความอยากด้วยความเห็นแก่ตัวของมนุษย์ หลังจากทรงตรัสรู้ได้เพียง ๔ สัปดาห์ พระองค์ทรงประทับนั่งอยู่ที่ใต้ต้นไทรต้นหนึ่ง ทรงรำพึงกับพระองค์เองว่า “เราได้ตรัสรู้สังขารนี้แล้ว อันเป็นสังขารที่ลึกซึ้ง ยากแก่การรู้เห็น ยากแก่การเข้าใจ.....บัณฑิตเท่านั้นจึงจะเข้าใจได้.....มนุษย์ทั้งหลายมีกิเลสครอบงำ มีมวลความมืดท้อมลุ่ม จึงไม่สามารถมองเห็นสังขารนี้ ซึ่งเป็นสิ่งที่ทวนกระแส มีความสูงส่ง ลึกลับ ละเอียดอ่อน และยากแก่การเข้าใจ”

ด้วยทรงมีพระดำริในพระทัยเช่นนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรง
ลี้เลไปชั่วขณะ ด้วยความไม่แน่พระทัยว่าจะล้มเหลวหรือไม่หนอ
ถ้าหากพระองค์จะทรงพยายามอธิบายสังขารธรรมที่พระองค์เพิ่ง
ตรัสรู้ให้แก่ชาวโลก จากนั้น พระองค์ได้ทรงเปรียบเทียบโลกกับ
สระบัวว่า ในสระบัวแห่งหนึ่ง มีดอกบัวบางดอกอยู่ใต้น้ำ บางดอก
โผล่ขึ้นมาอยู่เสมอกับระดับน้ำ และบางดอกโผล่ขึ้นมาพ้นพื้นน้ำ
ในทำนองเดียวกันในโลกนี้มีมนุษย์มีระดับการพัฒนาแตกต่างกัน
คงจะมีบ้างที่จะเข้าใจสังขารธรรมนี้ได้ ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้
ตัดสินพระทัยสอนสังขารธรรมนั้น

หลักอนัตตาหรือความไม่มีตัวตนนี้เป็นผลพวงสอดคล้อง
กับการวิเคราะห์เบญจขันธ์ และหลักการอาศัยกันและกันเกิดขึ้น
(ปฏิจจนุปปาต)

วิเคราะห์ขันธ์ ๕

ดังที่ได้ทราบมาแต่ต้นในตอนที่ยกปรายเกี่ยวกับอริยสังข
ข้อที่ ๑ (ทุกข์) นั้นแล้วว่า สิ่งที่เราเรียกว่า สัตว์ หรือ บุคคล
ประกอบด้วยขันธ์ ๕ และเมื่อนำขันธ์ ๕ นี้มาวิเคราะห์และ
ตรวจสอบแล้ว ไม่มีสิ่งใดอยู่เบื้องหลังที่สามารถยึดถือได้ว่าเป็น

“เรา” “อาตมมัน” “ตัวตน” หรือเป็นแก่นสารที่คงทนไม่เกิดการเปลี่ยนแปลง แบบนี้เป็นวิธีอธิบายในเชิงวิเคราะห์ ผลเช่นเดียวกันนั้นก็สรุปได้เมื่อใช้กับหลักปัจจุสมุปบาท ซึ่งเป็นการใช้วิธีอธิบายเป็นเชิงสังเคราะห์ และตามหลักการนี้ ก็ไม่มีอะไรในโลกที่มีลักษณะสมบูรณ์แบบ ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นเหตุปัจจัย มีความเชื่อมโยง และอิงอาศัยซึ่งกันและกัน นี่คือทฤษฎีสัมพันธภาพของพระพุทธศาสนา

ปัจจุสมุปบาท

ก่อนที่จะเราจะเข้าสู่ปัญหาในเรื่อง “อนัตตา” ทั่วๆ นั้นคงจะเป็นประโยชน์ถ้าเราได้รู้แนวความคิดเกี่ยวกับปัจจุสมุปบาท เอาไว้บ้าง หลักปัจจุสมุปบาทนี้มีคำอธิบายเป็นสูตรสำเร็จอยู่ ๔ บรรทัด ดังนี้

เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนั้นจึงมี (อิมสฺมี สติ อิทํ โหติ)

เมื่อสิ่งนี้เกิด สิ่งนั้นจึงเกิด (อิมสฺสุปฺปาทา อิทํ อฺปฺปชฺชติ)

เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนั้นก็ไม่มี (อิมสฺมี อสฺติ อิทํ น โหติ)

เมื่อสิ่งนี้ดับ สิ่งนั้นก็ดับ (อิมสฺส นโรธา อิทํ นโรชฺชติ)

โดยหลักของการเป็นเหตุปัจจัย มีความเชื่อมโยง และอิงอาศัยซึ่งกันและกันนี้ ความมีเป็นและความต่อเนื่องของชีวิตทั้งสิ้น

รวมทั้งความดับของสิ่งเหล่านั้น มีคำอธิบายแยกแยะเป็นสูตรสำเร็จ เรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท (การอาศัยกันและกันเกิดขึ้น) ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบ ๑๒ อย่างด้วยกัน คือ

๑. เพราะมีอวิชชาเป็นเหตุปัจจัย จึงมีกรรมที่ประกอบด้วยเจตนา หรือสังขาร (อวิชชาปัจจุยา สงขารา)

๒. เพราะมีกรรมที่ประกอบด้วยเจตนาเป็นเหตุปัจจัย จึงมีวิญญาน (สงขารปัจจุยา วิญญาณ)

๓. เพราะมีวิญญานเป็นเหตุปัจจัย จึงมีปรากฏการณ์ทางจิตและทางร่างกาย (วิญญาณปัจจุยา นามรูป)

๔. เพราะมีปรากฏการณ์ทางจิตและทางกายเป็นเหตุปัจจัย จึงมีอายตนะ ๖ (คือ อายตนะ ทั้งส่วนที่เป็นรูปและนาม) (นามรูปปัจจุยา สพายตน์)

๕. เพราะมีอายตนะ ๖ เป็นเหตุปัจจัย จึงมีการสัมผัส (ทั้งทางรูปและนาม) (สพายตน์ปัจจุยา ผสฺโส)

๖. เพราะมีการสัมผัส (ทั้งทางรูปและนาม) เป็นเหตุปัจจัย จึงมีความรู้สึก (เวทนา) (ผสฺสปัจจุยา เวทนา)

๗. เพราะมีความรู้สึก (เวทนา) เป็นเหตุปัจจัย จึงมีตัณหา ความทะยานอยาก (เวทนาปัจจุยา ตณฺหา)

๘. เพราะมีตัณหา (ความทะยานอยาก) เป็นเหตุปัจจัย จึงมีการยึดติด (อุปาทาน) (ตณฺหาปัจจุยา อุปาทาน)

๙. เพราะมีการยึดติด (อุปาทาน) เป็นเหตุปัจจัย จึงมี

กระบวนการมีการเป็น (ภพ) (อุปาทานปัจจุยา ภโว)

๑๐. เพราะมีการกระบวนการมีการเป็น (ภพ) เป็นเหตุปัจจัย จึงมีการเกิด (ชาติ) (ภวปัจจุยา ชาติ)

๑๑. เพราะมีการเกิด (ชาติ) เป็นเหตุปัจจัย จึงมีการแก่ (ชรา) และการตาย (มรณะ) (ชาติปัจจุยา ชรามรณ)

๑๒. เพราะมีการแก่และการตาย เป็นเหตุปัจจัย จึงมีความโศก ทุกข์ ฯลฯ

นี่คือคำตอบที่ว่า ชีวิตเกิดขึ้น ดำรงอยู่ และดำเนินต่อไปได้อย่างไร หากเราพิจารณาสูตรสำเร็จนี้โดยปฏิโลม (ทวนกลับ) ก็จะมีมาถึงจุดดับของกระบวนการดังนี้ คือ เพราะอวิชชาดับโดยสิ้นเชิง กรรมที่ประกอบด้วยเจตนาหรือสังขารจึงดับ เพราะกรรมที่ประกอบด้วยเจตนาดับ วิญญาณจึงดับ..... เพราะการเกิดดับไป การแก่ การตาย และการเศร้าโศก ฯลฯ จึงดับ

วงจรแห่งวัฏฏะ

พึงจดจำไว้ว่า องค์ประกอบเหล่านี้แต่ละอย่าง เป็นปัจจัย (ปฏิจฺจสมุปฺปนฺน) และเป็นสาเหตุ (ปฏิจฺจสมุปฺปาท) ซึ่งกันและกัน ดังนั้น องค์ประกอบทั้ง ๑๒ อย่างนี้จึงมีความเชื่อมโยงอิงอาศัย และติดต่อกันสัมพันธ์ต่อกันและกัน ไม่มีองค์ประกอบใดสมบูรณ์หรือ

เป็นอิสระ ด้วยเหตุนี้ พระพุทธศาสนาจึงไม่ยอมรับว่ามีปฐมเหตุ (สาเหตุแรก) ดังที่ได้อธิบายแล้วข้างต้นนั้น ปฏิจจสมุปบาทนี้พึงพิจารณาว่า (มีลักษณะ) เป็นวัฏจักร หาได้มี (ลักษณะเชื่อมโยง) แบบลูกโซ่ไม่

ปัญหาเกี่ยวกับ “เจตจำนงอิสระ” (Free Will : ความเชื่อที่ว่า ทุกคนมีอำนาจที่จะตัดสินใจได้อย่างอิสระ การกระทำต่าง ๆ ของทุกคนไม่ได้ถูกพระเจ้ากำหนดไว้ล่วงหน้า----ผู้แปล) เป็นปัญหาที่สำคัญอย่างหนึ่งในความคิดและปรัชญาตะวันตก แต่เมื่อว่าตามหลักปฏิจจสมุปบาทแล้ว ปัญหานี้ไม่เกิดขึ้นและจะเกิดขึ้นไม่ได้ในปรัชญาพุทธศาสนา เพราะในเมื่อทุกสภาวะมีความเชื่อมโยง เป็นเหตุเป็นปัจจัย และสัมพันธ์ต่อเนื่องกันเช่นนี้ แล้ว เจตจำนงเพียงอย่างเดียว จะมีอิสระได้อย่างไรกัน ? เจตจำนงนี้รวมอยู่ในขั้นที่ ๔ (สงฺขารขณฺฐ) ซึ่งก็เป็นเช่นเดียวกับความคิดอื่นใด คือ เป็นสิ่งที่มีเหตุมีปัจจัย (ปฏิจจสมุปบาท) สิ่งที่เรียกว่า “อิสรภาพ” ในโลกนี้ เป็นสิ่งที่ไม่มีอิสระอย่างสมบูรณ์ เพราะเป็นสิ่งที่มีเหตุปัจจัย และเชื่อมโยงถึงกัน จริงอยู่ มีเจตจำนงที่เป็นเหตุเป็นปัจจัย และเชื่อมโยงกัน แต่ไม่มีเจตจำนงที่ไม่เป็นเหตุปัจจัย และสมบูรณ์แบบโดยสิ้นเชิง ไม่มีสิ่งใดมีอิสระอย่างสมบูรณ์ในโลกนี้ ไม่ว่าทางด้านร่างกายหรือทางด้านจิตใจ เพราะทุกอย่างมีเหตุปัจจัยและเชื่อมโยงถึงกัน ถ้าหาก “เจตจำนงอิสระ” หมายถึง เจตจำนงที่อิสระจากเหตุปัจจัย มีอิสระจากเหตุและผล

เจตจำนงเช่นนี้ย่อมไม่มี เจตจำนงหรือสิ่งอื่นใด จะเกิดขึ้นโดยไม่มีเหตุปัจจัย ไม่อาศัยเหตุและผลได้อย่างไร ในเมื่อสรรพพืชและสรรพสิ่งมีเหตุปัจจัย และเชื่อมโยงถึงกันเช่นนี้ ? แนวคิดเรื่อง “เจตจำนงอิสระ” นี้ก็เช่นเดียวกัน เป็นเรื่องเกี่ยวพันโดยตรงกับความคิด ว่ามีพระเจ้า วิญญาณ คุณและโทษ ไม่ใช่เพียงแต่สิ่งที่เรียกว่า “เจตจำนงอิสระ” นี้เท่านั้น ที่ไม่มีอิสระ แม้แต่แนวความคิดทุกอย่างที่ว่า “มีเจตจำนงอิสระ” ต่างก็ล้วนไม่มีอิสระจากเหตุและปัจจัยทั้งนั้น

เมื่อว่าตามหลักของปฏิจสุมุปปาท และหลักการวิเคราะห์ว่ามีสิ่งที่มีเป็นอยู่ในชั้น ๕ แล้ว ความคิดที่ว่ามีแก่นแท้ ที่คงทน เป็นอมตะ ในมนุษย์หรือในภายนอก ไม่ว่าจะเป็สิ่งที่เรียกว่า “อาตมัน” “ตัวเรา” “วิญญาณ” “อัตตา” หรือ “ตัวตน” ถือว่าเป็นความเชื่อที่ผิด เป็นแต่เพียงการใช้จินตนาการทางจิต นี่คือนักพุทธศาสนาที่ว่าด้วย อนัตตา ความไม่มีวิญญาณ หรือความไม่มีตัวตน

สัจจะ ๒ ประการ

เพื่อไม่ให้เกิดความสับสน จึงใคร่จะกล่าวไว้ในที่นี้ว่า สัจจะมีอยู่ ๒ อย่าง คือ จริงโดยสมมุติ (สมมุติสัจ) และจริงโดย

ปรมาตม์ (ปรมาตมฺสจฺจ สันสกฤตว่า ปรมาตฺสฺตย) เมื่อเราใช้คำพูดในชีวิตประจำวัน เช่น “เรา” “ท่าน” “สัตว์” “บุคคล” ฯลฯ เราไม่ได้โกหกกัน เพราะไม่มีตัวตนหรือสัตว์เช่นนั้น แต่เราพูดความจริงตามสมมุติของชาวโลก แต่สำหรับทางปรมาตมฺสจฺจแล้ว ไม่มี “เรา” หรือ “สัตว์” ในความจริงแท้ ดังที่กล่าวไว้ในมหายานสูตรอ้างการว่า “บุคคล (บุคฺค) เรียกว่ามีอยู่โดยแต่เพียงการบัญญัติ (โดยการสมมุติว่ามีอยู่) แต่ในความเป็นจริงแล้วไม่มีบุคคล (แก่นสารที่แท้จริง, ทวายะ)”

การปฏิเสธความมีอยู่ของอาตมณฺที่เที่ยงแท้ นี้ เป็นลักษณะร่วมที่มีอยู่ในทุกระบบความเชื่อดั้งเดิมของทั้งฝ่ายหินยานและฝ่ายมหายาน ดังนั้น จึงไม่มีเหตุผลอันใดที่จะไปสันนิษฐานว่าความเชื่อของชาวพุทธที่สอดคล้องต้องกันในประเด็นนี้ เป็นความเชื่อที่เบี่ยงเบนจากคำสอนดั้งเดิมของพระพุทธเจ้า

ผู้แสวงหา

เป็นที่น่าสนใจว่า เมื่อเร็ว ๆ นี้ได้มีนักปราชญ์บางคนได้ประสบความสำเร็จ เมื่อพยายามสอดแทรกแนวความคิดว่ามีตัวตนนี้เข้าไปในคำสอนของพระพุทธเจ้า ทั้ง ๆ ที่มันเป็นเรื่องที่ยังกับเนื้อแท้ของพุทธศาสนา นักปราชญ์เหล่านี้มีความเคารพ

ยกย่อง และนับถือพุทธเจ้าและคำสอนของพระองค์ จึงได้หันเข้ามาหาพุทธศาสนา แต่ท่านเหล่านั้นไม่ยอมคิดว่า พระพุทธเจ้าซึ่งพวกตนถือว่าเป็นนักคิดที่บริสุทธิ์และลึกซึ้งที่สุดนี้ จะปฏิเสธความมีอยู่ของอาดมัน หรือตัวตน ซึ่งเป็นสิ่งที่พวกตนต้องการมาก คนเหล่านี้จึงได้พยายามหาความสนับสนุนจาก (คำสอน) พระพุทธเจ้าเพื่อนำมาสนองความต้องการที่ว่ามีสิ่งที่เป็นนิรันดร์ และสิ่งที่เป็นนิรันดร์นี้ไม่ใช่ธรรมดาเล็ก ๆ ที่มีอยู่ในบุคคลเสียอีกด้วย แต่เป็นธรรมดาใหญ่

ผู้ที่เชื่อว่ามีอาดมันหรือตัวตนนั้น ความจริงแล้วน่าจะพูดออกมาตรง ๆ ว่าตนมีความเชื่อเช่นนั้น หรือไม่เช่นนั้น ก็อาจจะพูดไปเลยว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นฝ่ายผิดพลาดโดยสิ้นเชิงที่ทรงปฏิเสธความมีอยู่ของอาดมัน แต่ไม่เป็นการสมควรอย่างยิ่งที่ใคร ๆ จะไปพยายามนำแนวคิดที่พระพุทธองค์ไม่ทรงยอมรับเข้าไปแทรกไว้ในพระพุทธศาสนา ทั้งนี้เท่าที่ได้พิจารณาจากคัมภีร์ดั้งเดิมต่าง ๆ เท่าที่มีอยู่

ศาสนาต่าง ๆ ที่เชื่อว่ามีพระเจ้าและมีวิญญาณนั้น จะไม่ปกปิดสองเรื่องนี้ไว้เป็นความลับ แต่จะประกาศออกมาตรง ๆ และซ้ำแล้วซ้ำเล่า ด้วยการใช้ศัพท์ที่ไพเราะเพราะพริ้งยิ่ง หากว่าพระพุทธเจ้าทรงยอมรับแนวคิดว่ามีพระเจ้าหรือมีวิญญาณในทั้งสองอย่างนี้ ดังที่ถือว่ามีผลสำคัญอยู่ในทุกศาสนา พระองค์ก็จะต้องประกาศออกมาให้สาธารณชนได้รู้อย่างที่พระองค์ทรง

ดริสเกี่ยวกับสิ่งอื่น ๆ พระองค์คงไม่ทรงปล่อยให้มันซ่อนเร้นอยู่ เพื่อให้คนอื่นมาค้นพบ หลังจากทรงปรินิพพานไปแล้วสองพันห้าร้อยปีเป็นแน่

กลัวในสิ่งที่ไม่น่ากลัว

คนทั้งหลายเกิดความตื่นตระหนกกับแนวความคิดในคำสอนเรื่อง “อนัตตา” ของพระพุทธเจ้า ทั้งนี้เพราะคิดว่า อัตตาที่ตนจินตนาการว่าตนเองมีอยู่นั้น กำลังจะถูกทำลายไป ซึ่งพระพุทธองค์ทรงตระหนักถึงข้อนี้เป็นอย่างดี

สมัยหนึ่ง มีภิกษุรูปหนึ่งได้ทูลถามพระพุทธองค์ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ มีกรณีของใครบ้างหรือไม่ ที่เมื่อไม่พบว่ามีสิ่งที่เที่ยงแท้ในตนแล้วเกิดความทุกข์ทรมาน”

“ดูภิกษุ กรณีเช่นนี้มีอยู่” พระพุทธองค์ทรงดริส “คือมีชายผู้หนึ่งมีความเห็นอย่างนี้ว่า “จักรวาลคืออาตมฉัน เราจะ เป็นอาตมฉันหลังจากตายไป อาตมฉันเป็นสิ่งยั่งยืน ถาวร ดำรงอยู่

ชัวนิรันดร์ และไม่มีการเปลี่ยนแปลง และเราเองก็จะดำรงอยู่ เช่นนั้นได้ชัวนิรันดร์” ชายผู้นั้นได้ยืนยันว่าตถาคตหรือสาวก สอนหลักการที่มุ่งทำลายความเห็นที่เกิดจากความคาดคะเน ทั้งหลายทั้งปวงโดยสิ้นเชิง.....สอนหลักการที่มุ่งดับตัณหา..... มุ่งคลายกำหนด ความดับ และนิพพาน ชายผู้นั้นจึงคิดว่า “เรา จะถูกทำลาย เราจะถูกล้างผลาญ จะไม่มีเราอยู่อีกต่อไป” ด้วย เหตุนี้เขาจึงเศร้าโศก วิดกกังวล คร่ำครวญ ร้องไห้ ทูบอก และ มีนงง ดูกรภิกษุ นี่แหละคือกรณีของผู้ที่ได้รับความทุกข์ทรมาน เมื่อไม่พบว่ามียังที่ยั่งยืนอยู่ในตนเอง”

อีกแห่งหนึ่ง พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย ความคิดที่ว่า “เราอาจไม่เป็น เราอาจจะไม่มี” นี้ เป็นที่ หวาดหวั่นของชาวโลกที่ยังไม่รู้เรื่องนี้ดี”

มีผู้ที่ต้องการค้นหา “อตฺตา” ในพระพุทธศาสนา ได้ได้แย้ง ว่า เป็นความจริงที่ว่าพระพุทธเจ้าทรงวิเคราะห์ว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ มีอยู่ และตรัสว่า สิ่งทั้งหลายเหล่านี้ ไม่มีสิ่งใดที่มีตัวตน แต่พระองค์ไม่ได้ตรัสเลยว่า ไม่มีอตฺตาใน มนุษย์หรือในที่อื่น นอกเหนือจากขันธ ๕ เหล่านี้

ข้อโต้แย้งนี้ฟังไม่ขึ้นด้วยเหตุผล ๒ ประการ คือ

๑. เหตุผลประการแรก ในคำสอนของพระพุทธเจ้า บุคคลประกอบด้วยขันธ ๕ เหล่านี้ และไม่มีสิ่งอื่นใดนอกจากนี้ ไม่มีในที่ใดเลยที่พระองค์ทรงตรัสว่า ในคนและสัตว์มีสิ่งอื่นใด

นอกจากชั้นที่ ๕

๒. เหตุผลประการที่ ๒ พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธโดยปราศจากเงื่อนไขในที่ต่าง ๆ มากกว่าหนึ่งแห่งว่า ไม่มีอาตมมัน วิญญาณ อตตตา หรือตัวตน ในภายในมนุษย์ ในภายนอกมนุษย์ หรือในที่แห่งใดแห่งหนึ่งในจักรวาล ดังจะขอยกบางตัวอย่างมาแสดงดังนี้

ตีความในพระธรรมบท

ในพระธรรมบท มีคาถาอยู่ ๓ คาถา ซึ่งมีความสำคัญยิ่ง และเป็นแก่นแท้ในคำสอนของพระพุทธเจ้า คือ คาถาที่ ๕ คาถาที่ ๖ และคาถาที่ ๗ บทที่ ๒๐ (หรือ คาถาที่ ๒๗๗, ๒๗๘, ๒๗๙)

สองคาถาแรกว่า

“สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง (สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา)”

“สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ (สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขา)”

คาถาที่ ๓ ว่า

“ธรรมทั้งปวงไม่มีตัวตน (สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา)”

ในที่นี้ควรจะได้สังเกตอย่างถี่ถ้วนว่า ในสองคาถาแรกนั้น ได้ใช้คำว่า “สังขารา” (สิ่งทั้งหลายที่มีปัจจัยปรุงแต่ง) แต่ใน

คาถาที่ ๓ ใช้คำว่า “ธมฺมา” แทน “สงฺขารา” เพราะเหตุใด ในคาถาที่ ๓ นี้จึงไม่ใช่คำว่า “สงฺขารา” (สิ่งทั้งหลายที่มีปัจจัยปรุงแต่ง) ดังในสองคาถาแรก ? และเพราะเหตุใด จึงได้ใช้คำว่า “ธมฺมา” แทน ? จุดนี้คือประเด็นสำคัญของเรื่องนี้ทั้งหมด

คำว่า “สงฺขาร” หมายถึง ชั้นที่ ๕ คือสิ่งหรือสภาวะทั้งปวงที่มีปัจจัยปรุงแต่ง มีความเกี่ยวข้องกัน มีความสัมพันธ์ต่อกัน ไม่ว่าจะสิ่งหรือสภาวะนั้นจะเป็นส่วนที่เป็นกายภาพ หรือเป็นจิตก็ตาม หากว่า คาถาที่ ๓ เกิดใช้ว่า “สงฺขารทั้งปวง (สิ่งทั้งหลายที่มีปัจจัยปรุงแต่ง)” คนก็อาจจะคิดว่า แม้ว่าสิ่งที่มีปัจจัยปรุงแต่ง จะไม่มีอดีต แต่ก็มีอดีตอยู่นอกสิ่งที่มีปัจจัยปรุงแต่ง คือ นอกชั้นที่ ๕ เพื่อที่จะไม่ให้เกิดความเข้าใจผิดเช่นนี้ จึงได้ใช้คำว่า “ธมฺมา” ในพระคาถาบทที่ ๓

คำว่า “ธมฺม” กินความกว้างกว่าคำว่า “สงฺขาร” ไม่มีศัพท์ในทางพุทธศาสนาศัพท์ใดกินความกว้างไปกว่าคำว่า “ธมฺม” คำว่า “ธมฺม” นี้กินความรวมถึงไม่แต่เพียงสิ่งหรือสภาวะที่มีปัจจัยปรุงแต่งเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงพระนิพพานที่ไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง และเป็นสภาวะสมบูรณ์แบบอีกด้วย ไม่มีสิ่งใดในจักรวาลหรือนอกจักรวาล ไม่ว่าจะเป็นสิ่งดีหรือเลว ไม่ว่าจะเป็นสิ่งมีปัจจัยปรุงแต่งหรือไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง ไม่ว่าจะเป็นสิ่งมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน หรือมีอิสระสมบูรณ์ ที่ไม่รวมอยู่ในคำว่า “ธมฺม” ดังนั้น จึงเป็นที่กระจ่างชัดว่า ในข้อความที่ว่า “ธรรมทั้งปวง

ไม่มีตัวตน” นี้ หมายความว่า ไม่มีตัวตน ไม่มีอาตมัน ไม่แต่เพียงในขันธ ๕ เท่านั้น แต่ยังรวมถึงไม่มีในที่อื่นใดภายนอกขันธ ๕ หรือนอกเหนือขันธ ๕ อีกด้วย

เมื่อว่าตามคำสอนของฝ่ายเถรวาทแล้ว ข้อนี้หมายความว่า ไม่มีอดีต ทั้งในบุคคล (บุคคล) หรือในธรรมทั้งหลาย ส่วนปรัชญาพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ก็มีจุดยืนในประเด็นนี้ตรงกัน ไม่มีคามผิดแผกแตกต่างกันแม้แต่น้อย ดังฝ่ายมหายานได้ย้ำไว้ว่า “ธรรม - ในราตมยะ” และ “บุคคล - ในราตมยะ”

อลกัทธิปมสูตร

ใน อลกัทธิปมสูตรแห่งมัชฌิมนิกาย พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับบรรดาสาวกว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงยอมรับทฤษฎีอดีต (อดีตวาท) เกิด หากในการยอมรับนั้นไม่ก่อให้เกิดความโศก ความร่ำไรรำพัน ความทุกข์ ความโทมัส และความคับแค้นใจ ดูกรภิกษุทั้งหลาย แต่เธอทั้งหลายเคยเห็นทฤษฎีอดีต ที่เมื่อยอมรับแล้วจะไม่ก่อให้เกิด ความโศก ความร่ำไรรำพัน ความทุกข์ ความโทมัส และความคับแค้นใจ บ้างไหม ?”

“ไม่เคยเห็นเลย พระเจ้าข้า”

“ดีละ ภิกษุทั้งหลาย ดูกรภิกษุทั้งหลาย เราเองก็เช่นเดียวกัน ยังไม่เคยเห็นทฤษฎีอดีตใด ที่เมื่อยอมรับแล้ว จะไม่ก่อให้เกิด

ความโศก ความร่ำไรร่ำพัน ความทุกข์ ความโหม่นนัส และความ
คับแค้นใจ”

ถ้ามีทฤษฎีอรรถาธิบายที่พระพุทธเจ้าทรงยอมรับ พระองค์ก็คง
จะอธิบายไว้ ณ ที่นี้แน่ ๆ เพราะพระองค์ทรงขอให้ภิกษุทั้งหลาย
ยอมรับทฤษฎีอรรถาธิบายที่ไม่ก่อทุกข์นั้นได้ แต่ในทัศนะของพระ
พุทธเจ้า ไม่มีทฤษฎีอรรถาธิบายเช่นนั้น และทฤษฎีอรรถาธิบายนี้ ไม่ว่าจะ
เป็นทฤษฎีใด มีความละเอียดอ่อนขนาดไหน ต่างก็เป็นทฤษฎีที่
ผิดพลาด และเกิดจากการจินตนาการเอาเองทั้งสิ้น ก่อให้เกิด
ปัญหาทุกชนิด ก่อให้เกิดความโศก ความร่ำไรร่ำพัน ความทุกข์
ความโหม่นนัส ความคับแค้นใจ และความเดือดร้อน

พระพุทธเจ้าทรงตรัสต่อไปในพระสูตรเดียวกันนั้นว่า

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย เมื่อไม่มีอรรถาธิบายและไม่มีสิ่งใดมีอรรถาธิบาย
ที่สามารถค้นพบได้จริงแท้ ทัศนะที่เกิดจากการคาดหมายที่ว่า
“จักรวาล คือ อาตมมัน (วิญญูณ) หลังจากตายแล้ว เราจะเป็น
อรรถาธิบายนั้น ซึ่งถาวร ยั่งยืน มั่นคง ไม่เปลี่ยนแปลง และเราจะดำรง
อยู่เช่นนั้นชั่วนิรันดร์” ทัศนะนั้นจะไม่เป็นทัศนะที่สิ่งเจ้าไป
ทั้งหมดดอกหรือ ?”

ตรงนี้เองที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสอย่างชัดแจ้งว่า อาตมมัน
วิญญูณ หรือตัวตน ที่แท้จริง ไม่สามารถหาพบได้ในที่ใด และ
เป็นความงี่เง่าที่เชื่อว่า สิ่งเช่นนั้นมียู

วิเคราะห์ “ตนเป็นที่พึ่งของตน”

บรรดาผู้ที่ค้นหาอัตตาในคำสอนของพระพุทธเจ้า ได้อ้างจากตัวอย่างบางแห่ง ซึ่งครั้งแรกได้แปลกันไว้ผิด ๆ แล้วก็เลยตีความกันผิด ๆ ตามไปด้วย ตัวอย่างหนึ่งซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีมาจากคาถาธรรมบท (บทที่ ๑๒ คาถาที่ ๔ หรือคาถาที่ ๑๖๐) ความว่า “อตุตา हि อตุตโน นาโต” ซึ่งแปลกันไปว่า “อตุตาเป็นนายของอตุตา” แล้วก็ตีความหมายว่า “อตุตาใหญ่เป็นนายของอตุตาเล็ก”

ประการแรกนั้น การแปลเช่นนี้ไม่ถูกต้อง “อตุตา” ในที่นี้ไม่ได้หมายถึงอตุตาในแง่ที่เป็นวิญญาณ ในภาษาบาลี คำว่า “อตุตา” โดยทั่วไปใช้เป็นสัมพันธสรพนาม หรือ อนิยมสรพนาม จะมียกเว้นอยู่บ้างก็ในกรณีที่ใช้ในความหมายพิเศษในเชิงปรัชญา ในส่วนที่เกี่ยวกับทฤษฎีอตุตา ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น แต่ที่ใช้โดยทั่วไป ดังเช่น ในธรรมบท บทที่ ๑๒ ในคาถาที่ยกมาเป็นตัวอย่างข้างต้น และในที่อื่น ๆ อีกหลายแห่ง “อตุตา” ใช้เป็นสัมพันธสรพนามหรืออนิยมสรพนาม หมายถึง “เราเอง” “ท่านเอง” “เขาเอง” “บุคคล” “บุคคลนั้นเอง”

ประการต่อมา คำว่า “นาโต” ไม่ได้หมายถึง “นาย” แต่หมายถึง “ที่พึ่ง” “สนับสนุน” “ช่วยเหลือ” “คุ้มครอง” ดังนั้น

“อตุตา หิ อตุตโน นาโถ” จึงมีความหมายที่แท้จริงว่า “คนเป็นที่พึ่งของตนเอง” “คนช่วยเหลือตนเอง” หรือ “คนสนับสนุนตนเอง” หมายความว่า “ท่านจะต้องพึ่งตนเอง อย่าไปพึ่งคนอื่น”

มหาปริณิพพานสูตร

อีกตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็น ว่ามีการพยายามที่จะนำเอาความเห็นว่ามีอิตตมาแทรกไว้ในคำสอนของพระพุทธเจ้า คือพระดำรัสที่รู้จักกันดีว่า “อตุตที่ปา วิหธ อตุตสรณา อนญฺญสรณา” ซึ่งคัดมาจากเนื้อเรื่องใน มหาปริณิพพานสูตร วลีที่ยกมานี้แปลโดยพยัญชนะว่า “เธอทั้งหลายจงอยู่อย่างทำตนให้เป็นเกาะ ทำตนให้เป็นที่พัก อย่าทำคนอื่นให้เป็นที่พึ่ง” บรรดาผู้ที่ต้องการเห็น “อิตตมา” ในพระพุทธศาสนา ได้ตีความคำ “อตุตที่ปา” และคำ “อตุตสรณา” ว่า “ยึดอิตตมาเป็นประทีป” และ “ยึดอิตตมาเป็นที่พึ่ง”

เราจะไม่สามารถเข้าใจความหมายที่สมบูรณ์และความ

สำคัญของพุทธโอวาทที่ทรงประทานแก่พระอานนทน์นี้ได้ หากไม่ได้พิจารณาถึงภูมิหลังและเนื้อเรื่องซึ่งเป็นที่มาของพุทธดำรัสเหล่านี้

เมื่อทรงประทานพุทธโอวาทเหล่านี้ พระพุทธเจ้าทรงประทับอยู่ที่หมู่บ้านแห่งหนึ่งชื่อ “เพลวะ” อยู่ในช่วง ๓ เดือนก่อนปรินิพพาน ขณะนั้น พระองค์มีพระชนมายุได้ ๘๐ ปี กำลังประชวรด้วยโรคร้ายแรงชนิดหนึ่ง จนเกือบจะสิ้นพระชนม์ แต่พระองค์ทรงดำริว่า ยังไม่เป็นการสมควรที่พระองค์จะปรินิพพาน จนกว่าจะได้กระจายข่าวไปให้บรรดาสาวกที่ใกล้ชิดกับพระองค์ ได้รู้เสียก่อน ดังนั้น ด้วยน้ำพระทัยที่กล้าหาญและเด็ดเดี่ยว พระองค์จึงทรงออกลิ้นทุกเขวหน้าทั้งหลายทั้งปวงได้ ต่อมาพระอาการประชวรก็ดีขึ้น และได้ทรงหายจากประชวรในที่สุด แต่พระพลานามัยของพระองค์ยังไม่ค่อยดีนัก หลังจากทรงหายจากการประชวรแล้ว ในวันหนึ่งพระองค์ได้ไปประทับนั่งที่ได้ต้นไม้ต้นหนึ่ง นอกที่ประทับ พระอานนทน์ พุทธอุปัฏฐาก ได้เข้าไปเฝ้าพระปิยบรมครู นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วกราบทูลว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ได้ถวายการดูแลพระพลานามัยของพระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ถวายการอุปัฏฐาก แต่พระผู้มีพระภาคเมื่อทรงประชวร แต่เมื่อข้าพระองค์ได้เห็นพระประชวรของพระผู้มีพระภาค ขอบฟ้าปรากฏมืดมัวแก่ข้าพระองค์ อินทรีย์ทั้งหลายของข้าพระองค์ไม่กระจ่างชัดอีกต่อไป

กระนั้นก็ตาม ข้าพระองค์ก็มีความเบาใจอยู่น้อยหนึ่ง ข้าพระองค์คิดว่าพระผู้มีพระภาคจะไม่ทรงปรินิพพาน จนกว่าจะได้ประทานโอวาทแก่ภิกษุสงฆ์”

ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าผู้ทรงประกอบด้วยพระกรุณาปราณี ทรงตรัสกับพระอานนท์พุทธอุปัฏฐาก ด้วยพระวาจาสุภาพ อ่อนโยนว่า “ดูกรอานนท์ ภิกษุสงฆ์ยังจะหวังอะไรจากเราเล่า ? เราได้แสดงธรรม (สังฆธรรม) ไว้แล้ว โดยไม่ทำความแตกต่างระหว่างสิ่งเปิดเผยกับสิ่งเร้นลับ ในส่วนที่เกี่ยวกับสังฆธรรมนั้น ตถาคตไม่มีอะไรที่เหมือนกำมือของอาจารย์ (อาจารย์มฤจิจิ) ดูกรอานนท์ หากจะมีผู้ใดคิดว่า เขาจักบริหารภิกษุสงฆ์ได้ และคิดว่า ภิกษุสงฆ์จักฟังเราได้ ก็ขอให้ผู้นั้นกล่าวคำแนะนำอย่างใดอย่างหนึ่งออกมา แต่ตถาคตไม่ได้มีความคิดเช่นนั้น เพราะเหตุใดเขาจึงจะต้องให้คำแนะนำเกี่ยวกับการบริหารภิกษุสงฆ์เล่า ? ดูกรอานนท์ บัดนี้เราแก่เฒ่าแล้ว วัยของเราเป็นมาถึง ๘๐ ปีแล้ว เกวียนเก่า ยังจะใช้งานได้ต่อไปด้วยการซ่อมแซม ฉันทิใด กายของตถาคตก็ ฉันทินั้นเหมือนกัน ยังจะเป็นไปได้ก็แต่เพียงด้วยการซ่อมแซมเท่านั้น ดูกรอานนท์ ดั่งนั้น พวกเธอทั้งหลายจงอยู่ด้วยการทำตนเป็นเกาะ (สนับสนุน) ทำตนเป็นที่พึ่ง อย่าทำผู้อื่นเป็นที่พึ่งเลย จงทำธรรมะเป็นเกาะ (สนับสนุน) ทำธรรมะเป็นที่พึ่ง อย่าได้ทำสิ่งใดเป็นที่พึ่งเลย”

สิ่งที่พระพุทธเจ้าต้องการแสดงแก่พระอานนท์ เป็นที่ปรากฏ

แจ่มชัดคือ พระอานนท์มีความเศร้าโศกเสียใจ เพราะคิดว่า พระภิกษุสงฆ์จะอยู่อย่างโดดเดี่ยว ไม่มีที่พักพิง ไม่มีที่พึ่ง ไม่มีผู้นำ หลังจากพระบรมครูของพวกตนทรงปรินิพพานเสียแล้ว ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงประทานคำปลอบใจ คำให้กำลังใจ และความมั่นใจแก่พระอานนท์ โดยตรัสว่า ภิกษุสงฆ์พึงพึ่งตนเอง พึ่งพระธรรมที่ทรงแสดงไว้แล้ว และไม่พึงบุคคลใดหรือสิ่งอื่นใด ดังนั้น ปัญหาในเรื่องอาตมมันหรือตัวตน ซึ่งเป็นเรื่องทางอภิปรายญา จึงอยู่นอกประเด็นในที่นี้

นอกจากนั้น พระพุทธเจ้ายังได้ทรงอธิบายแก่พระอานนท์ ถึงวิธีการที่จะทำให้คนเราสามารถมีตนเป็นเกาะหรือเป็นที่พึ่ง และวิธีการที่คนเราจะสามารถทำพระธรรมให้เป็นเกาะหรือที่พึ่งได้ ทั้งนี้โดยการเจริญสติปัฏฐาน ๔ คือ กายานุปัสสนา เวทนานุปัสสนา จิตตานุปัสสนา และธัมมานุปัสสนา ไม่มีการพูดถึงอาตมมัน หรือ อัตตา ไว้ ณ ที่นี้เลย

อัตตาอยู่ที่ไหน

หลักฐานอีกอย่างหนึ่งที่บรรดาผู้พยายามค้นหาอาตมมัน ในคำสอนของพระพุทธเจ้า ได้นำมาใช้อ้างอยู่บ่อย ๆ ก็คือเรื่องต่อไปนี้

ครั้งหนึ่ง พระพุทธเจ้าได้ประทับนั่งอยู่ใต้ต้นไม้ต้นหนึ่ง

ในระหว่างทางเสด็จจากเมืองพาราณสีไปยังอรุเวลาเสนานิคมในวันนั้น ราชกุมารซึ่งเป็นพระสหายกัน ๓๐ องค์ พร้อมด้วยพระชายา ได้พากันออกไปปศุณิ (รับประทานอาหารกลางแจ้ง) อยู่ในป่าแห่งเดียวกัน แต่มีราชกุมารพระองค์หนึ่งยังทรงเป็นโสดอยู่ ได้ทรงนำโสเภณีนางหนึ่งไปด้วย ขณะที่คนอื่นๆ กำลังสนุกสนานกันอยู่นั้น โสเภณีนางนั้นได้ขโมยของมีค่าต่างๆ หลบหนีไป พระราชกุมารเหล่านั้นจึงได้ออกติดตามโสเภณีนางนั้นไป และได้ไปพบพระพุทธเจ้าประทับนั่งอยู่ใต้ต้นไม้หนึ่ง จึงได้ทูลถามว่า พระองค์ทรงเห็นผู้หญิงคนหนึ่งหรือไม่ ? พระองค์จึงได้ทรงสอบถามเรื่องราวความเป็นไป เมื่อราชกุมารเหล่านั้นได้กราบทูลให้ทรงทราบแล้ว พระพุทธองค์จึงทรงถามราชกุมารเหล่านั้นว่า “ดูกรรมาณพทั้งหลาย เธอทั้งหลายมีความเห็นเป็นอย่างไร ? อะไรจะประเสริฐกว่ากัน ? ระหว่างการแสวงหาผู้หญิงกับการแสวงหาตนเอง”

ในข้อนี้ก็เช่นเดียวกัน เป็นการถามปัญหากันอย่างธรรมดาๆ ไม่มีเหตุผลอันใดที่จะนำมาอ้างได้ ว่าเป็นการพูดกันถึงแนวความคิดที่ก้าวไกลไปถึงเรื่องอาตมมัน หรืออัตตา อันเป็นเรื่องทางอภิปรัชญา ราชกุมารเหล่านั้นได้กราบทูลว่า “การแสวงหาตนเองประเสริฐกว่า” จากนั้น พระพุทธองค์ได้ทรงเชื่อเชิญให้ราชกุมารเหล่านั้นประทับนั่ง แล้วทรงแสดงธรรมแก่ราชกุมารเหล่านั้น ในเนื้อเรื่อง สิ่งที่พระองค์ทรงสอนราชกุมารเหล่านั้น

ตามที่ปรากฏในคัมภีร์ดั้งเดิม ไม่มีคำใดที่กล่าวถึงอาดมัน ไร้เลย
ที่มีการเขียนถึงกันมาก คือเรื่องที่พระพุทธองค์ทรงนั่ง
เมื่อปริพพาชกชื่อ วัจนโคตรได้ทูลถามพระองค์ว่า มีอาดมัน
หรือไม่ ? ดังมีเรื่องราวต่อไปนี้

วัจนโคตรได้มาเฝ้าพระพุทธเจ้า แล้วทูลถามว่า “ข้าแต่
พระโคตมผู้เจริญ อาดมันมีอยู่หรือ ?”

พระพุทธเจ้าทรงประทับนั่งดูขณิกภาพ

“ ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ อาดมันไม่มีหรือ ?”

พระพุทธเจ้าประทับนั่งดูขณิกภาพดุจเดิม

วัจนโคตรได้ลุกหลีกไป

หลังจากวัจนโคตรปริพพาชกออกไปแล้ว พระอานนทได้
ทูลถามพระพุทธเจ้าว่า ทำไมพระองค์จึงไม่ทรงตอบคำถามของ
วัจนโคตร ? พระพุทธเจ้าทรงอธิบายจุดยืนของพระองค์ว่า

“ดูกรอานนท เมื่อวัจนโคตรปริพพาชกถามว่า “อัตตามี
อยู่หรือ ?” ถ้าเราตอบว่า ‘มีอัตตา’ ดูกรอานนท มันก็จะเป็น
การเข้าข้างสมณะหรือพราหมณ์ทั้งหลายพวกที่ยึดถือทฤษฎีว่า
เที่ยง (สัสสวาทะ)”

“ดูกรอานนท เมื่อวัจนโคตรปริพพาชกถามว่า “อัตตา
ไม่มีหรือ ?” ถ้าเราตอบว่า “ไม่มีอัตตา” ดูกรอานนท มันก็จะเป็น
การเข้าข้างสมณะหรือพราหมณ์พวกที่ยึดถือทฤษฎีว่าขาดสูญ
(อฺจเฉทวาทะ)”

“ดูกรอานนท์ ก็เมื่อวัจนโคตรปริพพาชกถามว่า “อัตตามีอยู่หรือ ?” ถ้าเราตอบว่า “มีอัตตา” มันจะเป็นการสอดคล้องกับสิ่งที่เรารู้มาว่า ธรรมทั้งหลายไม่มีอัตตาละหรือ ?”

“ไม่สอดคล้องแน่ พระเจ้าข้า”

“ดูกรอานนท์ ก็เมื่อวัจนโคตรปริพพาชกถามว่า “อัตตามีอยู่หรือ ?” ถ้าเราตอบว่า “อัตตาไม่มี” มันก็จะทำให้วัจนโคตรซึ่งงุนงงอยู่แล้วงุนงงมากยิ่งขึ้นไปอีก เพราะเขาคิดว่า “เมื่อก่อนเรามีอาตมัน (อัตตา) แต่เดี๋ยวนี้เราไม่มีอาตมันเสียแล้ว”

วิธีตอบคำถามของพระพุทธเจ้า

บัดนี้ ก็คงจะเป็นที่เข้าใจกระจ่างในข้อที่ว่า ทำไมพระพุทธเจ้าจึงทรงนิ่งเงียบ แต่เรื่องนี้จะเข้าใจชัดยิ่งขึ้น ถ้าเราจะลองไปพิจารณาถึงภูมิหลัง และวิธีการที่พระองค์ทรงปฏิบัติต่อคำถามและผู้ถามปัญหาต่าง ๆ ซึ่งเรื่องนี้ยังไม่เป็นที่เข้าใจของบรรดาผู้ที่นำปัญหานี้มาอภิปรายกัน

พระพุทธเจ้าไม่ได้เป็นเครื่องคอมพิวเตอร์ที่จะตอบปัญหาใด ๆ ที่ใคร ๆ ใส่ข้อมูลเข้าไปให้ตอบ โดยที่ไม่ได้ทรงไตร่ตรองพิจารณาใด ๆ เสียก่อน พระองค์ทรงเป็นศาสนานักปฏิบัติ ทรงเปี่ยมล้นด้วยพระกรุณาธิคุณ และพระปัญญาธิคุณ พระองค์ไม่ทรงตอบปัญหาในลักษณะเพื่ออวดภูมิความรู้ แต่พระองค์ทรงตอบ

ปัญหาเพื่อช่วยให้ผู้ถามนั้น ๆ ดำเนินไปสู่ทางแห่งการรู้แจ้งเห็นจริง พระองค์ทรงตรัสกับบุคคลทั้งหลายโดยคำนึงถึงมาตรฐานการพัฒนา จริต อุปนิสัย ลักษณะ และศักยภาพ ที่บุคคลเหล่านั้นจะเข้าใจแต่ละปัญหานั้น ๆ

ในการปฏิบัติต่อคำถามต่าง ๆ นั้น พระพุทธเจ้าทรงมีแนวทางอยู่ ๔ แนวทางด้วยกัน คือ

๑. บางปัญหาพระองค์จะตอบในทันทีที่ถาม

๒. บางปัญหาพระองค์จะตอบหลังจากที่ได้ทรงวิเคราะห์ปัญหาเหล่านั้นแล้ว

๓. บางปัญหาพระองค์จะใช้วิธีตอบด้วยการถามกลับไป

๔. บางปัญหาจะทรงเล็งไม่ตอบ

การหลีกเลี่ยงไม่ตอบปัญหานั้น กระทำได้หลายวิธีด้วยกัน วิธีการอย่างหนึ่ง คือ บอกว่าปัญหานั้น ๆ ตอบไม่ได้ หรือ อธิบายไม่ได้ ดังเช่นที่พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสบอกแก่วัจฉโคตรคนเดียวเท่านั้นมากกว่าหนึ่งครั้ง เมื่อวัจฉโคตรถามปัญหาต่าง ๆ ว่า จักรวาลเที่ยงหรือไม่ ? ฯลฯ ในทำนองเดียวกัน พระองค์ก็ทรงเคยใช้วิธีนี้ตอบปัญหาของมาลุงกยบุตรและคนอื่น ๆ มาแล้ว แต่พระองค์ไม่สามารถตรัสเช่นเดียวกันนี้กับปัญหาที่ถามว่า มีอาตมัน (อัตตา) หรือไม่ ? เพราะว่าพระองค์ได้ทรงอภิปรายและทรงอธิบายในปัญหาข้อนี้อยู่เสมอมา พระองค์ไม่สามารถตรัสว่า “มีอัตตา” เพราะเป็นการขัดกับสิ่งที่พระองค์ทรงทราบมาว่า

“ธรรมทั้งหลายไม่มีอัตตา” และพระองค์ทรงไม่ต้องการตรัสว่า “ไม่มีอัตตา” เพราะมันจะก่อให้เกิดความสับสนและเดือดร้อน โดยไม่จำเป็นและไร้จุดหมาย แก้วจณโคตรผู้เกิดความสับสนกับปัญหาในทำนองเดียวกันนี้ไปแล้ว เนื่องจากก่อนหน้านี้แก้วจณโคตรยอมรับในความคิดว่ามีอัตตา เขาจึงไม่อยู่ในฐานะที่จะเข้าใจแนวคิดเรื่อง “อนัตตา” นี้ได้ ดังนั้นการหลีกเลี่ยงโดยไม่ตอบปัญหาข้อนี้ด้วยการใช้วิธีนิ่งเงียบ จึงเป็นวิธีที่ดีที่สุดในการนี้ เช่นว่านี้

ปัญหาที่นำไปสู่เป้าหมาย

เราจะต้องไม่ลืมด้วยว่า พระพุทธเจ้าทรงรู้จักแก้วจณโคตรผู้นี้เป็นอย่างดีมานานแล้ว ครั้งนี้ไม่ใช่ครั้งแรกที่เขามาเฝ้าพระองค์ พระองค์ผู้เป็นบรมครูผู้ประกอบด้วยพระปัญญาธิคุณและพระกรุณาธิคุณ ทรงมีพระเมตตาสงสาร และทรงใจผู้แสวงหาสัจธรรม ซึ่งมีจิตใจสับสนผู้นี้มาก ในคัมภีร์ภาษาบาลี มีอยู่หลายแห่งที่กล่าวถึงแก้วจณโคตรปริพาชกคนเดียวกันนี้ว่า เป็นผู้เที่ยวไล่เที่ยวเข้ามาเฝ้าพระพุทธเจ้า และมาพบสาวกของพระองค์อยู่เป็นประจำ และได้ถามปัญหาชนิดเดียวกันซ้ำแล้วซ้ำเล่า เมื่อได้รับคำตอบแล้วก็เกิดความวิตกกังวลและหมกมุ่นอยู่กับปัญหาต่าง ๆ เหล่านั้น การที่พระพุทธเจ้าทรงนิ่งเงียบเสียเช่นนี้ จึงดูเหมือน

จะเป็นผลดีต่อวัจจโคตรยิ่งไปกว่าการที่พระองค์จะทรงตอบหรืออภิปรายสิ่งใดออกไป

มีคนบางพวกคิดว่า “ตัวตน” หมายถึงสิ่งที่คนทั่ว ๆ ไปเรียกกันว่า “จิต” หรือ “วิญญาณ” แต่พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่าเป็นการดีที่คนเราจะถือว่าร่างกายเป็น “ตัวตน” ยิ่งไปกว่าที่จะไปถือว่า จิต ความคิด หรือวิญญาณ เป็น ‘ตัวตน’ ทั้งนี้เพราะร่างกายรู้สึกว่าจะเป็น “ของแข็ง” มากกว่าจิต ความคิด หรือวิญญาณ เพราะ จิต ความคิด หรือวิญญาณ (จิตต, มโน, วิญญาณ) มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องอยู่ทุกคืนทุกวัน และเปลี่ยนแปลงรวดเร็วกว่าร่างกาย

ความรู้สึกที่ยังคลุมเครือว่า “เรามีเราเป็น” นั้นเอง ที่สร้างแนวความคิดว่า “มีอัตตา” ซึ่งเป็นความคิดที่ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง การเห็นสังขารในข้อนี้ ก็คือ การทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน ซึ่งก็เป็นเรื่องที่ทำไม่ได้ง่าย ๆ เลย ในสังยุตตนิกาย มีการสนทนาธรรมในประเด็นนี้ ระหว่างภิกษุชื่อ เขมกะ กับภิกษุหมู่หนึ่ง

ภิกษุเหล่านี้ได้ถามพระเขมกะว่า ท่านเห็นในเบญจขันธ์ว่ามีตัวตนหรือมีสิ่งที่มีตัวตนอยู่หรือไม่ ? พระเขมกะตอบว่า “ไม่เห็น” จากนั้นพวกภิกษุได้กล่าวว่า ถ้าอย่างนั้น ท่านพระเขมกะก็จะต้องเป็นพระอรหันต์หมดอาสวะไปแล้ว แต่พระเขมกะสารภาพว่า แม้ว่าท่านจะไม่พบตัวตนในเบญจขันธ์ หรือสิ่งใดที่มีตัวตน “แต่

ข้าพเจ้าก็ยังไม่ได้เป็นพระอรหันต์ หมดอาสวะ ครอบงำทั้งหลาย ในส่วนที่เกี่ยวกับการยึดมั่นในเบญจขันธ์นี้ ข้าพเจ้ายังมีความ รู้สึกว่า “เรามีเราเป็น” แต่ก็ยังไม่สามารถเห็นอย่างกระจ่างว่า “นี่คือตัวเรา” จากนั้น พระเขมกะได้อธิบายว่า สิ่งที่ท่านเรียกว่า “เรามีเป็น” นั้น ไม่ใช่รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ทั้ง ไม่ใช่สิ่งอื่นใดนอกจากนี้ แต่ท่านมีความรู้สึกที่ “เรามีเป็น” ทั้ง ๆ ที่ยังไม่สามารถเห็นอย่างกระจ่างแจ้งว่า “นี่คือตัวเรา”

พระเขมกะกล่าวว่า มันเหมือนกับกลีบของดอกไม้ ซึ่งจะว่าเป็นกลีบจากกลีบก็ไม่ใช่ จะว่ากลีบจากสีก็ไม่ใช่ จะว่าเป็นกลีบจากเกสรก็ไม่ใช่ แต่มันเป็นกลีบของดอกไม้

พระเขมกะอธิบายต่อไปว่า แม้แต่บุคคลที่ได้บรรลุคุณธรรม ขั้นต้น ๆ ก็ยังมีความรู้สึกที่ “เรามีเป็น” น้อย แต่ต่อมาเมื่อ บรรลุคุณธรรมสูง ๆ ขึ้นไป ความรู้สึกที่ “เรามีเป็น” นี้ก็จะหมด ไปโดยสิ้นเชิง เช่นเดียวกับกลีบทางเคมีของผ้าที่ซักเสร็จ ใหม่ ๆ หายไป หลังจากที่น่าผ้านั้นไปเก็บไว้ในหีบแล้ว

การอภิปรายกันครั้งนี้มีประโยชน์และทำความเข้าใจ แก่ภิกษุเหล่านั้น จนในที่สุด พระคัมภีร์บอกว่า พระภิกษุเหล่านั้น ทุกรูปรวมทั้งพระเขมกะ ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์หมดอาสวะ และสามารถกำจัด “เรามีเป็น” ได้ในที่สุด

จุดยืนที่ถูกต้อง

ตามคำสอนของพระพุทธเจ้านั้น เป็นมิจฉาทิฏฐิ ถ้าไปยึดถือว่า “เราไม่มีตัวตน” (คือเป็น อจเจตทิฏฐิ) เช่นเดียวกับที่ไม่ยึดถือว่า “เรามีตัวตน” ก็เป็นมิจฉาทิฏฐิ (คือเป็น สัสสตทิฏฐิ) เพราะความเห็นทั้งสองอย่างนั้นเป็นสังโยชน์ เป็นความเห็นที่เกิดจากความคิดผิดว่า “เรามีเป็น” จุดยืนที่ถูกต้องเกี่ยวกับปัญหาเรื่อง “อนัตตา” นี้ คือ ไม่ยึดความเห็นหรือทิฏฐิใดๆ ให้เห็นสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง โดยไม่ให้จิตเข้าไปปรุงแต่งให้เห็นว่า สิ่งที่เราเรียกว่า “เรา” หรือ “สัตว์บุคคล” เป็นเพียงการประกอบกันของขันธ์ทั้งหลายทั้งส่วนที่เป็นรูปและส่วนที่เป็นนาม เป็นสิ่งที่ทำงานประสานเชื่อมโยงอิงอาศัยกันและกัน อยู่ในกระแสการเปลี่ยนแปลงอยู่ทุกขณะ ตามกฎแห่งเหตุและผล กับให้เห็นว่า ไม่มีสิ่งใดเที่ยง ยั่งยืน คงที่ และเป็นอมตะ ในสกลพิภพนี้

มีปัญหาคือต่อไปว่า เมื่อไม่มี “อาตมัน” หรือ “อัตตา” ใครเป็นผู้รับผลต่างๆ ของกรรม ? ไม่มีใครตอบปัญหาข้อนี้ได้ดีไปกว่าพระพุทธเจ้า เมื่อภิกษุรูปหนึ่งทูลถามปัญหาข้อนี้ พระพุทธเจ้าทรงตรัสตอบว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย เราสอนเธอทั้งหลายให้มองเห็นความเป็นเหตุเป็นปัจจัยในสรรพสิ่ง ในที่ทั้งปวง”

คำสอนในเรื่อง “อนัตตา” “ไม่มีวิญญาณ” หรือ “ไม่มี

ตัวตน” นี้ ไม่พึงเห็นว่าเป็นคำสอนในเชิงลบ หรือเป็นอุจเฉททิฏฐิ
อนัตตานิ เป็นเช่นเดียวกับนิพพาน คือ เป็นสัจธรรม เป็นความ
จริงแท้ และความจริงแท้จะเป็นไปในเชิงลบไปไม่ได้ ความเชื่อ
ผิดๆ ใน “อัตตา” ที่เกิดจากจินตนาการในสิ่งที่ไม่มีว่ามีนั้น
ต่างหาก ที่เป็นความเชื่อในเชิงลบ คำสอนในเรื่องอนัตตานิ
ย่อมขับไล่ความมืดคือความเชื่อที่ผิดๆ ทั้งหลายออกไป และ
ก่อให้เกิดแสงสว่าง คือปัญญา มันจึงไม่ใช่ความเชื่อในเชิงลบ
ดังที่ท่าน อสังกะ กล่าวไว้อย่างน่าฟังว่า “ข้อเท็จจริงในเรื่อง
อนัตตา มีอยู่” (ในราตมยาสติตา)

บทที่ ๓

“กรรมฐาน” หรือ

การพัฒนาจิต :

ภาวนา

พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย มีความเจ็บป่วย อยู่ ๒ ประการ ความเจ็บป่วย ๒ อย่างนั้น คืออะไรบ้าง ? คือ ความเจ็บป่วยทางกาย และความเจ็บป่วยทางใจ ดูเหมือนว่าผู้คนที่ทั้งหลายสามารถพ้นจากการเจ็บป่วยทางกายได้ เป็นเวลาหนึ่งปี บ้าง สองปีบ้าง.....เป็นร้อยๆปี หรือมากกว่านั้นบ้าง แต่ว่า ภิกษุทั้งหลาย ในโลกนี้ บุคคลที่พ้นจากความเจ็บป่วยทางใจแม้เพียง ชั่วโมงมีน้อยนัก นอกจากบุคคลที่พ้นจากกิเลสทั้งหลาย” (เช่นพระอรหันต์)

คำสอนของพระพุทธเจ้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องวิธีปฏิบัติ “กรรมฐาน” มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เกิดสุขภาพจิตสมบูรณ์ เกิด

ดูสภาพ และความสงบสุขนั่นเอง แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า ไม่มีคำสอนอื่นใดของพระพุทธเจ้า ที่ผู้คนทั้งพุทธศาสนิกและศาสนิกอื่น ๆ จะเข้าใจผิดเท่ากับเรื่อง “กรรมฐาน” ทันทีที่พูดถึงคำว่า “กรรมฐาน” คนก็คิดถึงการปลีกตัวออกจากภารกิจประจำวัน ไปนั่งอยู่ในท่าใดท่าหนึ่งโดยเฉพาะ เหมือนกับรูปปั้นในถ้ำ หรือในที่แคบ ๆ ในวัด ในที่เปลี่ยวเปลี่ยวตัดขาดจากสังคม จากการสนุกสนานเฮฮา หรือนั่งเจียบเคลิบเคลิ้ม ด้วยความนึกคิดลึกลับ มหัศจรรย์ หรือเข้าฌาน “กรรมฐาน” ทางพระพุทธศาสนาที่แท้จริง มิใช่การหลบหลีกปลีกตัวแต่อย่างใด คำสอนของพระพุทธเจ้าในเรื่องนี้มีผู้เข้าใจผิดหรือเข้าใจกันน้อยมาก จนทำให้ต่อมากการปฏิบัติ “กรรมฐาน” เสื่อมถอยลดน้อยลงกลายมาเป็นประเพณีหรือพิธีกรรมอย่างหนึ่ง ซึ่งมีกรรมวิธีที่ต้องปฏิบัติเป็นประจำ

การเจริญกรรมฐาน

ผู้คนจำนวนมากสนใจในการเจริญกรรมฐาน หรือโยคะ เพื่อที่จะให้ได้พลังจิต หรืออำนาจมหัศจรรย์ เช่น “ดวงตาที่สาม” ซึ่งคนอื่นไม่มี นานมาแล้วเคยมีแม่ชีชาวพุทธผู้หนึ่งในอินเดีย ได้พยายามสร้างพลังอำนาจให้สามารถเห็นอะไรได้โดยทางหู

ในขณะที่เดียวกัน แม้ซีผู้นี้ก็ได้อ่านาจดาทิพย์อีกด้วย ความคิดชนิดนี้ไม่มีอะไรอื่นนอกจากความวิปริตทางด้านจิตใจ เป็นเรื่องของความทะยานอยาก คือ ตัณหาในอำนาจมหัศจรรย์

คำว่า “กรรมฐาน” นี้ ใช้แทนคำดั้งเดิมว่า “ภาวนา” ซึ่งหมายถึง “การเจริญ” หรือ “การพัฒนา” ได้แก่ การเจริญหรือการพัฒนาทางจิตใจ เมื่อกล่าวให้ถูกต้องตรงตามความหมายจริง ๆ ของศัพท์แล้ว “การภาวนา” ทางพระพุทธศาสนา คือ การเจริญจิต การภาวนามีจุดมุ่งหมายเพื่อชำระจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์ปราศจากกิเลสเครื่องเศร้าหมอง และสิ่งรบกวนทั้งหลาย เช่น ราคะ โทสะ พยาบาท ความอาฆาต ความฟุ้งซ่านรำคาญใจ (อุทธัจจะกุกกุกจะ) ความลึกลับสงสัย (วิจิกิจฉา) และเพื่อปลุกฝังคุณสมบัติต่างๆ เช่น สมาธิ สติ ปัญญา ความมุ่งมั่น พลังและความสามารถในการวิเคราะห์ ความเชื่อมั่น ปิติ ความสุขสงบ ซึ่งจะนำไปสู่การได้ปัญญาอดเยี่ยม อันจะสามารถเห็นสภาวะของสรรพสิ่งตามความเป็นจริง และรู้แจ้งแทงตลอด ปรมาตถสัจจ คือพระนิพพาน ในที่สุด

ประเภทของกัมมัญฐาน

กรรมฐานมี ๒ ประเภท คือ การพัฒนาความแน่วแน่ของจิต (สมถะ หรือสมาธิ) เป็นการพัฒนาจิตให้แน่วแน่เป็นหนึ่งเดียว (บาลีว่า จิตฺเตกกุกคตา สันสกฤตว่า จิตฺโตภาครฺตา) โดยการใช้วิธีการต่าง ๆ ตามที่กำหนดไว้ในพระคัมภีร์ อันจะนำไปสู่สภาวะลึกลับสูงสุด เช่น อากิญจัญญายตนะ (ภพอันกำหนดภาวะที่ไม่มีอะไรเป็นอารมณ์) หรือ เนวตัญญานาตัญญายตนะ (ภพอันเข้าถึงภาวะมีสัจญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัจญญาก็ไม่ใช่) ในทางพระพุทธศาสนา สภาวะลึกลับทั้งหลายเหล่านี้ เกิดขึ้นมาจากจิตมีจิตเป็นผู้สร้าง มีเหตุและปัจจัยปรุงแต่ง (สังขาร) หาได้เกี่ยวข้องกับอะไรกับ ความจริงแท้ สัจธรรม คือ พระนิพพาน ไม่ กรรมฐานแบบนี้มีมาก่อนพระพุทธเจ้า จึงมีใช่เป็นของพุทธศาสนาแท้ ๆ แต่ก็มีได้อยู่นอกขอบข่ายกรรมฐานแบบพุทธศาสนา อย่างไรก็ดี กรรมฐานแบบนี้ไม่จำเป็นเพื่อการรู้แจ้งเห็นจริงในพระนิพพาน ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะได้ตรัสรู้ นั่น พระองค์เองได้ทรงศึกษาแนวปฏิบัติโยคะเหล่านี้กับอาจารย์ต่าง ๆ จนบรรลุสภาวะทางจิตที่สูงที่สุด แต่พระองค์ก็ยังไม่พึงพอพระทัย เพราะแนวปฏิบัติโยคะเหล่านั้น ไม่ได้ให้ความหลุดพ้นโดยสิ้นเชิง ไม่ได้ให้ปัญญารู้แจ้งแทงตลอดในปรมัตถสัจจ์ พระองค์ทรงพิจารณาว่า สภาวะลึกลับทางจิตเหล่านี้เป็น “ธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในโลกนี้ (ทิฏฐมมสุขวิหาร)”

หรือ “เป็นธรรมเครื่องอยู่สงบ” (สนฺตวิหการ)” ไม่มีอะไรยิ่งไปกว่านี้

ดังนั้น พระพุทธองค์จึงได้ค้นพบ “กรรมฐาน” อีกรูปแบบหนึ่ง เรียกว่า วิปัสสนา (สันสกฤตว่า วิปัสยนา หรือ วิทฺรสนา) คือ “การเห็นแจ้ง” ในธรรมชาติของสิ่งทั้งหลาย ซึ่งจะนำไปสู่การหลุดพ้นทางจิตโดยสิ้นเชิง นำไปสู่การรู้แจ้งแทงตลอด ปรมัตถสัจจ คือ พระนิพพาน นี่แหละคือ “กรรมฐาน” ของพุทธศาสนา อันเป็นการเจริญทางจิตแบบพุทธศาสนาอย่างแท้จริง เป็นวิธีการวิเคราะห์ ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของ สติสัมปชัญญะ การระมัดระวัง และการเฝ้าสังเกต

มันเป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ ที่จะแสดงคุณค่าที่แท้จริงของเรื่องที่มีขอบข่ายกว้างขวาง เช่น “กรรมฐาน” นี้ ในเนื้อที่ไม่กี่หน้านี่ อย่างไรก็ตาม ในที่นี้จะพยายามอธิบายแนวคิดในเชิงปฏิบัติของ “กรรมฐาน” การเจริญจิต หรือ การพัฒนาจิต ในทางพุทธศาสนาที่แท้ ๆ แต่เพียงย่อ ๆ และหยาบ ๆ เท่านั้น

สติปัฏฐานสูตร

พระสูตรที่สำคัญที่สุดที่พระพุทธองค์ทรงสอนเรื่องการพัฒนาจิต (กรรมฐาน) คือ สติปัฏฐานสูตร “การตั้งจิต” (สูตรที่ ๒๒ ในทีฆนิกาย หรือสูตรที่ ๑๐ ในมัชฌิมนิกาย) พระสูตรนี้

คนโบราณนับถือกันมากจนกระทั่งนำมาใช้สวดกัน ไม่เพียงแต่ในวัดทางพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ยังนำมาใช้สวดกันในบ้านเรือนของชาวพุทธ โดยให้สมาชิกในครอบครัวมานั่งล้อมวงฟังกัน ด้วยศรัทธาอันเต็มด้า บ่อยครั้งที่พระภิกษุนำพระสูตรนี้ไปสวดที่ใกล้เตียงของคนที่กำลังจะตายฟัง เพื่อชำระจิตครั้งสุดท้ายของผู้นั้น ให้บริสุทธิ์

วิธีปฏิบัติ “กรรมฐาน” ดังที่อธิบายไว้ในพระสูตรนี้ ไม่ได้ให้ตัดขาดจากชีวิต หรือจากการเป็นอยู่ ตรงกันข้าม เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิตและภารกิจประจำวันของเรา เกี่ยวกับ ความทุกข์ ความสุข การพูด การคิด ตลอดจนการประกอบอาชีพที่มีศีลธรรม และใช้สติปัญญาของเรา

สติปัฏฐานสูตรนี้แบ่งออกเป็น ๔ หมวดใหญ่ คือ

๑. หมวดที่เกี่ยวกับกายของเรา (กายาสุปัสสนา)
๒. หมวดที่เกี่ยวกับความรู้สึกหรือเวทนาของเรา (เวทนานุปัสสนา)
๓. หมวดที่เกี่ยวกับจิต (จิตตานุปัสสนา)
๔. หมวดที่เกี่ยวกับศีลธรรมและพุทธิปัญญาต่าง ๆ (ธัมมานุปัสสนา)

พึงจำใส่ใจไว้ว่า ไม่ว่าจะ เป็น “กรรมฐาน” แบบใด มีสาระสำคัญอยู่ที่ การระลึกได้หรือสติ การใส่ใจ หรือ การเฝ้าสังเกต (อนุปัสสนา)

ตัวอย่าง “กรรมฐาน” ที่เกี่ยวกับกายซึ่งรู้จักกันดีเป็นที่นิยมปฏิบัติกันมากที่สุด คือ “การตั้งสติกำหนดลมหายใจเข้าออก” (อานาปานสติ) อานาปานสตินี้เท่านั้นที่ในพระคัมภีร์กำหนดทำนองอย่างหนึ่งไว้โดยเฉพาะ สำหรับ “กรรมฐาน” แบบอื่น ๆ ดังที่อธิบายไว้ในพระคัมภีร์ ท่านอาจนั่ง ยืน เดิน หรือ นอนตามแต่สะดวก แต่สำหรับการฝึกสติกำหนดลมหายใจเข้าออกนั้น ในคัมภีร์บอกว่า ผู้ปฏิบัติจะต้อง “นั่งขัดสมาธิ ตั้งกายตรง และ ดำรงสติให้มั่น” แต่การนั่งขัดสมาธินี้เป็นเรื่องไม่ง่ายในแง่ปฏิบัติสำหรับคนในประเทศต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนตะวันตก ดังนั้น ผู้ที่เห็นว่านั่งขัดสมาธิลำบากก็อาจนั่งบนเก้าอี้ “ตั้งกายให้ตรง ดำรงสติให้มั่น” ก็ได้ ในการปฏิบัติอานาปานสตินี้ สิ่งที่สำคัญยิ่งก็คือ ผู้ปฏิบัติจะต้องนั่งตัวตรง แต่ไม่ฝืนเกร็งตัว มีอวางบนตักแบบสบาย ๆ เมื่อนั่งแบบนี้แล้ว อาจจะใช้วิธีหลับตา หรือ เพ่งที่ปลายจมูกก็ได้ ตามแต่จะสะดวก

คนเราหายใจเข้าออกตลอดวันตลอดคืน แต่ไม่เคยมีสติกำหนดลมหายใจ ไม่เคยเพ่งจิตที่ลมหายใจนั้น ตอนนี้ (สมมุติว่า) ท่านกำลังปฏิบัติอานาปานสตินี้อยู่ ก็ให้หายใจเข้าออกเป็นปกติ อย่าพยายามไปบังคับมัน นำจิตของท่านไปกำหนดจดจ่อที่ลมหายใจเข้าหายใจออก ใช้จิตมองและสังเกตลมหายใจเข้าหายใจออกนั้น ให้จิตคอยระลึกลับและเฝ้าดูลมหายใจออกลมหายใจเข้า เมื่อคนเราหายใจ บางครั้งหายใจลึก บางครั้งหายใจไม่ลึก

ซึ่งข้อนี้ไม่มีความสำคัญอะไร ให้หายใจปกติเป็นธรรมชาติ แต่มีสิ่งหนึ่งที่สำคัญ คือ เมื่อหายใจลึก ก็ให้รู้ว่าหายใจลึก เป็นต้น กล่าวอีกนัยหนึ่ง จะต้องนำจิตไปกำหนดจดจ่ออยู่ที่ลมหายใจเข้าออกอย่างเต็มที่ จนรู้การเคลื่อนไหวและการเปลี่ยนแปลงของมัน ให้ลืมหูทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นสิ่งรอบ ๆ ตัว หรือสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ไม่เหลือบตามองสิ่งใด ๆ ให้ทำเช่นนี้เป็นเวลา ๕ นาทีบ้าง ๑๐ นาทีบ้าง

ในระยะแรก ๆ ผู้ปฏิบัติจะรู้สึกลำบากในการนำจิตไปกำหนดจดจ่อที่ลมหายใจเข้าออก จะรู้สึกแปลกใจว่าจิตกระเจิดกระเจิง ไม่นิ่งอยู่กับที่ ทำให้เริ่มคิดถึงสิ่งต่าง ๆ เมื่อได้ยินเสียงภายนอก จิตก็หวั่นไหวและวอกแวก ซึ่งอาจจะทำให้ผู้ปฏิบัติเกิดความท้อแท้และหมดหวัง แต่ถ้าพยายามปฏิบัติเช่นนี้ต่อไปเรื่อย ๆ วันละ ๒ ครั้ง คือเข้าเย็น ครั้งละประมาณ ๕ นาที หรือ ๑๐ นาที จิตก็จะค่อย ๆ เริ่มไปจดจ่อที่ลมหายใจเข้าออก หลังจากผ่านไปสักระยะหนึ่ง ผู้ปฏิบัติก็จะพบกับเสี้ยววินาทีที่จิตจดจ่ออย่างเต็มที่ที่ลมหายใจ จะเป็นช่วงที่ผู้ปฏิบัติไม่ได้ยินเสียงต่าง ๆ ที่อยู่รอบข้าง เป็นช่วงที่ผู้ปฏิบัติถูกตัดขาดจากโลกภายนอกโดยสิ้นเชิง ในชั่ววูบนี้เอง ผู้ปฏิบัติจะประสบกับปีติ สุข และความสงบอย่างเหลือล้น จนอยากที่จะปฏิบัติอยู่ต่อไป แต่ก็ไม่สามารถปฏิบัติต่อไปอีกได้ อยากรู้ก็ตาม ถ้าผู้ปฏิบัติปฏิบัติอย่างนี้อย่างสม่ำเสมอ ก็จะได้พบกับความสงบสุขเช่นนั้นอยู่เรื่อย ๆ และยาวนานยิ่งขึ้น ใน

ช่วงนั้นเป็นช่วงที่ผู้ปฏิบัติสืมตัวเองนำสติไปจดจ่อแน่วแน้อยู่ที่
ลมหายใจ トラบใดที่คนเรายังนึกถึงตัวเองอยู่ ก็จะไม่ยังสามารถ
ทำจิตให้แน่วแน่ในสิ่งใดได้

การปฏิบัติอานาปานสตินี้ เป็นการปฏิบัติที่ธรรมดา ๆ และ
ง่ายตาย มีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาสมาธิ ซึ่งจะนำไปสู่การบรรลุ
พลังลับที่สูงยิ่งขึ้นไป (ฌาน) นอกจากนั้น พลังแห่งสมาธินี้เป็น
ปัจจัยให้เกิดความเข้าใจลึกซึ้ง และรู้แจ้งแทงตลอดในธรรมชาติ
ของสรรพสิ่ง ตลอดจนทำพระนิพพานให้แจ้งได้

นอกจากนี้แล้ว การปฏิบัติอานาปานสติ ยังให้ผลแก่ผู้ปฏิบัติ
ทันตาเห็น คือ เป็นผลดีต่อสุขภาพร่างกาย ช่วยผ่อนคลายความ
เครียด หลับได้สบาย และมีประสิทธิภาพในการปฏิบัติภารกิจ
ประจำวัน ทำให้ผู้ปฏิบัติมีความสงบและเยือกเย็น แม้เมื่อตอน
ที่เกิดการตื่นเต้นตกใจ ถ้าปฏิบัติอานาปานสติกรรมฐานสักสอง
สามนาที ก็จะพบว่าตนเองมีความสงบสันติในทันที จะเกิด
ความรู้สึกเหมือนกับตื่นจากการนอนหลับพักผ่อน

การปฏิบัติ “กรรมฐาน” (การพัฒนาจิต) ที่มีความสำคัญ
และมีประโยชน์มากอีกอย่างหนึ่ง คือ การมีสติอยู่กับสิ่งที่ตน
กำลังทำ ทั้งทางกายและทางวาจา ในช่วงที่ปฏิบัติภารกิจประจำวัน
ไม่ว่าจะเป็นงานส่วนตัว งานราชการ หรืองานในอาชีพต่าง ๆ
ไม่ว่าจะเดิน ยืน นั่ง นอน นอนหลับ เหยียด คู้ มองดูสิ่งต่าง ๆ
สวมใส่เสื้อผ้า พูด นั่งเงียบ กิน ดื่ม หรือแม้แต่ถ่ายอุจจาระและ

ปัสสาวะ ก็จะต้องมีสติกำกับในสิ่งที่กระทำนั้นอยู่ทุกขณะ กล่าวคือ ให้อยู่กับขณะปัจจุบัน อยู่กับอิริยาบถในปัจจุบัน แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่า ไม่ให้คิดถึงอดีตและอนาคตเสียทีเดียว ตรงกันข้าม ให้คิดถึงอดีตและอนาคตได้ในแง่ที่สัมพันธ์กับขณะปัจจุบัน กับอิริยาบถปัจจุบัน เมื่อใดที่มันสอดคล้องต้องกัน

โดยทั่วไป คนเราไม่ค่อยควบคุมตนเองให้อยู่กับการงานที่เป็นปัจจุบันขณะ แต่กลับปล่อยความคิดให้ไปอยู่กับอดีตหรืออนาคต แม้จะดูเหมือนว่ากำลังทำอะไรบางอย่างอยู่ในปัจจุบันที่นี่ แต่กลับมีความนึกคิดไปอยู่ยังที่อีกแห่งหนึ่ง ไปมัวจินตนาการถึงปัญหาต่าง ๆ บ้าง ความวิตกกังวลต่าง ๆ บ้าง ซึ่งมักจะเป็นเรื่องความทรงจำในอดีต หรือเป็นความปรารถนาและการคาดการณ์ถึงสิ่งในอนาคต ดังนั้น คนเราจึงไม่ทำตัวให้อยู่กับปัจจุบัน ไม่เพลิดเพลินอยู่กับสิ่งที่ตนเองทำในขณะนั้น ๆ จึงไม่มีความสุข ไม่พึงพอใจกับปัจจุบันขณะ กับการงานที่ตนกำลังกระทำอยู่ ทั้งไม่ได้ห่มตนเองให้กับสิ่งที่กระทำอยู่นั้นอย่างเต็มที่

บางครั้ง ท่านคงจะเคยเห็นคนนั่งอยู่ในภัตตาคาร อ่านหนังสือไปด้วยรับประทานอาหารไปด้วย เป็นภาพที่ดูเป็นธรรมดาสามัญเหลือเกิน บุคคลผู้นั้นสร้างความประทับใจให้ท่านว่า เขาเป็นคนมีงานยุ่งเสียเหลือเกินจนกระทั่งไม่มีเวลารับประทานอาหาร ท่านอาจจะสงสัยว่า บุคคลผู้นั้นรับประทานอาหารหรืออ่านหนังสือกันแน่ บางคนอาจจะบอกว่าเขาทำทั้งสองอย่าง ซึ่ง

ความจริงแล้วเขาไม่ได้ทำทั้งสองอย่างนั้น ทั้งไม่ได้ผลิตเพลิน อยู่กับการกระทำทั้งสองอย่างนั้น แต่เป็นผู้มีจิตใจสับสนวุ่นวาย ไม่ได้ผลิตเพลินอยู่กับสิ่งที่ตนเองทำอยู่ในขณะนั้น ไม่ได้มีชีวิต อยู่กับปัจจุบันเลย แต่กำลังพยายามหนีจากชีวิตปัจจุบันอย่าง ขาดสติแบบโง่ ๆ (แต่ข้อนี้ไม่ได้หมายความว่า จะไม่ให้คนเรา พุดคุยกับเพื่อน ๆ ในระหว่างรับประทานอาหารกลางวัน หรือ อาหารเย็นหรอกนะ)

ท่านไม่สามารถหนีจากชีวิตของตนเองได้ ไม่ว่าท่านจะ พยายามหนีมันขนาดไหน ตราบใดที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ ไม่ว่าจะอยู่ ในเมืองหรืออยู่ในถ้ำ ท่านก็ต้องเผชิญกับชีวิตและอยู่กับชีวิต อยู่ตราบนั้น ชีวิตที่จริงแท้ คือปัจจุบันขณะ ไม่ใช่ความทรงจำ ในอดีตซึ่งได้ตายไปแล้ว และไม่ใช้ความฝันถึงอนาคตซึ่งเป็นสิ่ง ที่ยังไม่เกิดขึ้น ผู้ที่อยู่กับชีวิตในปัจจุบันขณะ คือผู้ที่อยู่กับชีวิต ที่จริงแท้ และจะเป็นผู้ที่มีความสุขที่สุด

เมื่อมีผู้ทูลถามว่า เพราะเหตุใดพระสาวกของพระองค์ ซึ่ง ถึงแม้ว่าจะดำรงชีวิตอย่างสงบเรียบง่าย ด้วยอาหารเพียงมือเดียว แต่ก็ยังเปล่งปลั่งมีน้ำมีนวล ? พระพุทธเจ้าทรงตรัสตอบว่า “สาวกเหล่านั้นไม่หวนนึกถึงอดีต ไม่รำพึงถึงอนาคต แต่อยู่ ในปัจจุบัน ดังนั้นจึงเป็นผู้มีความเปล่งปลั่งมีน้ำมีนวล เมื่อรำพึง ถึงอนาคต และหวนนึกถึงอดีต คนโง่ทั้งหลายก็จะแห้งเหี่ยว เหมือนหญ้าเขียวขจีถูกตัดทิ้งไว้กลางแดดฉะนั้น”

ตัวกู ของกู (อหังการ มมังการ)

การมีสติ หรือ สัมปชัญญะ ไม่ได้หมายความว่าให้ท่านคิด หรือรู้ตัวว่า “เรากำลังทำสิ่งนี้อยู่” หรือ “เรากำลังทำสิ่งนั้นอยู่” มันไม่ใช่อย่างนั้น แต่มันตรงกันข้าม ขณะที่ท่านคิดว่า “เรากำลังทำสิ่งนี้อยู่” นั้น ท่านก็จะนึกถึงตัวตน จึงไม่ได้อยู่กับการกระทำนั้น ๆ แต่กลับไปมีชีวิตอยู่กับความคิดว่า “เป็นตัวเรา” และผลที่ตามมาก็คือ การงานของท่านพลอยได้รับความเสียหายไปด้วย ท่านจะต้องลืมนึกถึงตัวเองอย่างสิ้นเชิง และทุ่มเทตัวเองกับสิ่งที่กำลังทำอยู่นั้น ทันทีที่นักพูดนึกถึงตัวเอง และคิดว่า “เรากำลังปราศรัยกับผู้ฟัง” จะทำให้คำปราศรัยของเขาเกิดความสับสน และแนวความคิดของเขาก็เกิดขาดตอนไม่ปะติดปะต่อ แต่เมื่อนักพูดผู้นั้นลืมนึกถึงตัวเองในขณะที่ปราศรัยในเรื่องนั้น ๆ เขาก็จะเป็นนักพูดที่ดีที่สุด คือจะพูดได้ดี และอธิบายเรื่องต่าง ๆ ได้ อย่างกระฉ่าง งานที่สำคัญ ๆ ทุกอย่าง เช่น จิตกรกรรม วรรณกรรม งานเสริมสร้างทางปัญญา งานเสริมสร้างทางจิตใจ ล้วนถูกประดิษฐ์ขึ้นมาในขณะที่ผู้สร้างสรรค์งานชิ้นนั้น ๆ ทุ่มเทชีวิตจิตใจทั้งหมดให้แก่งานนั้น ๆ ของตน ลืมนึกถึงตัวเอง และมีอิสระจากการระลึกถึงตัวตน

การมีสติและสัมปชัญญะอยู่กับกิจการงานต่าง ๆ ของเรา ตามที่พระพุทธองค์ทรงสอนไว้นี้ คือการมีชีวิตอยู่กับปัจจุบันขณะ

อยู่กับกิจการงานในปัจจุบัน (มรรควิธีแบบเซ็น ก็มีพื้นฐานมาจากคำสอนนี้เหมือนกัน) ดังนั้น ในการปฏิบัติกรรมฐานในรูปแบบนี้ ท่านยังไม่ได้กระทำสิ่งใด ๆ อันจะช่วยพัฒนาสติ เป็นแต่เพียงการระลึกถึงสิ่งที่ท่านกำลังทำ ท่านไม่ได้เสียเวลาอันมีค่าแม้แต่วินาทีเดียวกับการปฏิบัติ “กรรมฐาน” ประเภทนี้ เพียงแต่ให้ท่านปลุกฝังสติและสัมปชัญญะให้อยู่กับกิจการงานประจำวันของท่านอยู่เสมอทุกวันทุกคืน “กรรมฐาน” ทั้งสองอย่างดังที่ได้อธิบายมานี้ เป็นกรรมฐานที่เกี่ยวกับกายของเรา

แต่ยังมีแนวปฏิบัติเพื่อพัฒนาจิต (กรรมฐาน) อีกอย่างหนึ่งเกี่ยวกับความรู้สึกหรือเวทนาทั้งหลายทั้งปวงของเรา คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออุเบกขาเวทนา ดังจะยกตัวอย่างมาประกอบสักหนึ่งตัวอย่าง เมื่อท่านเกิดความรู้สึกไม่สบายใจ หรือเศร้าโศกเสียใจ ในสภาวะเช่นนี้ จิตใจของท่านมีดมนหม่นหมองไม่กระจ่าง เกิดเป็นความคับข้องใจ ในบางกรณี ท่านไม่เห็นอย่างกระจ่างชัดด้วยซ้ำไปว่า ทำไมท่านถึงมีความรู้สึกไม่สบายใจไปเช่นนั้น ก่อนอื่น ท่านจะต้องตัดให้ไม่มีความทุกข์ไปกับความรู้สึกที่เป็นทุกข์นั้น ๆ ไม่ต้องไปกังวลกับสิ่งที่ท่านกังวลอยู่นั้น ๆ แต่ให้พยายามมองให้แจ่มแจ้งว่า ทำไมจึงมีเวทนา หรือความรู้สึกทุกข์ กังวล หรือ เศร้าโศก เช่นนั้น พยายามตรวจสอบดูเวทนา นั้น ๆ ว่ามันเกิดขึ้นได้อย่างไร มีอะไรเป็นเหตุ มันดับไปได้อย่างไร พยายามตรวจสอบมัน เสมือนหนึ่งว่าท่านสังเกตจากภายนอก

อย่าให้มีปฏิกริยาเชิงอัตตวิสัยเข้าไปเกี่ยวข้อง ให้ทำเหมือนนักวิทยาศาสตร์สังเกตสิ่งที่ตนกำลังทำการทดลองอยู่นั้น นอกจากนั้น ท่านจะต้องไม่มองความรู้สึกนั้นในเชิงอัตตวิสัยว่า “ความรู้สึกของเรา” หรือ “เวทนาของเรา” แต่ให้มองในเชิงปรวิสัยว่า “ความรู้สึกอย่างหนึ่ง” หรือ “เวทนาอย่างหนึ่ง” และท่านจะต้องลืมนึกคิดผิด ๆ ว่า “ตัวเรา” เสียอีกด้วย เมื่อท่านเห็นธรรมชาติของมัน เห็นว่ามันเกิดขึ้นได้อย่างไร มันดับไปได้อย่างไรแล้ว จิตของท่านก็จะไม่มีอคติต่อเวทนานั้น ๆ สามารถปล่อยวางและเป็นอิสระจากเวทนานั้นได้ มันจะมีลักษณะเช่นเดียวกันนี้กับเวทนาหรือความรู้สึกทั้งหลายทั้งปวง

ต่อไปจะได้กล่าวถึง “กรรมฐาน” ในแบบที่เกี่ยวข้องกับจิตของเรา ท่านจะต้องมีสติรู้เท่าทันอยู่ทุกขณะว่า จิตรักหรือโกรธ จิตถูกโทสะ พยาบาท ความริษยา ครอบงำ หรือว่าจิตมีความเมตตากรุณา จิตมีโมหะ หรือมีความเข้าใจแจ่มแจ้งและถูกต้อง ดังนี้เป็นต้น เราต้องยอมรับว่า บ่อยครั้งที่เรากลัวหรือละอายที่จะตรวจสอบจิตของตนเอง จึงชอบหลบเลี่ยงอยู่เรื่อยไป คนเราจะต้องกล้าหาญและจริงใจ คอยมองตรวจสอบจิตของตนเอง เช่นเดียวกับที่คนเรามองดูใบหน้าของตนเองในกระจกเงา

วิธีดับความโกรธ

ในการตรวจสอบจิตนั้น จะต้องไม่มีทำที่ไปในทางวิพากษ์วิจารณ์หรือตัดสินพิพากษา ไม่ต้องแยกแยะว่าถูกหรือผิด ดีหรือเลว ให้ทำแต่คอยสังเกต คอยมอง คอยตรวจสอบ เท่านั้น อย่าได้ทำตัวเป็นผู้พิพากษา แต่ให้ทำตัวเป็นนักวิทยาศาสตร์ เมื่อทำการสังเกตจิต และสามารถมองเห็นธรรมชาติที่แท้จริงของจิตอย่างแจ่มแจ้งแล้ว ท่านก็คลายความติดขัดอยู่กับอารมณ์ ความรู้สึก และสภาวะทั้งหลาย โดยวิธีนี้ ท่านก็จะหมดอุปาทาน เป็นอิสระ และมองเห็นสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง

อีกตัวอย่างหนึ่ง (เช่น) เมื่อท่านโกรธขึ้นมา นั้น ท่านจะถูกความขัดเคือง ความพยายบาท ความเกลียดชังเข้าครอบงำ แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า คนที่กำลังโกรธนั้นจะไม่รู้ตัวว่าตัวเองกำลังโกรธ เมื่อใดที่เขา มีสติกำหนดรู้สภาวะจิตของตนได้ เมื่อนั้นเขาก็จะเห็นความโกรธของตนเอง เกิดเป็นความละอายแก้ไข และเริ่มที่จะข่มความโกรธนั้น ท่านจะต้องตรวจสอบธรรมชาติของความโกรธว่า มันเกิดขึ้นได้อย่างไร มันดับไปได้อย่างไร และอีกอย่างหนึ่งที่จะลืมไม่ได้ คือ จะต้องไม่คิดว่า “เราโกรธ” หรือ “ความโกรธของเรา” เป็นเพียงใช้สติไปกำหนดรู้สภาวะของจิตที่กำลังโกรธนั้น ทำการสังเกตและตรวจสอบจิตที่กำลังโกรธนั้น ตามที่มีที่เป็นวิธีการเช่นนี้สามารถนำไปใช้กับความรู้สึก อารมณ์ และสภาวะทางจิตต่าง ๆ ได้ทั้งหมด

ต่อไปเป็น “กรรมฐาน” ที่เกี่ยวกับเรื่องทางจริยศาสตร์

จิตใจ และพุทธิปัญญา การศึกษา เล่าเรียน การอ่านหนังสือ การอภิปราย การสนทนา การปรึกษาหารือ ในเนื้อหาวิชาต่างๆ ล้วนแต่รวมอยู่ใน “กรรมฐาน” ชนิดนี้ทั้งนั้น เช่น เมื่ออ่านหนังสือเล่มนี้ แล้วไปครุ่นคิดถึงเพื่อหาสาระที่ได้มีการอภิปรายกัน ก็เป็น “กรรมฐาน” อย่างหนึ่ง อย่างที่ได้เห็นมาแล้วข้างต้นนั้นว่า การสนทนาระหว่าง พระเขมกะ กับพระภิกษุหมู่หนึ่ง เป็นกรรมฐานแบบหนึ่ง ซึ่งนำไปสู่การรู้แจ้งเห็นจริงในพระนิพพานได้

เครื่องสกัดกั้นทางใจ

ดังนั้น ในการปฏิบัติ “กรรมฐาน” แบบนี้ ท่านอาจจะศึกษา ครุ่นคิด ปรึกษาหารือกัน เกี่ยวกับอุปสรรค ๕ อย่าง (นิวรณ) กล่าวคือ

๑. ความใคร่พอใจในกาม (กามฉันทะ)

๒. ความอหามต ความเคืองแค้น หรือ ความโกรธ (พยาบาท)

๓. ความหดหู่และเชื่องซึม (ถีนมิทธะ)

๔. ความฟุ้งซ่านและความกลุ้มกังวล (อุทธัจจกุกกุกจะ)

๕. ความลึกลับสงสัย (วิจิกิฉณา)

นิวรณทั้ง ๕ เหล่านี้ ถือว่าเป็นอุปสรรคต่อความเข้าใจ

กระจ่างชัด ซึ่งความจริงแล้วมันเป็นอุปสรรคต่อการเจริญก้าวหน้า
ทุกอย่าง เมื่อคนเราถูกนิเวศน์เหล่านี้ครอบงำ และเมื่อไม่รู้วิธีที่จะ
กำจัดมันออกไป ก็จะทำให้ผู้นั้นไม่สามารถเข้าใจว่า อะไรผิด อะไรถูก
อะไรดี อะไรชั่ว

องค์ปัญญาเครื่องตรัสรู้

บุคคลยังอาจปฏิบัติ “กรรมฐาน” ตามแนวธรรมที่เป็น “องค์
แห่งการตรัสรู้ ๗ ประการ” (โพชฌงค์ ๗) คือ

๑. ความระลึกได้ (สติ) ได้แก่การระลึกอยู่กับภารกิจ
และการเคลื่อนไหว ทั้งทางร่างกายและทางจิตทั้งปวง ดังที่ได้
อธิบายมาแล้วข้างต้น

๒. ความสืบค้น และวิจัยในปัญหาของหลักวิชาการต่าง ๆ
(ธัมมวิจยะ) ที่รวมอยู่ในข้อนี้ คือ การศึกษาด้านศาสนา จริย-
ศาสตร์ และปรัชญา การอ่าน การวิจัย การอภิปราย การสนทนา
ตลอดจนเข้าฟังคำบรรยายที่เกี่ยวกับหลักวิชาการต่าง ๆ เหล่านั้น

๓. ความเพียร(วิริยะ)คือทำด้วยความบากบั่นจนกว่าจะ
บรรลุเป้าหมาย

๔. ความอิมใจ (ปีติ) เป็นคุณสมบัติที่ตรงข้ามกับแนวโน้ม
ของจิต ที่ชอบมองโลกในแง่ร้าย หดหู่ และเศร้าสร้อย

๕. ความอ่อนคลาย (ปัสัทธิ) ทั้งทางร่างกายและทางจิต ผู้ปฏิบัติไม่ควรมียากและจิตกระด้าง

๖. ความมีใจตั้งมั่น (สมาธิ) ดังที่ได้อธิบายแล้วข้างต้น

๗. ความมีใจเป็นกลาง (อุเบกขา) หมายถึง สามารถเผชิญชีวิตที่มีการเปลี่ยนแปลงขึ้น ๆ ลง ๆ ด้วยจิตสงบ เยือกเย็น ไม่หวั่นไหว

ในการที่จะปลูกฝังคุณสมบัติต่าง ๆ เหล่านี้ได้ นั้น ที่สำคัญที่สุด คือต้องมีปรารถนา มีความมุ่งมั่น และมีความสมัครใจอย่างแท้จริง เจือใจทางวัตถุและจิตใจอื่น ๆ อีกหลายอย่างที่จะเอื้ออำนวยให้เกิดการพัฒนาในคุณสมบัติในแต่ละอย่าง มีคำอธิบายอยู่ในคัมภีร์

นอกจากนี้แล้ว บุคคลอาจจะปฏิบัติกรรมฐานด้วยการพิจารณาเรื่องต่าง ๆ เช่น ชั้นที่ ๕ โดยการสืบค้นปัญหาที่ว่า “อะไรคือสัตว์บุคคล ?” หรือ “อะไรคือสิ่งที่เรียกว่าเรา ?” หรือพิจารณาอริยสัจ ๔ ตามที่อธิบายข้างต้น การศึกษาและการสืบค้นเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ ประกอบกันเป็นกรรมฐานแบบที่ ๔ (ธัมมานุปัสสนา) ซึ่งจะนำไปสู่การรู้แจ้งเห็นจริงในปรมาตตสัจ

นอกจากสิ่งต่าง ๆ ที่ได้อภิปรายมาแล้วเหล่านี้ ก็ยังมีอารมณ์ของกรรมฐานอื่น ๆ อีกมากมาย เมื่อรวมกันแล้วมีทั้งหมด ๔๐ อย่าง ใน ๔๐ อย่างเหล่านี้ จะขอยกมากล่าวแต่เฉพาะพรหมวิหาร ๔ ประการ คือ

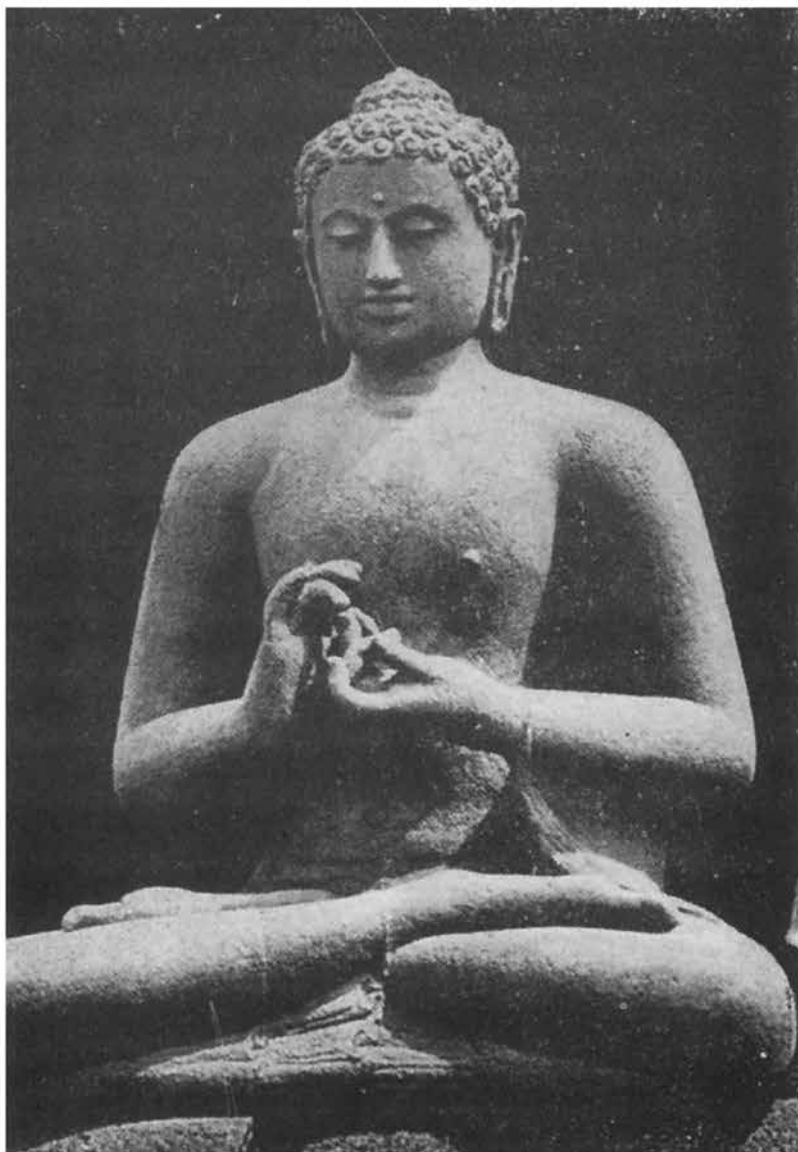

๑. การแผ่ความรัก และความปรารถนาดี (เมตตา) อย่างไม่มีขอบเขต แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้า โดยปราศจากความลำเอียงใด ๆ ไม่เหมือน “กับที่มารดาให้ความรักแต่เฉพาะลูกของตนเท่านั้น”

๒. ความสงสาร (กรุณา) ต่อมมนุษย์สัตว์ทั้งปวง ผู้มีความทุกข์ ลำบาก เดือดร้อน

๓. ความยินดี (มุทิตา) ในความสำเร็จ ความมั่งคั่ง และมีสุข ของผู้อื่น

๔. ความวางใจเป็นกลาง (อุเบกขา) ในความเปลี่ยนแปลง ขึ้น ๆ ลง ๆ ของชีวิต

พุทธสมัยมา, รัชกาล, อันโดนเรย์

บทที่ ๘

พระพุทธศาสนา กับโลกปัจจุบัน

มีบางคนเชื่อว่า พระพุทธศาสนาเป็นระบบที่ประเสริฐสูงส่ง เกินกว่าที่สามัญชนทั้งบุรุษและสตรีจะสามารถปฏิบัติตามได้ ในชีวิตแบบโลกีย์ธรรมดาของเราท่าน และเข้าใจว่า ถ้าใครปรารถนา จะเป็นชาวพุทธจริง ๆ ก็จะต้องปลีกตนออกจากสังคมโลก ไปอยู่ในวัดวาอาราม หรือสถานที่ที่สงบเงียบ

ข้อนี้เป็นความเข้าใจผิดอย่างน่าเสียดาย ทั้งนี้เนื่องจาก ขาดความเข้าใจคำสอนของพระพุทธเจ้าที่แท้จริงนั่นเอง ที่คนเหล่านั้นรีบสรุปแบบผิด ๆ เช่นนั้น ก็เพราะผลจากการที่ตนฟัง หรืออ่านอย่างลวก ๆ เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาบางตอน ที่ผู้เขียนบางคนผู้ที่ไม่เข้าใจพระพุทธศาสนาในทุกแง่ทุกมุมเขียนไว้ แต่

ให้ทัศนะไว้เพียงบางตอนและมีอคติต่อเรื่องนั้น ๆ คำสอนของพระพุทธเจ้าไม่ได้เจาะจงไว้เพื่อพระภิกษุสงฆ์ในวัดเท่านั้น แต่เพื่อสามัญชนชายหญิงที่มีเหย้ามีเรือนอีกด้วย อริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งเป็นแนวทางดำเนินชีวิตของชาวพุทธ เหมาะสมกับทุกคน โดยไม่แตกต่างกันเลย

ธรรมะกับคนทุกฐานะ

คนส่วนใหญ่ในโลก คงไม่สามารถบวชเป็นพระสงฆ์ได้ หรือแม้จะปลื้มตัวออกไปอยู่ในถ้ำหรือในป่ากันหมดก็ไม่ได้ พระพุทธศาสนาที่สูงส่งบริสุทธิ์ผุดผ่องคงจะไร้ประโยชน์สำหรับมวลมนุษยชาติเป็นแน่ ถ้าพวกเขาไม่สามารถนำมาประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวันในโลกปัจจุบันได้ แต่ถ้าท่านเข้าใจแก่นแท้ของพุทธศาสนาอย่างถูกต้องแล้ว (และมีใจรู้ตามดับทเท่านั้น) แน่นอนที่สุด ท่านย่อมสามารถนำมาปฏิบัติตามได้ ในขณะที่ท่านดำรงตนอยู่แบบฆราวาสวิสัยนี้เอง

อาจมีบางคนพบว่า มันง่ายและสะดวกกว่ามากที่จะปฏิบัติพุทธธรรม ถ้าเขาดำรงชีวิตอยู่ในสถานที่ห่างไกล ดัดขาดจาก

การสังคัมกับคนอื่น ๆ ส่วนคนอื่นก็บางพวกอาจเห็นว่า การปลีกตนออกไปเช่นนั้น ทำให้ชีวิตห่อเหี่ยวมีความกดดัน ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ และก็โดยวิธีนั้น จึงไม่เป็นไปเพื่อการพัฒนาชีวิตทั้งทางด้านจิตใจและด้านพุทธิปัญญา

การสละโลกอย่างแท้จริงนั้น ไม่ได้หมายความว่าหนีออกไปจากโลกโดยทางร่างกาย พระสารีบุตร อัครสาวกของพระพุทธเจ้ากล่าวว่า คน ๆ หนึ่งอาจจะเข้าไปอยู่ในป่าอุทิศตนบำเพ็ญธรรมอย่างฤๅษีชีไพร แต่จิตใจอาจจะไม่บริสุทธิ์ เต็มไปด้วยกิเลสอาสวะ ส่วนอีกคนหนึ่งอาจจะอยู่ในหมู่บ้านหรือในเมือง โดยมิได้ปฏิบัติตามระเบียบวินัยแบบนักพรตนั้นเลย แต่จิตใจของเขาอาจจะบริสุทธิ์ หลุดพ้นจากกิเลสได้ ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า ในบุคคลสองจำพวกนี้ คนที่ดำรงชีวิตอยู่อย่างบริสุทธิ์ในหมู่บ้านหรือในเมือง ย่อมประเสริฐสูงส่งกว่าผู้ที่เข้าไปอยู่ในป่า (แต่ใจมีกิเลส) เป็นไหน ๆ

ความเชื่อทั่วไปที่ว่า การที่จะปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธองค์ได้นั้น จะต้องปลีกชีวิตออกไปเลยนั้น เป็นความเชื่อที่ผิด นับเป็นความเชื่อที่เป็นปฏิปักษ์ต่อการปฏิบัติธรรม โดยขาดดุลยพินิจที่แท้จริงอย่างยิ่ง มีหลักฐานอยู่มากมายในวรรณคดีทางพุทธศาสนาที่บอกว่า บุรุษและสตรีที่มีชีวิตอยู่แบบครองเรือนธรรมดาสามัญ ก็ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าได้อย่างมีผลสำเร็จ และยังรู้แจ้งแทงตลอดถึงขั้นพระนิพพานได้ ครั้งหนึ่ง

วัจนโศตรปริพพาชก (ที่เราพบในบทว่าด้วย อนัตตา) เคยทูลถาม พระพุทธเจ้าตรง ๆ ว่า มีไหม ? อุบาสกอุบาสิกาที่อยู่ครองเรือน ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระองค์อย่างมีผล และบรรลुสภาวะทางจิตขั้นสูงส่ง พระพุทธองค์ทรงเน้นอย่างชัดเจนยิ่งว่า “มิใช่ มีเพียงคนสองคน เพียงร้อย สองร้อย หรือห้าร้อย แต่มีอุบาสก อุบาสิกามากมายกว่านั้นมาก ที่อยู่อย่างมราราวาสวิสัย ปฏิบัติตาม ธรรมะของพระองค์อย่างมีผล และบรรลुถึงสภาวะทางจิตขั้น สูงส่งมาแล้ว”

นำอนุโมทนาไปยังสำหรับท่านที่ไปดำรงชีวิตอยู่อย่างโดดเดี่ยว ในที่สงบ ห่างไกลจากเสียงอึกทึกและสิ่งรบกวนใด ๆ แต่มั่นนำ สรรเสริญเพิ่มศรัทธาปลาทะมากกว่ายิ่งนัก ถ้าปฏิบัติธรรมโดยอยู่ ในท่ามกลางเพื่อนมนุษย์ ให้ความช่วยเหลือและบริการรับใช้ต่อ เพื่อน ๆ เหล่านั้นด้วย ในบางกรณี มันอาจเกิดประโยชน์ยิ่งสำหรับ คนเราที่จะปลีกตนออกไปปฏิบัติธรรมเป็นครั้งคราว เพื่อปรับปรุง จิตใจและนิสัยด้วยการฝึกศีลสมาธิ และปัญญาขั้นต้น เพื่อให้ กล้าแข็งพอที่จะออกมาช่วยเหลือผู้อื่นในภายหลัง แต่ถ้าใคร ปลีกตนไปอยู่ที่สงัดตลอดชีวิต มุ่งเฉพาะความสุขส่วนตน ทาง รอดส่วนตนฝ่ายเดียว โดยมีได้คำนึงถึงเพื่อนมนุษย์เลย แน่นอน นี้ไม่ใช่การบำเพ็ญตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งมีความเมตตา ความกรุณาการให้ความช่วยเหลือคนอื่น เป็นพื้นฐาน

บัดนี้อาจจะมีใครถามว่า “ถ้าบุคคลสามารถปฏิบัติตาม

พระพุทธศาสนาขณะที่มีชีวิตอยู่อย่างฆราวาสวิสัย ทำไมพระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติให้มีพระสงฆ์ด้วยเล่า ?”

พระสงฆ์เอื้อโอกาสให้เหล่าชนผู้เต็มใจที่จะอุทิศชีวิตตน ไม่เพียงเพื่อการพัฒนาจิตและพุทธิปัญญาของตนเองเท่านั้น แต่เพื่อรับใช้คนอื่น ๆ ด้วย อุบาสกสามัญที่ครองเรือนอยู่นั้น ย่อมไม่สามารถอุทิศชีวิตทั้งชาติเพื่อรับใช้ผู้อื่นได้ ส่วนพระสงฆ์ ไม่มีความรับผิดชอบต่อครอบครัว ไม่มีพันธะในทางโลกียวิสัยอื่นใด จึงอยู่ในฐานะที่จะอุทิศทั้งหมด “เพื่อประโยชน์ของชนหมู่มาก เพื่อความสุขของชนหมู่มาก” ดังที่พระองค์ทรงตรัสแนะนำไว้ ข้อนี้แสดงให้เห็นถึงว่า ตลอดระยะเวลาอันยาวนานในประวัติศาสตร์ วัตถุประสงค์ของพระพุทธศาสนาไม่ใช่เป็นเพียงศูนย์กลางทางด้านจิตใจเท่านั้น แต่ยังเป็นศูนย์กลางทางการศึกษาและทางวัฒนธรรมด้วย

หลักธรรมเพื่อสังคม

สังคาลสูตร (สูตรที่ ๓๑ แห่งทีฆนิกาย) แสดงให้เห็นว่า พระพุทธองค์ทรงยกย่องชีวิตฆราวาส ตลอดจนครอบครัวและความสัมพันธ์ในสังคมของฆราวาส

ชายหนุ่มผู้หนึ่งชื่อ สังคาล เคยไหว้ทิศใหญ่ ๖ ทิศ คือ ทิศตะวันออก ทิศใต้ ทิศตะวันตก ทิศเหนือ ทิศเบื้องล่าง และ ทิศเบื้องบน โดยเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำแนะนำครั้งสุดท้าย

ของบิดาที่สั่งไว้เมื่อใกล้ตาย พระพุทธองค์ได้ทรงบอกชายหนุ่ม
ผู้นั้นว่า ในอริยวินัยแห่งคำสอนของพระองค์ ทิศ ๖ มีความหมาย
แตกต่างจากของเขา ตามอริยวินัยของพระองค์นั้น ทิศ ๖ คือ

ทิศตะวันออก ได้แก่ มารดาบิดา

ทิศใต้ ได้แก่ ครูอาจารย์

ทิศตะวันตก ได้แก่ ภรรยาและบุตรธิดา

ทิศเหนือ ได้แก่ มิตร ญาติ และเพื่อนบ้าน

ทิศเบื้องล่าง ได้แก่ คนใช้ คนงาน และลูกจ้าง

ทิศเบื้องบน ได้แก่ นักบวช

“บุคคลควรนอบน้อมทิศทั้ง ๖ นี้” พระพุทธองค์ทรงตรัส
ในที่นี้ คำว่า “ควรนอบน้อม” (นมสฺเสยฺย) มีความสำคัญยิ่ง
เพราะบุคคลยอมนอบน้อมบางสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์ ควรแก่การให้
เกียรติและบูชา ครอบครัวและกลุ่มสังคมทั้ง ๖ กลุ่ม ที่กล่าวถึง
ข้างต้นนั้น ในทางพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ควรค่า
แก่การเคารพและนอบน้อม แต่บุคคลจะ “นอบน้อม” ทิศทั้ง ๖
ได้อย่างไร ? พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า บุคคลสามารถ “นอบน้อม”
ทิศทั้ง ๖ ได้ ด้วยการปฏิบัติหน้าที่ของตนต่อทิศเหล่านั้นเท่านั้น
หน้าที่เหล่านี้ พระพุทธองค์ทรงอธิบายแก่สังคาล ในสังคาลสูตร
ดังนี้.-

๑. มารดาบิดา เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของบุตรธิดา พระพุทธองค์
ทรงตรัสว่า “มารดาบิดา เรียกว่า เป็นพรหม” (พฺรหฺมาติ มาตา-

ปิดโร) คำว่า “พรหม” หมายถึงฐานะที่สูงสุดและศักดิ์สิทธิ์ที่สุดในความคิดของชาวอินเดีย และในคำนี้ พระพุทธองค์ทรงรวมมารดาบิดาไว้ด้วย ดังนั้น ในครอบครัวชาวพุทธที่ดีในปัจจุบันนี้ บุตรธิดาจะบูชามารดาบิดาทูวัน ทั้งตอนเช้าและตอนเย็น บุตรธิดาจะต้องปฏิบัติหน้าที่บางอย่างต่อมารดาบิดาตามอริยวินัย ดังนี้.-

- เลี้ยงดูมารดาบิดายามเฒ่าชรา
- ช่วยทำหน้าที่อันควรกระทำแทนท่าน
- ดำรงเกียรติคุณของวงศ์ตระกูล และสืบต่อประเพณี

ประจำวงศ์ตระกูล

- รักษาทรัพย์สมบัติที่ท่านหามาได้
  - เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำฌาปนกิจศพให้ท่าน
- ส่วนมารดาบิดามีความรับผิดชอบต่อบุตรธิดาดังนี้.-

- ป้องกันบุตรธิดาให้ละเว้นจากความชั่ว
- ให้ประกอบแต่กรรมดีและมีประโยชน์
- ให้การศึกษาดี
- ให้ได้แต่งงานในตระกูลดี ๆ
- มอบทรัพย์สมบัติให้ในเวลาอันควร

๒. ความสัมพันธ์ระหว่างครูอาจารย์กับศิษย์ ฝ่ายศิษย์พึง

- เคารพและเชื่อฟังครูอาจารย์

- รับผิดชอบเมื่อท่านต้องการใช้
- ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน

ส่วนครูอาจารย์พึงปฏิบัติดังนี้.-

- ฝึกฝนปลูกปั้นศิษย์ตามความเหมาะสม
- สอนวิชาการให้อย่างดี
- แนะนำให้รู้จักเพื่อนฝูง
- พยายามช่วยให้ได้หลักประกันด้านความปลอดภัย หรือ

ให้มีงานทำ เมื่อศิษย์สำเร็จการศึกษาแล้ว

๓. ความสัมพันธ์ระหว่างสามีกับภรรยา ความรักระหว่างสามีกับภรรยา ถือว่าเป็นของสูงหรือศักดิ์สิทธิ์ ความรักนี้เรียกว่า “สทาร์พหุหมจரிய” (ชีวิตครอบครัวที่ศักดิ์สิทธิ์) ในที่นี้ควรจะได้สังเกตถึงความสำคัญของคำว่า “พหุหม” ไว้ด้วย คือควรจะให้ความเคารพสูงสุดต่อความสัมพันธ์ระหว่างสามีกับภรรยา นี้ ภรรยาและสามีควรจะซื่อสัตย์ นับถือ และภักดีต่อกันและกัน และแต่ละฝ่ายมีหน้าที่บางอย่างที่จะปฏิบัติต่อกันดังนี้คือ ฝ่ายสามีจะต้องให้เกียรติและไม่ดูหมิ่นภรรยา รักและซื่อสัตย์ต่อภรรยา ให้หลักประกันในฐานะและความสะดวกสบายแก่ภรรยา และเอาอกเอาใจภรรยาด้วยการมอบเสื้อผ้าและเพชรนิลจินดาต่างๆ ให้ (จากข้อเท็จจริงที่ว่า พระพุทธเจ้าไม่ทรงลืมที่จะกล่าวถึงสิ่งเล็กๆ น้อยๆ เช่น ของขวัญของกำนัลที่สามีพึงมอบให้แก่ภรรยาของตนนี้ แสดงให้เห็นถึงความเข้าพระทัยและความรู้สึก

เห็นอกเห็นใจของพระองค์ ที่มีต่ออารมณ์ความรู้สึกของมนุษย์
ปุถุชน)

ส่วนทางด้านภรรยา นั้น ก็จะต้องจัดการดูแลกิจการในบ้าน
คอยต้อนรับขับสู้แขก ผู้มาเยี่ยม เพื่อนฝูง ญาติ และลูกจ้าง มี
ความรักและซื่อสัตย์ต่อสามี รักษาทรัพย์สมบัติที่สามีหามาได้
มีความเฉลียวฉลาดและขยันขันแข็งในกิจการทั้งปวง

๔. ความสัมพันธ์ระหว่างมิตร ญาติ และเพื่อนบ้าน
การปฏิบัติต่อกันดังนี้ คือ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน พูดแต่คำ
ที่ไพเราะและสมานน้ำใจ ให้การสงเคราะห์กันและกัน วางตน
เสมอต้นเสมอปลาย ไม่ทะเลาะวิวาทกัน ช่วยเหลือกันในยามยาก

๕. ความสัมพันธ์ระหว่างนายกับบ่าว เจ้านายหรือ
นายจ้างมีพันธกรณีต่อคนใช้หรือลูกจ้างของตนหลายประการ คือ
มอบหมายงานให้ทำตามกำลังและความสามารถ จ่ายค่าจ้าง
ให้เพียงพอ ให้การรักษาพยาบาลเมื่อยามเจ็บป่วย ให้เบี้ยเลี้ยง
หรือโบนัสตามโอกาสอันควร ส่วนฝ่ายคนใช้หรือลูกจ้าง ก็ควรขยัน
ไม่เกียจคร้าน มีความซื่อสัตย์ เชื่อฟัง และไม่หลอกลวงนาย
เอาจริงเอาจังในหน้าที่การงานของตน

๖. ความสัมพันธ์ระหว่างนักบวช (ตามตัวอักษรว่า
สมณะและพรหมณ์) กับคฤหัสถ์ คฤหัสถ์ควรอุปถัมภ์นักบวช
ด้วยปัจจัยทั้งหลาย ด้วยความเคารพรัก ส่วนนักบวชควรสั่งสอน
วิชาความรู้แก่คฤหัสถ์ด้วยจิตเมตตา และนำคฤหัสถ์ไปสู่ทางดี

หนีจากความชั่ว

ตามที่กล่าวมานี้ เราจะเห็นว่า ชีวิตคฤหัสถ์พร้อมทั้งครอบครัว และความสัมพันธ์ทางสังคม มีรวมอยู่ใน “อริยวินัย” และในกรอบแห่งวิถีชีวิตแบบพุทธ ตามที่พระพุทธองค์ทรงมองเห็น

ดังนั้น ในสังยุตตนิกาย ซึ่งเป็นนิกายหนึ่งในคัมภีร์บาลีที่เก่าแก่ที่สุด ท้าวสักกะ จอมราชาแห่งทวยเทพ ได้ทรงประกาศว่า พระองค์ ไม่ได้ทรงนอบน้อมเฉพาะพระภิกษุสงฆ์ผู้ประพฤติพรหมจรรย์เท่านั้น แต่พระองค์ยังทรงนอบน้อมเหล่าอุบาสก ผู้ประกอบกรรมดี มีคุณธรรม และเลี้ยงดูครอบครัวโดยชอบธรรม อีกด้วย

หลักธรรมความเป็นชาวพุทธ

ถ้าหากปรารถนาจะเป็นชาวพุทธ ก็ไม่ต้องเข้าพิธีถือศีลจุ่ม (Baptism) (แต่สำหรับในกรณีที่จะบวชเป็นพระภิกษุ คือ เป็นสมาชิกของคณะสงฆ์นั้น ผู้บวชจะต้องผ่านกระบวนการฝึกหัดศึกษาทางด้านวินัยอยู่นาน) ถ้าผู้ใดเข้าใจคำสอนของพระพุทธเจ้า มีความเชื่อมั่นว่า คำสอนของพระองค์เป็นหนทางที่ถูกต้องแล้ว พยายามปฏิบัติตามคำสอนนั้น เพียงเท่านั้น ผู้นั้นก็เป็นชาวพุทธได้แล้ว แต่ตามประเพณีที่ทำสืบต่อกันมาไม่ขาดสายในประเทศ

ที่นับถือพุทธศาสนา บุคคลจะถือว่าเป็นชาวพุทธได้ก็ต่อเมื่อได้เข้าถึง พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ซึ่งเรียกกันโดยทั่วไปว่า “พระรัตนตรัย” ว่าเป็นที่พึ่ง แล้วสมาทานศีล ๕ (ปญจศีล) อันเป็นข้อพึงงดเว้นทางศีลธรรมขั้นต้นของคฤหัสถ์ชาวพุทธ คือ

๑. เว้นจากการฆ่าสัตว์
๒. เว้นจากการลักทรัพย์
๓. เว้นจากการประพฤตินิดในกาม
๔. เว้นจากการพูดเท็จ
๕. เว้นจากการดื่มเครื่องดองของเมา

โดยกล่าวคำสมาทานศีลเหล่านี้ตามที่มีอยู่ในคัมภีร์โบราณ ในพิธีทางศาสนาในโอกาสต่าง ๆ ชาวพุทธจะมาประชุมกัน แล้วกล่าวคำสมาทานศีล ๕ นี้ ตามพระภิกษุ

ไม่มีพิธีกรรมภายนอกใด ๆ ที่ชาวพุทธจะต้องกระทำ พุทธศาสนาเป็นวิถีชีวิต สิ่งสำคัญก็คือ ต้องปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ ๘ จริงอยู่ ในประเทศที่นับถือพุทธศาสนาทุกประเทศ มีพิธีกรรมง่าย ๆ สวยงาม ในวันสำคัญทางศาสนา มีทั้งพระพุทธรูป มีสถูป หรือพระธาตุ และต้นโพธิ์ในวัดต่าง ๆ ที่ซึ่งชาวพุทธไปทำการสักการะบูชา ถวายสักการะด้วยดอกไม้ ตามประทีปและจตุรูป แต่ข้อนี้ไม่ควรนำไปเปรียบเทียบกับผู้สวดมนต์อ่อนนวยในศาสนาประเภทเทวนิยม มันเป็นเพียงวิธีถวายเป็นความเคารพด้วยความรำลึกถึงพระบรมศาสดาผู้ทรงชี้แนะแนวทางให้เท่านั้น การปฏิบัติตาม

ประเพณีเหล่านี้ แม้ว่าจะไม่ใช่แก่นสารของศาสนา แต่ก็มีคุณค่าในทางสนองอารมณ์และความต้องการทางด้านศาสนา ของผู้ที่มีความก้าวหน้าทางด้านสติปัญญาและด้านจิตใจน้อย และทั้งเป็นการช่วยให้เขาดำเนินไปตามอริยมรรคไปทีละน้อย ๆ

พวกที่คิดว่า พระพุทธศาสนาสนใจเฉพาะอุดมการณ์ที่ลุ่มลึก ความคิดทางศีลธรรมและทางปรัชญาที่สูงส่งเท่านั้น ไม่สนใจในสวัสดิภาพทางสังคมและเศรษฐกิจของประชาชน เป็นพวกที่คิดผิด พระพุทธองค์ทรงสนพระทัยในความสุขของมนุษย์ สำหรับพระองค์แล้ว ความสุขจะมีไม่ได้หากไม่ดำเนินชีวิตที่บริสุทธิ์ อันมีหลักศีลธรรมและจิตใจเป็นพื้นฐาน แต่พระองค์ทรงทราบว่า การดำเนินชีวิตเช่นนั้นเป็นเรื่องกระทำได้ยาก เมื่อสภาวะทางด้านวัตถุและสังคมไม่เอื้ออำนวย

พระพุทธศาสนาไม่ได้ถือว่าความสะดวกสบายทางด้านวัตถุ เป็นเป้าหมายในตัวของมันเอง มันเป็นแต่เพียงมรรคาที่จะนำไปสู่เป้าหมายที่สูงส่งและประเสริฐกว่า แต่ก็ เป็นมรรคาที่จำเป็น คือจำเป็นในแง่ที่จะทำให้บรรลุถึงเป้าหมายที่สูงส่งยิ่งกว่าเพื่อความ สุขของมนุษย์ ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงยอมรับถึงความจำเป็นของปัจจัยทางด้านวัตถุขั้นมูลฐานในระดับหนึ่งว่า จะเอื้ออำนวยต่อความสำเร็จทางด้านจิตใจ แม้กระทั่งต่อความสำเร็จของพระภิกษุผู้ปฏิบัติกรรมฐานในสถานวิเวกบางแห่ง

พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงแยกชีวิตออกจากแวงดวงของภูมิหลัง

ทางด้านสังคม และเศรษฐกิจ ทรงพิจารณาสิ่งแวดล้อมของชีวิต
ทุกอย่าง ทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง คำสอนของ
พระองค์ที่เกี่ยวกับปัญหาทางด้านจริยธรรม ทางด้านจิต และ
ทางด้านปรัชญา ล้วนเป็นที่รู้จักกันดีทั่วไป แต่ที่รู้จักกันน้อย
โดยเฉพาะในประเทศตะวันตก คือ คำสอนที่เกี่ยวกับด้านสังคม
เศรษฐกิจ และการเมือง อย่างไรก็ตาม มีพระสูตรหลายแห่งที่เกี่ยวกับ
เรื่องเหล่านี้ กระจายอยู่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาดั้งเดิม ดังที่
จะยกมาเป็นตัวอย่างสัก ๒-๓ พระสูตร

อักษกวัตตีสีหนาทสูตร ในทีฆนิกาย (สูตรที่ ๒๖) กล่าวไว้
อย่างแจ่มชัดว่า ความยากจน (ทาพิทุทฺธิย) เป็นสาเหตุของการ
ไร้ศีลธรรม และอาชญากรรม เช่น โจรกรรม การพุดปด การ
เบียดเบียน ความโกรธ ความโหดร้าย ฯลฯ บรรดาพระราชาในสมัย
โบราณ ก็เช่นเดียวกับรัฐบาลทั้งหลายในยุคปัจจุบัน ต่างพยายาม
ปราบปรามอาชญากรรมด้วยการลงโทษ ในกฎทัณฑ์สูตรในนิกาย
เดียวกันนี้ ได้อธิบายให้เห็นถึงการไร้ผลของการปราบปราม
อาชญากรรมด้วยวิธีการลงโทษนี้ พระสูตรนี้บอกว่า วิธีนี้ไม่มี
ทางสัมฤทธิ์ผลได้ แต่พระองค์ได้ทรงแนะนำว่า การที่จะกำจัด
อาชญากรรมได้นั้น จะต้องมีการปรับปรุงสภาพทางเศรษฐกิจ
ของประชาชน พืชพันธุ์และเครื่องอำนวยความสะดวกอื่น ๆ
รัฐบาลจะต้องจัดหาให้แก่ชาวไร่ชาวนา เงินทุนจะต้องจัดหา
ให้แก่บรรดาพ่อค้าและผู้ประกอบการธุรกิจ ค่าจ้างแรงงานต้อง

ดำเนินการจัดทำให้แก่บรรดาลูกจ้างอย่างพร้อมเพรียง เมื่อประชาชนได้รับความช่วยเหลือให้ได้มีโอกาสหารายได้อย่างพอเพียงเช่นนั้น พวกเขาจะพากันพึงพอใจ ไม่มีความกลัวหรือความกระวนกระวายใจ และผลที่ตามมาก็คือ ประเทศชาติก็จะมีแต่ความสงบสุข ปราศจากอาชญากรรม

ด้วยเหตุนี้เอง พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงตรัสบอกแก่ภคุหัสส์ทั้งหลาย ถึงความสำคัญของการปรับปรุงสภาวะทางเศรษฐกิจของตน แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่า พระองค์ทรงเห็นด้วยกับการสะสมทรัพย์สมบัติไว้ด้วยความอยากและความติดยึด ซึ่งขัดกับหลักคำสอนขั้นพื้นฐานของพระองค์ ทั้งพระองค์ก็ไม่ทรงเห็นด้วยกับวิธีการเลี้ยงชีพของบุคคลในบางอาชีพ มีการประกอบการค้าบางอย่าง เช่น การผลิตและค้าอาวุธ พระองค์ทรงประณามว่าเป็นการดำเนินชีวิตในทางที่ผิด ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น

หัวใจเศรษฐกิจ

ครั้งหนึ่ง ชายผู้หนึ่งชื่อ ที่มจนุ ได้เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกข้าพระองค์เป็นภคุหัสส์ธรรมดา ดำเนินชีวิตของผู้ครองเรือน มีภรรยาและบุตรธิดา ขอพระผู้มีพระภาคได้ทรงสอนหลักธรรมบางอย่าง ที่จะช่วยให้

พวกข้าพระองค์ได้มีความสุข ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า”

พระพุทธเจ้าได้ตรัสบอกที่มขานว่า มีธรรมอยู่ ๔ ประการ ที่จะเอื้ออำนวยให้มนุษย์มีความสุขในโลกนี้ คือ

๑. เป็นคนมีทักษะ มีประสิทธิภาพ เอาจริงเอาจัง ขยันขันแข็ง ในอาชีพใด ๆ ที่ตนประกอบอยู่นั้น และเข้าใจงานในอาชีพนั้น ๆ เป็นอย่างดี (อภิวินัยสัมปทา)

๒. รักษาทรัพย์สินเงินทองที่ตนหามาได้ในทางสุจริต และ ด้วยความเหน็ดเหนื่อยของตนเอง (อารักขสัมปทา) (ข้อนี้มุ่ง ป้องกันทรัพย์สินจากโจรผู้ร้าย ฯลฯ แนวความคิดเหล่านี้จะต้อง พิจารณาถึงภูมิหลังของยุคคนนั้นประกอบด้วย)

๓. มีเพื่อนดี (กัลยาณมิตรตต) คือ มิตรที่ซื่อสัตย์ มีการ ศึกษา มีคุณธรรม มีใจกว้างและมีปัญญา ซึ่งเป็นผู้ที่คอยช่วยเหลือ ให้ดำเนินตามทางที่ถูก ห่างจากทางชั่ว

๔. ใช้จ่ายทรัพย์อย่างมีเหตุผล ให้ได้สัดส่วนกับรายได้ ไม่มากหรือน้อยจนเกินไป กล่าวคือ ไม่สั่งสมทรัพย์ด้วยความ ตระหนี่ หรือไม่เป็นคนใจกว้างเกินขอบเขต กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ ดำรงชีวิตอย่างพอเหมาะพอควร (สมชีวิตา)

ความสุขในโลกหน้า

ต่อจากนั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงคุณธรรม ๔ ประการ

อันจะเอื้ออำนวยให้คฤหัสถ์มีความสุขในโลกหน้า คือ

๑. ศรัทธา คือ มีศรัทธาและความเชื่อมั่นในคุณค่าของศีลสมาธิ และปัญญา

๒. สីล คือ เว้นจากการทำลายและทรมาณสิ่งมีชีวิต เว้นจากการลักทรัพย์และหลอกลวง เว้นจากการประพฤตินิดในกาม เว้นจากการพูดเท็จ และเว้นจากการดื่มเครื่องดองของเมา

๓. จาคะ คือ รู้จักเสียสละ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่ยึดมั่น และทะยานอยากในทรัพย์ของตน

๔. ปัญญา คือ พัฒนาปัญญา อันจะนำไปสู่การทำลายความทุกข์โดยสิ้นเชิง และความรู้แจ้งเห็นจริงในพระนิพพาน

ในบางคราว พระพุทธเจ้าได้ทรงอธิบายอย่างละเอียดเกี่ยวกับการประหยัดและการใช้จ่ายเงิน ยกตัวอย่าง เช่น เมื่อทรงบอกชายหนุ่มชื่อ สิงคาละ ให้จ่ายเงินหนึ่งในสี่ส่วนของรายได้เป็นค่าใช้จ่ายประจำวัน อีกครึ่งหนึ่งของรายได้ใช้จ่ายเพื่อการดำเนินธุรกิจ กับเก็บหนึ่งในสี่ของรายได้ไว้ใช้จ่ายยามฉุกเฉิน

ความสุขแบบคฤหัสถ์

ครั้งหนึ่ง พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับ อนาถบิณฑิกเศรษฐี หนึ่งในบรรดาอุบาสกผู้มีความเลื่อมใสในพระองค์มากที่สุด ผู้

สร้างวัดเขตวันอันสื่อชื่อที่เมืองสาวัตถีถวายพระองค์ ว่า คฤหัสถ์
ที่ดำเนินชีวิตเป็นผู้ครองเรือนเป็นปกติ มีความสุขอยู่ ๔ อย่าง คือ

๑. สุขเกิดจากมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ หรือมีทรัพย์สิน
สมบัติเพียงพอ ที่ตนหามาได้ด้วยวิธีสุจริต (อัตถิสุข)

๒. สุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์ได้อย่างอิสระ เพื่อตนเอง
เพื่อครอบครัว เพื่อเพื่อนฝูง เพื่อญาติ ๆ และเพื่อทำบุญกุศล
(โภกสุข)

๓. สุขเกิดจากการไม่มีหนี้สิน (อนณสุข)

๔. สุขเกิดจากการดำรงชีวิตที่ปราศจากโทษ มีชีวิตบริสุทธิ์
ไม่ประกอบความชั่วทั้งทาง ความคิด ทางวาจา และทางกาย
(อนวัชชสุข)

ณ ที่นี้ควรสังเกตไว้ด้วยว่า ในความสุขทั้ง ๔ ข้อนี้ มี ๓
ข้อที่เกี่ยวกับด้านเศรษฐกิจ และในที่สุด พระพุทธเจ้าได้ทรงเตือน
อนาถปิณฑิกเศรษฐีว่า ความสุขทางด้านเศรษฐกิจและด้าน
วัตถุนั้น “ไม่มีค่าเท่าเสี้ยวที่ ๑๖” ของความสุขทางจิตใจ อันเกิด
จากชีวิตที่ตั้งงามปราศจากโทษ

จาก ๒-๓ ตัวอย่างที่นำมาแสดงข้างต้นนั้น ก็พอจะเห็น
ได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงถือว่าสวัสดิภาพทางเศรษฐกิจเป็นเงื่อนไข
ให้มนุษย์มีความสุขได้ แต่พระองค์ก็ไม่ทรงยอมรับว่าเป็นความ
ก้าวหน้าที่จริงแท้ ถ้าเป็นเพียงความก้าวหน้าทางด้านวัตถุ ที่
ปราศจากรากฐานทางด้านจิตใจและศีลธรรม ขณะที่กระตุน

ให้มีความก้าวหน้าทางวัตถุนั้น พระพุทธศาสนาก็ย้ำเน้นในด้านพัฒนาคุณลักษณะทางด้านศีลธรรมและจิตใจ เพื่อให้สังคมมีความสุข มีความสงบและเป็นทีพอใจของคนในสังคม

สงครามและสันติภาพ

พระพุทธเจ้าทรงมีความกระจ่างชัดในเรื่องการเมือง สงคราม และสันติภาพ เรื่องที่รู้จักันดีที่ควรยำไว้ ณ ที่นี้ว่า พระพุทธศาสนา ประกาศและเผยแพร่อหิงสธรรมและสันติภาพ ในฐานะเป็นศาสนาสากล และเป็นศาสนาที่ไม่เห็นด้วยกับการใช้ความรุนแรง หรือการทำลายล้างชีวิต ไม่ว่าจะเป็นชนิดใด ตามทัศนะของพระพุทธศาสนา ไม่มีสงครามใดที่สามารถเรียกได้ว่าเป็น “สงครามฝ่ายธรรม” ซึ่งเป็นศัพท์ที่บัญญัติขึ้นอย่างผิด ๆ และเผยแพร่ออกไป เพียงเพื่อหาความชอบธรรมและข้อแก้ตัวให้แก่ความโกรธ ความโหดร้าย ความรุนแรง และการสังหารหมู่ ใครจะเบนผู้ตัดสินได้ว่าฝ่ายใดเป็น “ธรรม” หรือฝ่ายใดเป็น “อธรรม” ? ผู้ที่เข้มแข็งและเป็นฝ่ายชนะ คือฝ่าย “ธรรม” ส่วนผู้ที่อ่อนแอและเป็นฝ่ายแพ้ คือฝ่าย “อธรรม” สงครามของเรา เป็นสงครามฝ่าย “ธรรม” เสมอ ส่วนสงครามของเจ้า คือสงครามฝ่าย “อธรรม” เสมอ พระพุทธศาสนาจึงไม่ยอมรับจุดยืนแบบนี้

พระพุทธเจ้าไม่เพียงแต่ทรงสอนอหิงสธรรมและสันติธรรมเท่านั้น แต่พระองค์ยังทรงเคยแม้กระทั่งเสด็จเข้าสู่สนามรบ ทรงเข้าแทรกแซงด้วยพระองค์เอง และทรงป้องกันไม่ให้เกิดสงครามอย่างเช่น ในกรณีข้อพิพาทระหว่างฝ่ายศากยะกับฝ่ายโกลิยะ ซึ่งกำลังเตรียมตัวรบกัน เนื่องจากเกิดปัญหาแย่งน้ำในแม่น้ำโรหิณี และครั้งหนึ่ง พระดำรัสของพระองค์ได้ช่วยป้องกันไม่ให้พระเจ้าอชาตศัตรูทรงใช้กำลังเข้าโจมตีแคว้นวัชชี

ในสมัยพุทธกาลก็เช่นเดียวกับทุกวันนี้ คือ มีผู้ปกครองปกครองประเทศโดยขาดความยุติธรรม ประชาชนถูกกดขี่ทรมาน ถูกเอารัดเอาเปรียบ ถูกทรมาน ถูกกลั่นแกล้งถึงตาย ถูกบังคับเก็บภาษีมากจนเกินขอบเขต และถูกลงโทษด้วยวิธีการลงโทษที่โหดเหี้ยมทารุณ พระพุทธเจ้าทรงสลดพระทัยต่อการกระทำอันไร้มนุษยธรรมเหล่านี้ ในอรรถกถาธรรมบท (ธัมมปัทฏฐกถา) บันทึกไว้ว่า ด้วยเหตุนี้ พระองค์จึงทรงมุ่งพระทัยสู่ปัญหาว่าทำอย่างไรถึงจะมีรัฐบาลดี ๆ ได้ ทศณะต่าง ๆ ของพระองค์จะเป็นที่เข้าใจได้ ก็ต่อเมื่อได้พิจารณาถึงภูมิหลังของด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองของยุคพุทธกาลประกอบไปด้วย พระองค์ทรงแสดงให้เห็นว่า ทัวทั้งประเทศจะเกิดความฟอนเฟะ เสื่อมโทรม และไร้สุข เมื่อหัวหน้ารัฐบาล คือกษัตริย์ เสนาบดี และข้าราชการ มีแต่ความฟอนเฟะ และขาดความยุติธรรม เพราะว่าการที่ประเทศจะมีความสงบสุขได้นั้น จะต้องมีการมีรัฐบาลที่ปกครองด้วย

ความยุติธรรม วิธีการที่จะก่อให้เกิดมีรัฐบาลเช่นนี้ได้ นั้น พระพุทธองค์ทรงตรัสอธิบายไว้ในคำสอนว่าด้วย “กิจวัตรของพระราชา ๑๐ ประการ” (ทศพิธราชธรรม) ดังที่มีคำอธิบายอยู่ในคัมภีร์ชาดก

แน่นอน คำว่า “ราชา” ในสมัยอดีต ควรใช้คำสมัยปัจจุบันว่า “รัฐบาล” แทน ดังนั้น “ทศพิธราชธรรม” จึงประยุกต์ใช้ในปัจจุบันกับบรรดาผู้ประกอบเป็นรัฐบาล เช่น ประมุขรัฐ บรรดารัฐมนตรี ผู้นำทางการเมือง ฝ่ายนิติบัญญัติ และฝ่ายบริหาร

ทศพิธราชธรรม

๑. ทศพิธราชธรรมข้อแรก คือ ความโอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ รู้จักแบ่งปัน (ทาน) กล่าวคือ ผู้ปกครองจะต้องไม่มีความละโมภและติดยึดในทรัพย์สมบัติ ควรสละทรัพย์สมบัติ นั้น ๆ เพื่อความกินดีอยู่ดีของประชาชน

๒. ทศพิธราชธรรมข้อที่ ๒ คือ มีศีลธรรมสูงส่ง (ศีล) ได้แก่ ผู้ปกครองจะต้องไม่ทำลายสิ่งที่มีชีวิต ไม่หลอกหลวง ไม่ลักขโมย ไม่เอารัดเอาเปรียบ ไม่ประพฤตินิโคตนาในกาม ไม่กล่าวเท็จ และไม่ดื่มเครื่องดองของเมา คือ อย่างน้อยต้องรักษาศีล ๕ ข้อของคฤหัสถ์ให้ได้

๓. ทศพิธราชธรรมข้อที่ ๓ คือ เสียสละทุกสิ่งทุกอย่าง

เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน (ปริจฉา) ได้แก่ ผู้ปกครอง จะต้องเตรียมตัวสละความสุขสำราญส่วนตัว ทั้งชื่อเสียง เกียรติยศ และแม้แต่ชีวิตของตน เพื่อผลประโยชน์ของประชาชน

๔. ทศพิธราชธรรมข้อที่ ๔ คือ ชื่อตรง ทรงสัตย์ (อาชวะ) ได้แก่ ผู้ปกครองจะต้องไม่กล่าวหรือถือผิดถือฝ้ายใน เวลาปฏิบัติหน้าที่ มีความจริงใจในความตั้งใจ และไม่หลอกลวง สาธารณชน

๕. ทศพิธราชธรรมข้อที่ ๕ คือ มีความกรุณาหรือ อ่อนโยน (มัททวะ) ได้แก่ มีอหยาศัยนุ่มนวลละมุนละไม

๖. ทศพิธราชธรรมข้อที่ ๖ คือ มีนิสัยเคร่งครัด (ตปะ) ได้แก่ จะต้องดำเนินชีวิตเรียบง่าย ไม่หมกมุ่นอยู่ในชีวิตฟุ่มเฟือย ระวังยับยั้งชั่งใจได้

๗. ทศพิธราชธรรมข้อที่ ๗ คือ ปลอดภัยจากโทษ พยาบาท จอจเวร (อโกธ) ได้แก่ เป็นผู้ไม่มีความรู้สึกขุ่นเคือง ต่อใคร ๆ

๘. ทศพิธราชธรรมข้อที่ ๘ คือ ไม่เบียดเบียนใคร (อวิหิงสา) ซึ่งไม่เพียงแต่หมายถึงการไม่ทำให้ผู้ใดเดือดร้อน เท่านั้น แต่ยังหมายถึงการพยายามส่งเสริมสันติภาพด้วยการ จดเว้นและป้องกันสงคราม รวมทั้งทุกสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการใช้ ความรุนแรงและการทำลายล้างชีวิต

๙. ทศพิธราชธรรมข้อที่ ๙ คือ ความอดทน อดกลั้น

ข่มใจ เข้าใจผู้อื่น (ขันติ) ได้แก่ สามารถอดทนต่องานหนัก ความตรากตรำ และคำเสียดสีถากถาง โดยไม่เกิดอารมณ์เสีย

๑๐. ทศพิธราชธรรมข้อที่ ๑๐ คือ ไม่เป็นปฏิปักษ์ ไม่ขัดขวาง (อวิโรธนะ) กล่าวคือ ไม่ขัดต่อเจตจำนงของประชาชน ไม่ขัดขวางมาตรการใด ๆ อันจะเอื้ออำนวยต่อสวัสดิภาพของประชาชน กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ปกครองประเทศโดยสมัครสมาน นำใจกับประชาชน

ถ้าประเทศใดปกครองโดยบุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติเหล่านี้ ก็ไม่จำเป็นต้องพูดเลยว่า ประเทศนั้น ๆ จะต้องมีความสุข เรื่องนี้ไม่ใช่เป็นความฝันที่เลื่อนลอย เพราะว่ามีกษัตริย์ในอดีต เช่น พระเจ้าอโศกแห่งอินเดีย ได้ทรงเคยสถาปนาพระราชอาณา-จักร โดยอาศัยพื้นฐานจากแนวความคิดเหล่านี้มาแล้ว

ชัยชนะที่ยิ่งใหญ่

โลกเรทุกวันนี้ อยู่กันอย่างหวาดกลัว ระวัง และตั้งเครียดตลอดเวลา วิทยาศาสตร์ได้ผลิตอาวุธ ซึ่งมีศักยภาพในการทำลายล้างได้อย่างคาดไม่ถึง ชาตินมหาอำนาจทั้งหลายกำลังกวัดแกว่งเครื่องมือสังหารใหม่ๆ เหล่านี้ ทำการคุกคามและทำร้ายซึ่งกันและกัน พร้อมทั้งคุยโวโอ้อวดอย่างไร้ความอายว่า

ฝ่ายตนสามารถสร้างความรอดวายและทุกข์ระทมให้แก่โลกได้มากกว่าฝ่ายอื่น

บัดนี้ มหาอำนาจทั้งหลายได้ดำเนินไปตามเส้นทางแห่งความบ้าคลั่งนี้จนถึงจุดที่ว่า ถ้าก้าวต่อไปในทิศทางนั้นแม้แต่เพียงก้าวเดียว ผลลัพธ์ก็ไม่มีอะไรอื่น นอกจากความสูญสิ้นของทั้งสองฝ่ายพร้อม ๆ กับการทำลายล้างมวลมนุษยชาติเท่านั้น

เพราะความกลัวสถานการณ์ที่ตนเองได้สร้างขึ้นมา มนุษยชาติจึงต้องการหาทางออก และหาวิธีการบางอย่างมาแก้ไข แต่ก็ไม่มีวิธีการใดนอกจากสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงเสนอไว้ คือ สาส์นแห่งอหิงสธรรม สันติธรรม ความเมตตากรุณา ขันติธรรม และความเข้าอกเข้าใจกัน สัจธรรมและปัญญา ความเคารพนับถือชีวิตทุกชีวิต ความมีอิสระจากความเห็นแก่ตัว ความโกรธ และการเบียดเบียนกัน

พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า “ความโกรธไม่เคยระงับด้วยความโกรธ แต่ความโกรธระงับได้ด้วยความเมตตา นี่คือสัจธรรมอันเป็นอคมะ”

“บุคคลพึงชนะความโกรธด้วยความเมตตา พึงชนะความชั่วร้ายด้วยความดี พึงชนะความตระหนี่เห็นแก่ตัวด้วยการให้ พึงชนะความทะเลาะแหวะด้วยคำสัตย์จริง”

สันติภาพหรือความสุขจะมีขึ้นไม่ได้ トラบเท่าที่คนเรายังมีความอยากและความกระหายที่จะเอาชนะและปราบปราม

เพื่อนบ้านของตนอยู่ สมดังที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า “ผู้ชนะย่อมก่อเวร ผู้แพ้ย่อมนอนระทมทุกข์ ผู้ที่ละได้ทั้งการชนะและการแพ้ ย่อมเป็นสุขและสงบ” ชัยชนะที่จะนำสันติสุขมาให้มีเพียงอย่างเดียว คือ ชนะตนเอง “บุคคลอาจจะชนะข้าศึกเป็นล้าน ๆ คนในสมรภูมิ แต่ผู้ที่ชนะตนเองได้เพียงคนเดียวเท่านั้น ชื่อว่าเป็นผู้ชนะที่ยิ่งใหญ่ที่สุด”

อกเขาอกเรา

ท่านอาจจะพูดว่า ข้อความเหล่านี้ สวยหรู ประเสริฐ และสูงส่ง แต่คงนำไปปฏิบัติไม่ได้ แต่ควรละหรือที่จะเกลียดคนอื่น ? ควรละหรือที่จะฆ่าคนอื่น ? เหมาะแล้วหรือที่จะอยู่กันอย่างหวาดกลัวและระแวงกันอย่างไม่มีวันสิ้นสุดอย่างกับสัตว์ป่าในดงดิบ ? นี่เป็นสิ่งที่ควรทำและสบายกว่านักหรือ ? ความโกรธเคयरงับได้ด้วยความโกรธหรือ ? ความชั่วเคยชนะได้ด้วยความชั่วหรือ ? แต่มีหลายตัวอย่างอย่างน้อยก็ในกรณีส่วนบุคคลที่ความโกรธระงับได้ด้วยความรักและความเมตตา และความชั่วชนะได้ด้วยความดี ท่านอาจจะพูดว่า ข้อนี้อาจจะเป็นจริงและปฏิบัติได้ผลในกรณีส่วนบุคคล แต่ไม่เคยใช้ได้ผลในกิจการระดับ

ชาติและกิจการระดับนานาชาติ คนเราถูกสะกดจิตจนเกิดความงงงวย ตามีตบอดและถูกหลอกจากการใช้ศัพท์ทางการเมืองและทางการโฆษณาชวนเชื่อ เช่น “ประชาชาติ” “นานาชาติ” หรือ “รัฐ” สิ่งที่ประกอบกันเป็นประชาชาตินั้น เป็นเพียงการรวมตัวกันของปัจเจกบุคคลมีไข้หรือ ? ประชาชาติหรือรัฐ ทำอะไรเองไม่ได้ ปัจเจกบุคคลเป็นผู้ทำ สิ่งที่ปัจเจกบุคคลคิดและทำนั้น คือ สิ่งที่ประชาชาติหรือรัฐคิดและทำ สิ่งที่ประยุกต์ใช้ได้กับปัจเจกบุคคลก็สามารถประยุกต์ใช้ได้กับประชาชาติ หรือรัฐได้เช่นกัน ถ้าความโกรธสามารถระงับได้ด้วยความรักและความเมตตาในระดับปัจเจกบุคคลแล้วไซ้ร้ ก็เป็นที่แน่นอนว่ามันสามารถเป็นจริงขึ้นมาได้เช่นเดียวกัน ในระดับชาติและระดับนานาชาติ แม้แต่ในกรณีของบุคคลคนเดียวนั้น การที่จะเผชิญความโกรธด้วยความเมตตา นั้นได้ ยังต้องมีความหนักแน่น อัจฉริยะ ศรัทธา และความเชื่อมั่น ในพลังทางศีลธรรมอย่างมากมาย ยิ่งในกรณีของกิจการระดับนานาชาติด้วยแล้ว ก็จะมีต้องใช้ความหนักแน่น อัจฉริยะ ศรัทธา และความเชื่อมั่นในพลังทางศีลธรรมมากยิ่งขึ้นไปอีกหรือ ? ถ้าถ้อยคำที่พูดว่า “ไม่สามารถปฏิบัติได้” ท่านหมายถึงว่า “ไม่ง่าย” ละก็ ท่านก็เป็นฝ่ายถูก แน่แน่นอนละว่ามันไม่ใช่เรื่องง่าย แต่ถึงกระนั้นก็น่าที่จะลองพยายามดู ท่านอาจจะบอกว่าเป็นการเสี่ยงภัยที่จะพยายามทำเช่นนั้น แน่แน่นอนเหลือเกินว่า มันไม่ได้เสี่ยงภัยมากไปกว่าการพยายามที่จะก่อ

สงครามนิวเคลียร์เลย

ธรรมพิชัยยุทธ

แต่ปัจจุบันก็ยังคิดอยู่ใจและมีกำลังใจอยู่ว่า อย่างน้อยก็มีผู้ปกครองผู้ยิ่งใหญ่ท่านหนึ่ง ที่รู้จักกันดีในประวัติศาสตร์ ผู้ซึ่งมีความเด็ดเดี่ยว เชื่อมั่น และมองเห็นกาลไกล ที่จะประยุกต์คำสอนเกี่ยวกับ อหิงสธรรม สันติธรรม และเมตตาธรรมไปใช้กับหลักการบริหารจักรวรรดิอันกว้างใหญ่ไพศาล ทั้งในกิจการภายในและกิจการภายนอกจักรวรรดิ ผู้ปกครองผู้นี้ ก็พระเจ้าอโศกมหาราชจักรพรรดิชาวพุทธของอินเดีย (ศตวรรษที่ ๓ ก่อน ค.ศ.) ดังที่ทรงได้รับพระนามว่า “พระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ” (พระเจ้าเทวานัมปิยะ)

ในระยะแรก พระเจ้าอโศกทรงดำเนินตามปฏิบัติทาของพระราชบิดา (พระเจ้าพินธุสาร์) และพระอัยกา (พระเจ้าจันทรคุปต์) ของพระองค์ ทรงปรารถนาที่จะพิชิตคาบสมุทรมอินเดียไว้ทั้งหมด พระองค์ทรงบุกพิชิตและผนวกแคว้นกาลิงคะไว้ได้ คนหลายแสนคนถูกฆ่า บาดเจ็บ ถูกทรมาน และจับเป็นเชลย ในสงครามครั้งนี้ แต่ต่อมาเมื่อพระองค์ทรงมานับถือพระพุทธศาสนาแล้ว พระองค์ได้ทรงเปลี่ยนแปลงโดยสิ้นเชิงด้วยคำสอนของพระพุทธเจ้า ในบรรดาพระบรมราชาโองการในศิลาจารึกที่มี

ชื่อเสียงของพระองค์ มีหลักศิลาจารึกหลักหนึ่ง (ปัจจุบันเรียกว่า หลักศิลาจารึกหลักที่ ๑๓) ซึ่งต้นฉบับเดิมปัจจุบันยังหาอ่านได้ ใต้ระบุงัยชัชชนะที่กำลังจะ พระจักรพรรดิพระองค์นี้ได้ทรงแสดงความเสียพระทัยออกมาให้เป็นที่ปรากฏแก่สาธารณชน และตรัสถึงความเจ็บปวดรวดร้าวอย่างสุดซึ้ง เมื่อพระองค์ทรงหวนรำลึกถึงการประหัดประหารกันในครั้งนั้น พระองค์ได้ทรงป่าวประกาศว่า พระองค์จักไม่ทรงถอดพระแสงดาบออกมาเพื่อการพิชิตใด ๆ อีกต่อไป แต่ทรงประกาศว่าพระองค์ “ทรงปรารถนาให้สรรพสัตว์ทั้งหลายไม่เบียดเบียนกัน รักษาตนเอง ปฏิบัติตามสันติธรรมและความอ่อนโยน แน่ละสิ่งที่พระเจ้าเทวานัมปิยะ (คืออโศก) ทรงถือว่าเป็นชัยชนะที่สำคัญยิ่ง คือชัยชนะโดยธรรม (ธรรมวิชัย) นี้เท่านั้น” พระเจ้าอโศกไม่เพียงแต่ทรงประกาศล้างมือจากสงครามด้วยพระองค์เองเท่านั้น แต่ยังทรงแสดงพระราชประสงค์ว่า “ลูกเราและหลานเหลนเรา อย่าได้คิดว่าการพิชิตดินแดนเพิ่มขึ้นเป็นสิ่งที่มีความควรกระทำ... ขอให้คิดถึงเฉพาะการพิชิตเพียงอย่างเดียว คือการพิชิตโดยธรรมเท่านั้น การพิชิตด้วยวิธีนี้เป็นความดีทั้งในโลกนี้และโลกหน้า”

นี่เป็นเพียงตัวอย่างเดียวในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ ที่แสดงให้เห็นว่า มีนักรบผู้พิชิตผู้หนึ่ง เมื่อขึ้นสู่จุดสูงสุดของอำนาจ ยังมีแสนยานุภาพที่จะดำเนินการพิชิตดินแดนต่าง ๆ ต่อไป แต่กลับประกาศล้างมือจากสงครามและการใช้ความรุนแรง

และหันเข้าหาสันติธรรมและอหิงสธรรม

ทางแห่งสันติภาพ

นี่คือบทเรียนสำหรับชาวโลกปัจจุบันว่า ยังมีพระเจ้าจักรพรรดิพระองค์หนึ่ง ได้ทรงประกาศหันหลังให้กับสงคราม และการใช้ความรุนแรงอย่างเปิดเผย และทรงไปยึดหลักสันติธรรมและอหิงสธรรม ไม่มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ใดที่แสดงว่ามีกษัตริย์เพื่อนบ้านพระองค์ใด ฉวยโอกาสตอนที่พระเจ้าอโศกยึดทางธรรม ใช้ปฏิบัติการทางทหารโจมตีจักรวรรดิของพระเจ้าอโศก หรือไม่มีหลักฐานใดๆ ที่แสดงว่า มีการปฏิวัติหรือเกิดการจลาจลในจักรวรรดิของพระองค์ ตลอดรัชสมัย ตรงกันข้ามกลับมีแต่สันติภาพทั่วแผ่นดิน แม้แต่ประเทศต่างๆ ที่อยู่ภายนอกจักรวรรดิของพระองค์ ต่างก็ยอมรับความเป็นผู้นำที่ทรงคุณธรรมของพระองค์

การพูดถึงการดำรงสันติภาพ ด้วยวิธีการถ่วงดุลอำนาจก็ดี หรือด้วยวิธีการคุกคามโดยการป้องปรามด้วยอาวุธนิวเคลียร์ก็ดี นับเป็นเรื่องที่โง่เขลา อานุภาพของอาวุธยุทธโธปกรณ์มีแต่จะสร้างความกลัว หากได้สร้างสันติภาพไม่ จึงเป็นไปไม่ได้ที่จะมีสันติภาพที่แท้จริงและถาวรทั้งๆ ที่ยังมีความกลัว จากความกลัวนั้นก็จะมาเป็น ความโกรธ ความพยาบาท และความเป็นศัตรูกัน

ซึ่งบางทีสิ่งเหล่านี้อาจจะถูกเก็บกดไว้ได้แต่เพียงชั่วคราวช่วยยาม
แต่มันพร้อมที่จะระเบิดเป็นความรุนแรงได้ทุกขณะ สันติภาพ
ที่จริงแท้จะมีขึ้นได้ ก็แต่เฉพาะในบรรยากาศแห่ง เมตตา มิตรภาพ
ปราศจากความกลัว ความระแวง และอันตราย

พระพุทธศาสนามีจุดมุ่งหมายที่จะสร้างสังคม ที่
ประณามการใช้กำลังต่อสู้กันเพื่อช่วงชิงอำนาจ สังคมที่มี
แต่ความสงบและสันติ ปราศจากการชิงดีชิงเด่นเพื่อเอา
แพ้เอาชนะกัน สังคมที่มีการประณามการประหัตประหาร
ผู้บริสุทธิ์อย่างรุนแรง สังคมที่ผู้ชนะตนเองได้รับการยอมรับ
นับถือยิ่งกว่าผู้ที่ชนะคนเป็นล้าน ๆ ด้วยการทำสงคราม
ทางทหารและสงครามทางเศรษฐกิจ สังคมที่ความโกรธ
ชนะได้ด้วยความเมตตา และความชั่วชนะได้ด้วยความดี
สังคมที่ความเป็นศัตรู ความอิจฉาริษยา ความพยาบาท
และความโลภ ไม่เข้าไปแปดเปื้อนจิตใจมนุษย์ สังคมที่
ความกรุณาเป็นพลังขับเคลื่อนของการกระทำต่าง ๆ สังคมที่
สรรพสิ่ง อย่างน้อยก็สิ่งที่มีชีวิต ได้รับการปฏิบัติด้วยความ
ยุติธรรม ด้วยความเห็นอกเห็นใจ และด้วยความเมตตา
สังคมที่ชีวิตมีแต่สันติ มีความสมัคปรองดองกัน อยู่ในโลก
ของความมั่งคั่งน้อยสันโดษทางวัตถุ มีจุดมุ่งหมายเพื่อเป้าหมาย
สูงสุดและประเสริฐสุด ก็คือการทำให้อาณาจักรแห่งสันติภาพ
ได้แก่ พระนิพพาน

แนะนำผู้แปล

๑. รศ.ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร ป.ธ.๗, พ.ม., พธ.บ., A.B.T.I.

(London) in English, M.A.

- อดีตนายกลสมาคมศิษย์เก่ามหาวิทยาลัย
- อาจารย์ประจำคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- อาจารย์บรรยายพิเศษ ในมหาจุฬาลงกรณราช-
วิทยาลัย (บทที่ ๑)

๒. รศ.ดร. จำลอง สารพัตติก ป.ธ.๕, พ.ม., พธ.บ. M.A.,

Ph.D (Sanskrit)

- อดีตคณบดีคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร
- อาจารย์ประจำคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร
- อาจารย์บรรยายพิเศษ ในมหาจุฬาลงกรณ-
ราชวิทยาลัย (บทที่ ๒)

๓. อาจารย์ คำพันธุ์ สุวรรณจักร ป.ธ.๔, พ.ม., พธ.บ., M.A.

(Sociology)

- อดีตเจ้าหน้าที่สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์ฯ
- ข้าราชการบำนาญ (บทที่ ๓)

๔. อาจารย์ ธีรภัทร วงษาไฮ A.B.T.C.

- เจ้าของและผู้จัดการ สถาบันสุขุมวิทภาษาศาสตร์
(คำนิยม, คำนำ บทที่ ๔)

๕. ผศ. บุญมี แทนแก้ว ป.ธ.๕, พ.ป., พธ.บ., M.A.

Post-grad. dip.in I.H. & C. (B.H.U.)

- อาจารย์ประจำวิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

- อาจารย์บรรยายพิเศษ ในมหาจุฬาลงกรณ-
ราชวิทยาลัย (บทที่๗)

๖. ผศ. บุญลือ วันทายนต์ ป.ธ.๕, พธ.บ., M.A. (*Sociology*)

- อาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยราม-
คำแหง (บทที่๖)

๗. อาจารย์ ประสิทธิ์ จันรัตน์ ป.ธ.๙, พ.ม., พธ.บ., M.A.

(*Philosophy*)

- นักวรรณศิลป์ ๕ ราชบัณฑิตยสถาน

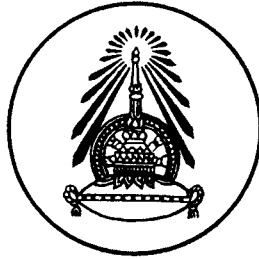
- อาจารย์บรรยายพิเศษ ในมหาจุฬาลงกรณ-
ราชวิทยาลัย (บทที่๕)

๘. นาวาตรี ทองใบ หงษ์เวียงจันทร์ ป.ธ.๙, พ.ม., พธ.บ.

(เกียรตินิยม), *M.A. in Political Science (Panjab),*

*M. PHIL. in International Relations (London School
of Economics and Political Science, University of
London)*

- อาจารย์ประจำ กองวิชากฎหมายและสังคมศาสตร์
ฝ่ายศึกษา โรงเรียนนายเรือ สมุทรปราการ
- อาจารย์บรรยายพิเศษ ในมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
(พระพุทธเจ้า, บทที่ ๔, บรรณาธิการ)

...หนังสือที่ท่านได้เมตตาขอให้ข้าพเจ้าเสนอต่อชาวตะวันตก
เล่มนี้ เหมาะแก่ทุกคน เป็นเรื่องที่ทำให้ความกระจำงเกี่ยวกับ
หลักพื้นฐานของพระพุทธศาสนา ที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์เก่าแก่
ที่สุด ซึ่งภาษาสันสกฤตเรียกว่า “อาคม” ภาษาบาลีเรียกว่า
“นิกาย” ท่าน ดร.ราहुล มีความรอบรู้คัมภีร์เหล่านี้ยากที่จะ
หาใครเทียบได้...

Paul Demiéville

ศาสตราจารย์แห่งมหาวิทยาลัยฝรั่งเศส

*“Wherever the Buddha’s teachings have flourished,
either in cities or countrysides,
people would gain inconceivable benefits.
The land and people would be enveloped in peace.
The sun and moon will shine clear and bright.
Wind and rain would appear accordingly,
and there will be no disasters.
Nations would be prosperous
and there would be no use for soldiers or weapons.
People would abide by morality and accord with laws.
They would be courteous and humble,
and everyone would be content without injustices.
There would be no thefts or violence.
The strong would not dominate the weak
and everyone would get their fair share.”*

~THE BUDDHA SPEAKS OF
THE INFINITE LIFE SUTRA OF
ADORNMENT, PURITY, EQUALITY
AND ENLIGHTENMENT OF
THE MAHAYANA SCHOOL~

Taking Refuge with a mind of Bodhichitta

**In the Buddha, the Dharma and the Sangha,
I shall always take refuge
Until the attainment of full awakening.**

**Through the merit of practicing generosity
and other perfections,
May I swiftly accomplish Buddhahood,
And benefit of all sentient beings.**

The Prayers of the Bodhisattvas

**With a wish to awaken all beings,
I shall always go for refuge
To the Buddha, Dharma, and Sangha,
Until I attain full enlightenment.**

**Possessing compassion and wisdom,
Today, in the Buddha's presence,
I sincerely generate
the supreme mind of Bodhichitta
For the benefit of all sentient beings.**

**"As long as space endures,
As long as sentient beings dwell,
Until then, may I too remain
To dispel the miseries of all sentient beings."**

**GREAT VOW
BODHISATTVA EARTH-TREASURY
(BODHISATTVA KSITIGARBHA)**

**“ Unless Hells become empty,
I vow not to attain Buddhahood;
Till all have achieved the Ultimate Liberation,
I shall then consider my Enlightenment full !”**

**Bodhisattva Earth-Treasury is
entrusted as the Caretaker of the World until
Buddha Maitreya reincarnates on Earth
in 5.7 billion years.**

**Reciting the Holy Name:
NAMO BODHISATTVA KSITIGARBHA**

**Karma-erasing Mantra:
OM BA LA MO LING TO NING SVAHA**

With bad advisors forever left behind,
From paths of evil he departs for eternity,
Soon to see the Buddha of Limitless Light
And perfect Samantabhadra's Supreme Vows.

The supreme and endless blessings
of Samantabhadra's deeds,
I now universally transfer.
May every living being, drowning and adrift,
Soon return to the Pure Land of Limitless Light!

* The Vows of Samantabhadra *

I vow that when my life approaches its end,
All obstructions will be swept away;
I will see Amitabha Buddha,
And be born in His Western Pure Land of
Ultimate Bliss and Peace.

When reborn in the Western Pure Land,
I will perfect and completely fulfill
Without exception these Great Vows,
To delight and benefit all beings.

* The Vows of Samantabhadra Avatamsaka Sutra *

DEDICATION OF MERIT

May the merit and virtue
accrued from this work
adorn Amitabha Buddha's Pure Land,
repay the four great kindnesses above,
and relieve the suffering of
those on the three paths below.

May those who see or hear of these efforts
generate Bodhi-mind,
spend their lives devoted to the Buddha Dharma,
and finally be reborn together in
the Land of Ultimate Bliss.
Homage to Amita Buddha!

NAMO AMITABHA 南無阿彌陀佛

【泰文：What the Buddha Taught】

財團法人佛陀教育基金會 印贈
臺北市杭州南路一段五十五號十一樓

Printed and donated for free distribution by
The Corporate Body of the Buddha Educational Foundation
11F., 55 Hang Chow South Road Sec 1, Taipei, Taiwan, R.O.C.

Tel: 886-2-23951198 , Fax: 886-2-23913415

Email: overseas@budaedu.org

Website: <http://www.budaedu.org>

This book is strictly for free distribution, it is not to be sold.

แจกฟรีเป็นธรรมทาน ห้ามจำหน่าย!

Printed in Taiwan

1,000 copies; December 2014

TH002-12829

